

ФЕЛІКС

ЖУРНАЛ МОЛОДИХ

ЗОШИТ 10.

1961

РІК VIII.

Видає ТУСМ ім. М. Міхновського

ДІТРОЙТ — БРЮССЕЛЬ — МЮНХЕН

ФЕНІКС — НЕПЕРІОДИЧНЕ ВИДАННЯ ТОВАРИСТВА УКРАЇНСЬКОЇ
СТУДІЮЮЧОЇ МОЛОДІ ім. М. МІХНОВСЬКОГО.

ЖУРНАЛ ЗНАННЯ КУЛЬТУРИ І СУСПІЛЬНОЇ ДУМКИ.
nonperiodical issue of M. Mychnovskyj's Ukrainian Students Association
Journal of cultural and social thought

«PHOENIX»

cahiers non-periodiques de l'Association des Etudiants Ukrainiens «M.
Mychnovskyj», Revue de pensée culturelle et sociale

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ В СКЛАДІ: **БЛАШКІВ ОЛЕКСАНДЕР, ГАНОВСЬКИЙ
ЄВГЕН, КУШНЕТА ОМЕЛЯН, ОЩИНКО ГРИГОРІЙ, СТЕЛЬМАХ БОГДАН**

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: **КРАВЧУК МИКОЛА**

Адреса Видавництва: «Phoenix» — Dr. H. Waskowycz, Muenchen 8,
Zeppelinstrasse 67, Germany

Адреса головного редактора: *M. Krawczuk*, 4747 Braden St., Detroit 10, Mich. USA.

Заступники Видавництва

В США і Канаді: Jaroslaw Petruch, 318 Montgomery St., Jersey City, N. J. USA.

В Англії: Ing. Oleskiw W., 28 Minster Rd., London, N. W. 2. Gr.-Britain.

В Бельгії і Франції: Kowal Omelan, 72, Blvd., Charlemagne, Bruxelles IV, Belgique.

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ СПІВПРАЦЮВАЛИ:

Біда Константин, д-р, проф. української мови і літератури на Оттавському
Університеті, Президент Канадійської Асоціації Славістів.

Вовк Віра, молода поетеса, Ріо де Жанейро, Бразилія.

Володимир Роман, молодий поет, США.

Горбач Олекса, д-р філ., доцент УВУ, лектор університету в Франкфурті, Ні-
меччина.

Кіс І. Теофіль, ліценціят політично-дипломатичних наук, Мюнхен, Німеччина

Кравчук Микола, магістер бібліотечних наук, Дітройт, США.

Кухар Роман, магістер бібліотечних наук, Потсдам, США.

Леник Володимир, журналіст, Мюнхен, Німеччина.

Лібацький А., ліценціят хемії.

Лубська Ольга, молода поетеса, США.

Ощинко Григорій, ліценціят сусп.-економічних наук, Брюссель, Бельгія.

Савчук Константин, докторант історичних наук, Колумбійський Університет.
Нью-Йорк, США.

Філь Микола, д-р філософії, Мюнхен, Німеччина.

Штогрин Ммитро, д-р філософії, Мілвокі, США.

Якемчук Роман, д-р політично-дипломатичних наук, Брюссель, Бельгія.

Увага на зміну адрес наших заступників в США, Канаді і Франції!

Світлий дороговказ

Встане Україна.

І розвіє тьму неволі,...

Т. Шевченко

В соті роковини смерті нашого національного Пророка і велетня українського народу, Тараса Шевченка, велич його постаті визначається більше, ніж будь-коли до цього часу. Його вогненні слова, сповнені міцної віри в перемогу правди та повні пророчих віщувань, — набирають сьогодні ще більшої ваги; вони стали світлим дороговказом на шляху, на який вступила українська нація по втраті державної незалежності.

Не голос нікчемної скарги, не рабське нарікання на долю народу, ані не кволий плач на руїнах прадідної слави вирвався в роки важкої московської неволі з грудей Великого Сина України, але грімкий заклик до безкомпромісової боротьби з московським наїзником за неподільну правду, волю і природні, Богом дані, права українського народу.

Поетична творчість Тараса Шевченка не є звичайною літературною творчістю у загальному розумінні цього слова, вона є чимось далеко вищим, досконалішим, вона є національною філософією, пов'язаною з практичними вказівками, за якими повинна йти нація у її дальшому життєвому поході.

Душевним бажанням Шевченка стає конечність духового відродження української нації, перетворення смиренних «гречкосіїв» на лицарів-революціонерів, які розірвали б ворожі окови і ввели б Україну в коло вільних народів світу. На його думку, це можливо здійснити, показавши народові, хто він такий, ким і за що закутий, або іншими словами — розкрити перед ним історію давно минулих літ і вказати на світлі сторінки минувшини.

Щоб розбудити народ з політичного сну та звільнити від національного збайдужіння, Шевченко оспівує в своїх творах славу дідівщини. Він висуває і ставить перед очима народніх мас світлі моменти й постаті з часів Гетьманщини, гльорифікує їхні шляхетні чини і ставить за приклад для наслідування.

Наливайко, Павлюк, Тарас Трясило — це одні з низки національних героїв, які підняли прапор боротьби за національне й соціальне визволення українського народу й — від «Лиману до Трубайла» ворожим трупом поле вкрили. Вони залишаються в пам'яті народу безприкладними героями, а їхні діла прославляють та оспівують у своїх думах кобзарі. І далі, почерез Хмельницького, в добу його протипольських війн, Дорошенка, Мазепу і Полуботка, легендарних запорозьких лицарів Підкову та Гамалію до гайдамацьких отаманів Залізняка й Гонти — поет проводить золоту нитку героїчної боротьби української нації в обороні своїх прав і свободи. Про ці дні слави і тріумфів він згадує з тугою та протиставить їм гірку сучасність, в якій «під тином опухла дитина голодна мре, а мати пшеницю на панщині жне»; в якій «славних прадідів великих правнуки погані» у чужому краю шукають того, чого немає і на небі, а одночасно доморослі перевертні «помагають москалеві з матері полатану сорочку знімати». З погордою і огірченням дивиться поет на оцих перевертнів-запродавців, що задля вигідного життя, «цинових гудзиків», забули свою Матір і стали на службу лютим ворогам, відреклися навіть рідної мови і цвенькають по «здешньому», щоб запобігти ласки в москаля.

Сповнений великої безмежної любови до поневоленої Батьківщини, Шевченко старається запалити до боротьби гноблених Москвою братів своїх за священні ідеали Правди і Свободи. Він кличе одночасно до негайного чину, каже заздалегідь кувати зброю, боротися й вірити у переможне завершення цієї боротьби, бо тільки тоді «церква-домовина розвалиться... і з-під неї встане Україна», встане приспана козацька воля і вільним буде український народ на своїй прадідній землі.

Гене́за української мови та її становище серед інших слов'янських

(ЗАКІНЧЕННЯ)

Раннім, хоч слабо-активним процесом, виниклим може ще в 12/13 вв. на середньому й західньому Поліссі, слід уважати отверділу вимову приголосного **p** (напр. у групах **ря, рю, рі (rie)** — зора́, зору́, зорі́ «зоря, зорю, зорі», рад «ряд»); з південнозахідніх говірок ця зміна охопила повністю лише південно-волинські та частково подільські і північні наддністрянські (отже в основному — землі Литовського князівства з 14-16 вв.). Подібно поширилася ця вимова й у південнозахідніх білоруських говірках. Теж десь із середнього Полісся ширилася отверділа вимова первісно м'яких шелесних приголосних **ч, ж, ш, дж** (напр. чу́до, де́ржать, шу́ба, ло́ша замість давніших: чу́до, де́ржать, шу́ба, ло́ша — як ці приголосні тут ще нині вимовляються в гуцулів чи в деяких наших південносхідніх говірках). Лиш на південноволинські й західньо-поліські говірки поширилися такі пізні аналогічні новотвори, як от форми: све́ї, ме́ю «своєї, мою» і навіть: руке́ю «рукою» — за: це́ї, цею. Лиш у поліських говорах (як і в білоруській мові) набрав морфологічної функції у прикметників такий відомий і в середущій смузі наших південнозахідніх говорів процес, як от зник визвучного **-й** після голосного і (напр. мо́ї добрі сестрі). на Поліссі таке **-й** заникло й після **и** (добри, си́ньї «добрий, синій»). Поширений, мабуть, із бойківського терену доволі давній процес занепаду інтервокального **й** (у бойківському навіть: ма́у «маю») створив у дальшому таке характеристичне південнозахіднє закінчення як **-ов** із **-ою** (дорогов «дорогою») скрізь, крім волинського й подільського говорів.

Не станемо тут вдаватися в подрібний розгляд інших ще диференціюючих мовних процесів української території, виниклих здебільша пізніше: вони в кожному випадкові охопили лиш частину нашого мовного простору й причинилися тільки до його діалектного зрізничування. Найактивнішим у продукуванні таких нових процесів виявився південний захід нашої території, та в куди меншій мірі — наша північ. Зрештою й наймаркантиші українські риси в фонетиці виникли спершу на південному заході й півдні і звідси вже ширилися на північ. Риси ж південносхідніх говірок поширюються в формі нової нашої літературної мови щоплиш у 19/20 вв. Цю першу обставину слід пояснювати сильнішою доісторичною й ранньоісторичною племінною зрізничованістю тієї нашої території (наслідок якогось трацького етнічного підкладу: сама ж трипільська хліборобська культура Правобережжя й Подністрів'я — імовірно трацька; довші зв'язки з південними слов'янами, в випадку яких теж йшлося про трацьку й іллірську етнічні примішки), зрізничованістю, підсилюваною ще й гірською тереновою відокремленістю. Такі «несхідньослов'янські» форми, як от бойківські пелевня «клу́ня» (замість якогось: [*половня], бевза «прова́лля» (замість якогось: [*бовза] чи й: ты́рвати «тривати» — свідчать про сліди давнього перехідного характеру цього терену до південних і західніх слов'янських мов.

Зате з північних, і головню ж — північносхідніх, наших говірок ширилася упрощеніша, порівняно до південнозахідньої, морфологічна система у відміні іменників та дієслів (порівняти б лемківське: волове, волі́м, з волы́, в волі́х; але — воды́, -ам, -ами, -ах; ходил-ем, -ес, ходили-сме -сте; дві жоньі, дві сельі́, а чи й дві душі́, дві полі́; — супроти північних і південносхідніх та літературних: воли́, -ам, -ами, -ах; я, ти ходи́в, ми, ви ходи́ли; усунення окремих форм двоїни!).

Із колонізаційного схрещення у південній Київщині та в лівобережній Полтавщині обох наших первісних говіркових масивів (північного й південнозахіднього) постали нові, південносхідні говірки, що то від південнозахідніх

перейняли наймаркатніші фонетичні риси (але вже без пізніших діалектних процесів 14/15 вв.), а від північносхідних зуніфіковану морфологію. На їх же словники склалися головню північносхідні та волинсько-подільські (з-поміж південнозахідних) говори. Як зважити ще й ту політичну ролю, яку від 16/17 вв. стало відігравати козацтво, виникле на території саме цих нових, південносхідних говірок, а далі — популярність тутешніх народних («козацьких»!) пісень по дворах спольщених місцевих та петербурзьких зрусифікованих і російських магнатів 18 в., живість виниклого тут у 16-17 вв. героїчного козацького епосу (дум), — то зовсім зрозумілим стане, що одинокю зуніфікована мовна система тих говірок могла стати основою під нову нашу загальнонаціональну літературну мову, сприйнятливу й для решти мовної території, говірки якої знаходили в цій південносхідній системі якусь «частку себе самих». А з другої сторони теж зрозумілим стане той майже одновіковий спротив, що його тій новій нашій літературній мові ставлено в 19/20 вв. у Галичині та на Закарпатті, себто на території говірок, своєю фонетичною, морфологічною й лексичною структурою ще найрізкіш віддалених від південносхідньої бази цієї нової нашєї літературної мови. Ясно, що були ще тому й інші причини, про які згадаємо пізніше.

Назвавши оце лиш маркатніші фонетичні особливості, ми поминули вчислювати ще такі ж морфологічні, словникові чи словотвірні й синтаксичні, що то характеризували східнослов'янські мови вже таки від початку їх історичної доби. Гадаємо, що вже тих одних названих вистане, щоб показати наскільки пестрими були народні мови східних слов'ян уже від зарання історії. Тому то й прихильники праруської мовної єдності воліли відносити цю єдність у передісторичну добу (8-11 вв.), щоб не попадати в конфлікт із фактами. Для советсько-російських же лінгвістів це вже ніяка перешкода: вони безтурботно пересувають існування одної «древньоруської мови» — і то не лиш літературної, як це її приймала російська славістика і раніш, а таки «загальнонародної» (в яку серйозні російські славісти раніш не вірили!) — геть аж по 14 в., зовсім не оглядаючися на протилежні факти. Зрештою, в офіційній партійній догми й так сумніватися нікому не вільно.

Обговорюючи генезу української мови в її говорах, годі не спинитися ще й над деякими побічними питаннями, як от — зв'язку давніх і нинішніх українських діалектів із названими в літописі східнослов'янськими племенами та над деякими проблемами, обдискутовуваними останню в УРСР у зв'язку з генезою південносхідних наших говірок тощо.

Проблема ідентифікування сучасних наших діалектів із доісторичними племенами літопису натрапляє на поважні труднощі через далекосяжні колонізаційні пересування цих племен ще таки в добу писання літопису, себто зараз на початку 12 в. Дані знову ж археології ще надто недостатні, щоб могли перевірити, наскільки і в яких географічних межах названим у літописі племенам відповідали якісь чіткіші різниці в матеріальній культурі, а на підставі яких можна заключувати й про етнічно-мовну зрізничованість¹⁷⁾. Та й зрештою заподання самого літописця не зовсім ясні й комплекті — головню щодо нашого півдня та південного заходу. Тому можливі тут чималі розходження поміж дослідниками щодо мовної чи діалектичної приналежності окремих племен літопису.

Назагал прийнято в історії предками українців уважати: уличів, тиверців, білих хорватів, волинян-бужан-дулібів, деревлян, полян та сіверян. Можливо, що перші три названі племена це оспорювані щодо свого етнічного характеру анти 4-7 вв. Щодо сіверян, то з уваги на те, що східна частина їх імовірних первісних племінних садіб (Курщина) це нині південноросійська мовна територія, а знову така ж північна частина (Стародубщина, Амсьціславщина) це нині білоруська мовна територія, — то офіційна советська історіографія приймає, нібито вони, сіверяни, «розпалися» поміж українців (Чернігівщина, Новгород-Сіверщина), білорусів і росіян. Деякі однак советсько-російські вчені безцеремонно включають їх до росіян: при тому це в них зовсім не звється напр. «російським буржуазним націоналізмом» чи «імперіалізмом»¹⁸⁾. Важить тут напевно, мимоходом кажучи, й обставина, що це імо-

вірно в Сіверській землі постало «Слово о полку Ігореві» 12 в., до якого тоді «правно-спадкову претензію» зголошують усі здогадні нащадки сіверян. Але такий поділ сіверян треба припускати, що первісно сіверяни, як про це зрештою свідчить і українська більшість нині заселеної ними колись території (враз із поселеннями над «Сіверським» Дінцем — у відрізненні від в'ятичами заселеного верхнього Дону!) належали до українських племен; північну ж їх частину засимілювала білоруська (радимичсько-дреговичська) південносхідна колонізаційна експансія, подібно ж як східно — російська (в'ятичська) реміграція із степів уже перед татарським заливом. Подібно на північний захід і на захід перед татарами тікали в 13 в. і чернігівці — навіть аж у Галичину; бо ж північний схід татари були зайняли вже скоріш. Несерйозно звучить твердження білоруського мовознавця проф. Яна Станкевича (в США), мовляв у випадку всіх сіверян — враз із їх колоніями на Дінці та в Тмуторокані — (як зрештою і деревлян і в'ятичів!) йдеться про білорусів¹⁹). Згадуємо що думку отут як курйоз; тимбільше, що колонізаційний шлях на Тамань (Тмуторокань) ішов був спершу почерез південносхідній Крим від Дніпрового лиману²⁰).

Тоді як сіверянам сьогодні територіяльно відповідатимуть в основному східнополіські, деревлян — середньополіські, а бужанам — холмсько-підляшські говірки, то справа з діалектним локалізуванням південноукраїнських племен куди складніша. Щодо білохорватів існує припущення, що вони відповідатимуть бойківським і середуцозакарпатським говіркам (ачи навіть і обом іншим ще найзахіднішим говіркам: лемківській та надсянській). Щодо тиверців, то є спроби ідентифікувати їх із подольцями (менш імовірно — з пізнішими покуссько-буковинськими чи й гуцульськими говірками — з уваги на деякі схожості поміж цими говірками та східнополіськими, нібито як наслідок спільних стиків сіверян і тиверців десь біля Дніпрового лиману ще в 10 в., перед приходом печенігів). Неясна ж зовсім діалектна приналежність і доля південноукраїнських уличів, що то ймовірно сиділи в Дніпровому коліні (Дніпропетровщина, Запоріжчина) й відтяглися в Переяславщину чи Київщину ще перед печенігами та половцями чи навіть над долішній Дністер у Басарабію, як це радше приймає археологія сьогодні²¹). Долішньодністрянські бродники-берладники (якщо це було окреме плем'я, а не лиш конгломерат різноплемінних чи й різноетнічних втікачів-смердів перед боярсько-февдальними утисками!) може стали субстратом для румунських молдаван у 14/15 вв.

Ще донедавна панував погляд про (київських) полян, що вони були північноукраїнське плем'я, як про це свідчили б сьогоднішні говірки північної й середущої Київщини. Від 1940-их рр. і зокрема ще в останні роки — мовознавці Л. Булаховський, Ф. Жилко, І. Білодід-Белодед вперто висувають недостатньо обґрунтовану думку, мовляв при полянах (як і при уличах) йдеться про первісну третю групу українських говірок — південносхідно (про т. зв. «київсько-полтавський говір»!), історично рівнорядну з північною (чи північносхідною) та з південнозахідною²²). Найслабше місце в тій новій гіпотезі це факт, що вся полянська Київщина та Переяславщина це ще й нині терен первісно північних говірок. Від появи праці В. Ганцова про діалектологічну класифікацію українських говірок²³) прийнявся був погляд у нашій історичній діалектології, що наші південносхідні говірки — за своїм походженням історично нові та що вони постали з колонізаційного схрещення в слобідській і степовій Україні в 15-18 вв. вихідцями з території північних і південнозахідних говірок, а звідси й їх особливості. Деяко з давнього північноукраїнського населення Полтавщини змогло було перетримати й татарську навалу, як про це свідчили б тамошні місцеві назви, частина яких відома ще з княжої передтатарської доби²⁴). При згаданій же оце новій гіпотезі щодо виникнення цих говірок треба ще побоюватися, що підхоплено її й розроблюється її сьогодні головню через відомий, з легкої руки пущений Сталінів вислів про «київсько-полтавську основу української національної мови»²⁵). Подібно, як його ж такий малограмотний вислів про «курсько-орловську основу росій-

ської національної мови», а що в російському мовознавстві мусів привести до заклопотаного тлумачення діалектолога Р. Аванесова при розп'яді статті історика І. Іоненка, мовляв, Сталінових слів тут так зовсім дослівно брати годі, бо чи не куди важливішу роль виконали там спершу якраз владіміро-суздальські говірки²⁶). Гіпотеза Булаховського про відсутність у південносхідних наших говірках переходу давнього *е* в *і*, якщо в наступному складі слова зазначає йор (*ъ*), як от у словах: клен, клепка, мед, — дуже проблематична, бо:

1) сперта на дуже мале число слів, при чому декотрі з-поміж них відомі в такій же формі й південнозахідним говіркам (клен, клепка),

2) можна навести куди більше прикладів проти неї (тітка, черідка, перепілка, зачіска — з переходом такого *е* в *і*!),

3) історично ж це — новоколонізований терен, а самі згадувані «київсько-полтавські» говірки дуже перехідного, неоднотайного типу²⁷).

Про низку ймовірно наявних племен, яким і мовно відповідали б наші окремі виразні говори (гуцули, надсянці, лемки, ополяни-наддністрянці), літописець мовчить. Невідомо теж, що собою представляли ще кримсько-тматороканські, залісько-семигородські чи й можливі якісь інші уторсько-закарпатські племена. Доречі, в наших закарпатських говорах збереглося чимале число староукраїнських виразів, відомих зі старокиївської доби, як от: чадо «дитина», свість «жінка свояка», дівер «брат чоловіка»; кліть «комора», хороми «сіни», городина «пліт», звесть «вапно», перст «палець», лядвиці «спина» блюдо «миска», брич «бритва», порток «скатертина», жуковина «перстень», вурь, орь «жеребець, огир», комонь «кінь», гід «рік», лони «минулого року», коло-кіл «дзвінок на худобі», пінязь «гріш», віблій «круглий», живіт «життя», де-віяносто «90», іскати «шукати», обрісти «дістати, знайти», іскусити «спробувати» — тощо. Вже оці, незбережені в наших галицьких говірках староукраїнські вирази свідчать про стародавність і «автохтонність» українців на Закарпатті ще перед приходом сюди маляр ок. 895 р. Фонетичні бо архаїзми тамошніх середньозакарпатських говірок (типу: пуп, піп «піп») пояснювали мадярські вчені (І. Кнежа) нібито часово різними хвилями українських колоністів з-поза Карпат, а які з собою приносили з Галичини таку вимову в 14/15 чи то в 17/18 вв. Лексика тут рішуче свідчить проти такої гіпотези. Про поважнішу українську колонізаційну хвилю з Галичини в 17-18 вв. може бути мова лиш у випадку гуцульської Мармарошчини (верхів'я р. Тиси).

Наукового ґрунту бракує віджилим сьогодні теоріям про тюрко-татарське походження українського населення південної Київщини чи Полтавщини, вигаданим ще в першій половині 19 в. тодішніми польськими слов'янофілами: протипольські повстання козаків та гайдамаків вони списували наkonto таких послов'янських «інородців», тоді як мовляв нащадки справжніх слов'янських «полян» Київщини й Волині (себо місцева дрібна шляхта!) все тримали з такими ж польськими слов'янськими полянами. Послужила ж тут доказом літописна згадка про чорноклобуцькі поселення в південній Київщині й Полтавщині. Насправді ж сліди тієї тюркської примішки в тамошніх назвах річок і осель дуже нечисленні (Єрель-Орель, Ташлик, Тясмин, Ірклій, Кагамлик — тощо; Бердичів, Тетіїв, Чигирин...) ²⁸). Тому то й виник здогад, що більшість цих тюркських поселень на нашому відстаповому кордоні злилися з пізнішими кочовиками — після упадку Київської держави.

Від українщини до білорусщини (як зрештою й до словацької мови) існують смуги перехідних говірок: вони свідчать про прадавні й довговікові оживлені сусідські мовно-колонізаційні взаємини на таких кордонах. Немає нині зате таких перехідних говірок до російської, польської чи й болгарської мов. Появу перехідних українсько-білоруських говірок (себо таких, де на широкій у кількадесят кілометрів смузі помалу зникають українські прикмети й проявляються так же само поступово білоруські²⁹) — пояснювано звичайно колонізаційною експансією українців при відступі із степів перед кочовиками в 11-14 вв. на північний захід (на західному ж відтинку — політичною експансією Галицько-волинської держави 13-14 вв. на північ в сторону ятвяг і Литви щоб забезпечити собі торгові шляхи до Балтики!), — абож такою білоруською колонізаційною експансією — зокрема в випадку Чернігівщини — в 16-19 вв.

на південний схід. Інакший погляд висловив тут проф. Ю. Шерех-Шевельов³⁰): на його думку, північноукраїнська та південнобілоруська території («київсько-поліська» група) становили передісторично та ще в 11 в. окрему східнослов'янську діалектну групу (поруч галицько-подільської, полоцько-рязанської, та новгородсько-суздальської), абсорбовану згодом — через брак власних експансивних індивідуальних діалектних рис — від півночі білоруськими смоляно-полочанами, а від півдня українськими «галиче-подолянами». Нам однак годі прийняти цю думку з двох міркувань: 1) Прип'ять з її непрохідними й незаселеними «галами» (багнами) мусіла бути від правіків, як і сьогодні, радше можемо для поширюваних від півдня чи півночі мовних явищ, аніж згодомно водною магістралею будь-якої етнічно-мовної групи: її багна хіба ділили від себе оба заселені кряжі — північний білоруських дреговичів від південного українських деревлян; 2) в цій нібито мовно «пасивній» смузі лежали ж насправді такі політично-культурні й торговельні центри, як от Київ, Чернігів чи хоча б навіть Турів, Любеч; а годі припустити, щоб політично, культурно й торговельно оживлені центри могли залишатися пасивними лише в мовній ділянці та від живих стиків не витворювали своїх власних особливостей і не накидали — вже з психосоціальних мотивів — своїх мовних привичок довоколишнім політично й культурно обслуговуваням сусідам.

Мало ще досліджені пословачені перехідні до т. зв. східнословачьких наші лемківські говірки Пряшівщини виявляють деякі цікаві перехідні риси від західнослов'янських мов (словацького й польського) до східнослов'янщини; свідчать отже про глибоку передісторичну (з 7/8 вв.) межу українсько-словацько-польську в тому терені. Польська колонізація просмиками з-за незаселених Карпат у 10-12 вв. додала тим говіркам виразніших польських рис, була однак перервана західнолемківським колонізаційним клітвом 13-15 вв., що то сягнув карпатськими хребтами — викорчовуючи ліси — аж під Татри; у задані прашівські говірки лемки внесли низку українських особливостей. Пізніша словацька експансія від півдня і заходу (колонізаційна — словаки тікали в гори з-над Дунаю перед турецькими нападами 16-18 вв. — і соціально-культурна: українське дроворубсько-пастуше православно-уніятське населення наслідувало словацьку мову культурно й соціально вище поставлених місько-ремісничих католицько-кальвінських прошарків і таких же власних дідичів!) — надала тим говіркам виразнішого словацького характеру. Словацькі мовознавці хочуть однак бачити в цих прашівських «руснаках» лише зукраїнічених за допомогою православ'я й уніятства словаків, визнає ців переслідуваного Римом кирило-методіївського слов'янського обряду³¹). Пословачення цих говірок поступило вперед особливо вже в 19-20 вв.: напр. говірка переселених іще в половині 18 в. у Бачку (села Руський Керестур, Коцура) українців і досі ще така ж перехідно-мішана, а самі ці переселенці в Югославії вважають себе українцями; Земплинський і Мішкольцький комітати «Пряшівщини», звідки вони були тоді вимандрували, — сьогодні мовно й національно виключно словацькі чи помадярцєні.

Якихсь українсько-болгарських перехідних (чи мішаних) говірок, заниклих під напором татарських уже кочовиків та з'єдмунчених у південносхідній Молдавії, — слід здогадуватися з українізмів по говірках та з місцевих назв там таки³²), а до деякої міри ще з актової мови 14-15 вв. господарських канцелярій південної Молдавії. Тісніші україно-болгарські мовні зв'язки ще з передісторичної доби пояснюються хоча б і спільною боротьбою антів і склавнів проти Візантії за опанування Придунав'я в 4-7 вв. по Христі.

Те, що поміж такими спорідненими мовами, як українська й російська, немає перехідних говірок, пояснюється обставиною, що мовний тереновий контакт поміж українськими сіверянами та російськими в'ятчанами був зірваний внаслідок татарської навали ще в 13 в.; а якже ж у 15-17 вв. суцільні колонізаційні хвилі — українська від заходу й російська від півночі — зіткнулися тут у південній Курщині заново, то мовні індивідуальності обох ідіомів були вже такі виразно різні, що про якесь обопільне ширення мовних процесів по обох сторонах етнографічної межі, було вже й годі говорити. Мовно-

екстермінаційна російська шовіністична політика перед I-ою світовою війною і ще більш в РСФСР уже після війни, особливо ж від 1930-их рр. почавши. — спричинила тут (у південній Куриціні, Білгородщині й Вороніжчині), як зрештою на колонізованій південносхідними нашими говірками (запоріжців, полтавчан) у 18-19 вв. Кубані та на Зеленому Клині — застрашливо швидко русифікування мови українців у СССР, поза кордонами УССР. В Донщині етнічна примішка українських козаків та «інгородців» залишила слід у формі лексикальних українізмів у російських донсько-козачих говірках.

Відсутність перехідних українсько-польських говірок пояснюється на півдні українсько-польської межі первісними непрохідними пралісами над Вислоком-Сяном, а на Підляшші — ятв'язьким чужомовним клином, засимільованим з обох напрямків — польськими мазурами та українськими бужанами — остаточно аж у половині 13 в.³³) Дуже можливо зрештою, що спольщені в 15/16 вв. говірки Рязи́вщини представляли собою якийсь іще більш польонізований тип українського говору, ніж воно річ мається з лемками. Перехідна від лемківського до надсянського говірка кількох сіл «замішанців» на південь від Ряшева може й належала до системи отаких спольщених уже перехідних говірок. Зате малоймовірна гіпотеза польських істориків і лінгвістів (Й. Відаєвича, Т. Лера-Сплавінського), мовляв, первісно Перемишчина, Белзчина, Сокальщина й Золочівщина були заселені польськими племенами (можже якраз «хорватами»?); що їх засимільовали в 10 в. літописні тиверці, тікаючи із степів перед печенізьською навалою; мовляв, щопиш на політичних претенсіях до тих новоосілих тут степових тиверців розпочав Володимир Великий свої походи на т. зв. Червенські городи³⁴). Крім доволі давно інтерпретованих літописних вісток і доволі проблематичних топономастичних аргументів (напр. небагато — мовні Перемишль, Белз, чи невідомого віку, мабуть, доволі пізніші — Ляшки, Шоморяни, Мазури, Кашуби) ця гіпотеза інших підстав немає.

Окрім ще місця в генезі українських племен і діалектів займають гуцули. Про деякі гіпотези щодо їх виникнення мова вже була. Сила румунських лексичних і словотвірних позичень в гуцульському говорі — головні з ділянки пастушого побуту (включно з румунськими болгаризмами типу гражда «загорода, двір»!), румунське назовництво гір — при українських назвах річкових долин і сіл — все те свідчить про якесь довге й доволі давнє співжиття обох мов, може навіть про якусь первісну двомовність у чималій частині гуцулів³⁵). На підставі аналізу згаданих румунських позичень можна заключувати, що цей контакт обох мов мав місце ще перед 15/16 вв. і то на терені мармарошсько-молдавських румунських говірок, бо:

1) румунське *chiag* «глег, приправа з ягнячого шлунка скисловати овече молоко» позичене в гуцульське *глег* іще перед переходом румунського *kl-* в *kj-*, який трапився між 11-16 вв., та перед згадуваним уже українським південнозахідним діалектним переходом 'а в 'е типу *сьяду* «сяду» з 14/15 вв.;

2) ротацізм (зміна *n* в *r*) румунських мармарошсько-молдавських говірок, який став заникати там у 16 в., засвідчений ще в гуцульських позиченнях, як от: жереп (жерепин «ялівець»), джорапа «косодеревина» нинішнє румунське *jneara* «рід скарловатілої сосни», латинське *juniperus*. Можливо, що це якесь південнозахідне українське плем'я (частина бродників?), витіснюване татарами в підтурську Мармарощину, залишену частково в половині 13 в. румунськими молдаванами (вони відтягнулися тоді з-під гніту мадярів у теперішню Молдавію!), — змішалося з рештками осталих там мармарошських молдаван; з того то й пішла така сильна румунська примішка в гуцульському словниці. Зрештою про стики гуцулів саме з молдавським діалектом румунщини свідчать і такі фонетичні молдавізми в гуцульських позиченнях, як от: киптар «нагрудний козушок», джег «сміття» — супроти волоських і південнотрансильванських (і літературних румунських!) форм, як от: *piertar*, *jeg* «т. с.» (чйтай: *пептар*, *жер*).³⁶)

Інше, поставлене в нас на початку питання, це справа літературної мови в нас. Без сумніву, ще до прийняття християнства існувала тут при княжих дворах своєрідна літературна мова, докладніші — її актово-діловий жанр, —

а в якій і складано державні договори (напр. з Візантією) та купецькі грамоти³⁷⁾. Не мала однак ця льокальна мова виробленого напр. книжного релігійно-філософського жанру: його то вповні окупувала принесена в 2-ій половині 10 в. з Болгарії враз із християнством та християнською релігійно-богослужбовою літературою — т. зв. староцерковнослов'янська мова.

Сама ж ця церковнослов'янська мова була синтетичним витвором: створена в 2-ій половині 9 в. св. Костянтином-Кирилом та Методієм на базі солунських говірок болгаро-македонської мови, вона увібрала в себе й деякі лексичні моравські та панонсько-словенські елементи, а згодом ще сильніші македонсько-охридські та східноболгарські³⁸⁾. В Україні ж вона прибрала ще — головню в фонетиці й морфології, менше в лексиці — й східнослов'янських рис. Залежно від літературного жанру та від освіченості й начитаності автора чи перепишувача південнослов'янських книг — така насиченість українізмами чи болгаризмами бувала тут різна. Тоді як у літургічному вжитку, ця мова втримується на великій частині нашої території й досі (крім Української Православної Церкви від 1917 р.), а в церковно-теологічній літературі подекуди й до 19 в., то напр. у діловій мові канцелярій 14-16 вв. і згодом сліди цієї церковнослов'янщини лиш невеликі, як не враховувати ортографії, вступних і заключних формул тощо. Упадок української державності призвів у 16/17 вв. до витіснення цієї ділової мови з ужитку в публічному житті західньої України (тут її замінили — латина й польщина; на Закарпатті — латина та в 18/19 вв. мадярщина; на Буковині — від 17 в. румунщина). Подібно воно сталося на Лівобережжі з упадком Гетьманщини, де нашу ділову мову 17/18 вв. замінила нова російщина, вживана на Слобідщині, до речі, ще з 17 в. Подібно трапилося з історично-повістевим жанром нашої літературної мови 16/17 вв.: він у східноукраїнському літописанні та повістях 18 в. теж наближується спершу почерез регеновану церковнослов'янщину — до російської мови. Попередня книжна мова 16/17 вв. без російських примішок — зате з карпатсько-українською діалектною базою — могла була втримуватися в рукописних повістях як і в проповідях та церковнорелігійних творах — головню на Закарпатті — до москвофільської хвилі 2-ої половини 19 в. Відтоді вона й тут могла еволюціонувати лиш у двох напрямках: або до російської літературної мови (як це зробила частина літераторів Пришівщини після 1-ої світової війни!) або до нової української літературної мови — як це сталося тоді ж на останній частині Закарпаття³⁹⁾.

Загалом же помітно в 17 в. — у відрізненні від реформаційно-гуситських тенденцій 16 в. з їх спробами завести народню мову і в церкву (Пересопицьке Євангеліє 1556-61 рр.) — доволі виразні намагання обмежити вживання народнього потоку в літературній мові лише до декотрих жанрів та для окреслених стилістичних функцій; таку народньо-діалектну мову вводили: 1) як засіб типової характеристики простолюддя — в інтермедіях (риса, якої не визбулася наша сцена ні в 19 в.⁴⁰⁾, ні деякі наші підсоветські письменники й досі, коли представникам «старшого брата» кажуть на сцені, а то й у повістях, консеквентно говорити по-російськи в своїх зрештою українськомовних творах!), а далі — в такій же зчаста грубій народньо-пісенній еротичній ліриці 18 в.; 2) як стилізаційний засіб грубуватого бурлескного стилю в різних різдвяних, великодніх чи травестійних віршах (а з чого потім у 19 в. створилася легенда, будьто би українською мовою лиш сміхотворні травестії писати було можна; звідси то й усі оті анекдотичні російські «самолер попер до мордописця» беруть свій початок!); 3) як мова «домашнього вжитку», мова речей, що не призначаються для ширшої публіки; було це лиш транспонування на письмову ділянку стосунків розмовної мови: з прислугою і у вузькому колі говорити народною мовою (себто діалектом!), при святкових же нагодах — «вищою» книжною (в церкві), а чито такою ж «вищою» польською (на Правобережжі), російською (на Лівобережжі) або французькою (у 19 в.) — у товаристві освічених людей. Потрохи подібно, як сьогодні в УССР, коли партійні достойники чи артисти з трибун і сцени говорять по-українськи, а поміж собою — по-російськи.

З тим таки тісно зв'язане жанрово-стилістичне явище, що в різних творах

17/18 вв. елемент народної мови куди сильніший у тих місцях, де мова про побутові образки, про лексику й фразеологію побуту, — зате ж замінюється цей народний елемент все більше церковнослов'янщиною та російщиною, де йдеться про розумово-абстрактну ділянку (філософічна, теологічна, наукова проблематика). І тут багато аналогій знайдеться ще з сьогоднішніх підсоветських відносин: в Дніпропетровську, Одесі, Сталіному чудуються тамошні техніки-професори (паспортні українці!) своїм львівським колегам, невже ж можливо про металургію, геологію, фізику читати лекції по-українськи?

Те, що в нас так справа малася у 17/18 вв. — не зважаючи на те, що наші культурні діячі мали приклад «повно-жанрової» мови в сусідній польській літературній, яку безперечно опановували всі наші тодішні освічені люди, — мало свою причину. Попередні спроби з 16 в. заводити народною мову опиралися на різнодіалектні основи (на окремі західньоукраїнські чи волинсько-польські говірки!), а до того ще й залишилися незавершеними: Острожську ж Біблію 1581 р., яка змогла б була таким завершенням стати, — складено з різних причин таки церковнослов'янщиною й ця книга таки петрифікувала на кілька віків давній стан — замість стати порогом нового етапу. Запровадженню народної мови у найважливішу (поруч державно-адміністративної ділянки!) церковну сферу та в кероване церквою шкільництво — а отже й витісненню звідти зукраїнізованої цодо вимови церковнослов'янщини — стало в нас на заваді декілька причин: 1) бажання зберегти різницю поміж святково-архаїчною мовою богослужб та поміж «буденно-ярмарковою» розмовною мовою, якій то якраз через первісне двомовне розмежування обох жанрових сфер — недоставало саме святкового, придатного для церковного вжитку стилю; 2) універсалістське православне спрямування наших і чужинських за походженням православних церковних діячів в Україні; виразна охота втримувати один цілісний православний фронт від Сербії, Болгарії, Румунії по через Україну, Білорусь по Москву й Новгород — і така ж нехоть роз'єднуватися з цими народами цодо друкованого образу літературної мови церковнорелігійного жанру — все те привело було в нас до двох хвиль архаїзуючих регенерацій нашої літературної мови в церковно-богослужбовому й філософському жанрах. Перша така архаїзуюча регенерація репрезентована учнями болгарського патріярха Євтимія болтарами Цамблаками наприкінці 14 в. та на початку 15 в.; куди важливіша в наслідках і засятом була друга регенерація церковнослов'янщини в нас — репрезентована острожським, львівським та київським гуртками вчених філологів 16/17 вв.; цій то останній приходилося було перебороти гуситсько-протестантську тенденцію ввести і в нас живу народну мову в церковну літературу. Правда, православний літературно-мовний універсалістський фронт тоді врятовано, але й на цілі три століття припізнено розвиток нової української літературної мови, а чим посередньо й підготовлено ґрунт під русифікацію церковних та окремих світських жанрів нашої літературної мови на Лівобережжі в 17/18 вв. Бо ж мова філософських творів Г. Сковороди таки російська, як російською є мова «Історії Русів», як теж правдою є те, що російськими письменниками стали українці — автономіст Р. Капніст, В. Наріжний чи М. Гоголь. Московською церковною цензурою накинута незабаром і російську фонетику отій літературній мові підросійської України ще на початку 18 в. (виразний наказ митрополита Самуїла Миславського читати богослужби «голосом свойственным российскому наречию» з 26. 10. 1784 р.!), як зрештою зліквідовано спершу й автономію української православної церкви, підчинивши її московському патріярхові (1685 р.). Православні ж наші сусіди від півдня — Молдавія й Волощина — зрезигнували з тієї універсалістської церковнослов'янської мови ще в 2-й половині 17 в., випереджуючи нас отак на сторіччя.

Офіційне заведення російської мови в виклади найважливішої нашої навчально-наукової установи 17-18 вв. київської Могилянсько-Мазепинської академії — і то своїми ж «землячками» в архиєрейських ризах (згаданим уже митрополитом С. Миславським, ректором академії в 1759-68 рр.), хай там і під тиском російських патріярхів чи патріяршого синоду — ну, і таки з кар'єристських мотивів (з російською мовою можна ж було зробити церковну кар'є-

ру в Росії, а з якоюсь там «малоросійською» — хіба в руйнованій постійно Україні!) — все воно тут було причиною, що свого українського піднеслого науково-релігійного жанру в літературній мові тоді не створено. Систематичні накази російської церковної цензури з Москви киево-печерській друкарні достосувати докладно мову й правопис своїх шкільних книжок (букварів) до московських доконали решти: аж до 1917 р. не вчилися ніде в школах підросійської України по-українськи. Розподіли Польщі 1775 та 1795 р. накиннули такого ж російського церковно-цензурного намордника незабаром і почайській друкарні. Русифікаторська політика Москви з накиданням українським єпархіям священиків і ієрархів росіян у 19-20 вв. вже лиш систематично закріплювали попередні держимордські заходи. — Йдеться тут про таке ж саме взаємопов'язання поміж літературною мовою та політичним життям Гетьманщини 17-18 вв., як воно нині видне в УССР ще від 1930-их рр.: мовляв, зі знаннями російської мови знайдеш працю по всьому ССРСР, а зі знаннями української — лишень в УССР; а що ок. 40 відсотків усіх випускників негуманістичних високих шкіл України висилається у програмі «мудрої політики» компартії поза межі УССР, то ясно, що при досланих іще ок. 30 відсотках студентів (і викладачів) неукраїнців на такі високі школи УССР — функцію української мови тоді спихається там лиш до ролі толерованого льокального «діалекту для домашнього вжитку». І небагато тут допоможуть п'ятнадцяті статті-заклики в київській «Літературній газеті», мовляв, шануймо рідну мову, бо це ж і «невід'ємна ознака нашої державности». («Літературна газета», ч. 55 (1465) з 15. 7. 1958 р.).

Проблему отої спільної всім східнім слов'янам церковнослов'янської літературної мови (себто її східньослов'янської редакції) — в основному мови неділових жанрів, а до того однакової більш-менш у всіх східніх слов'ян головним чином щодо письмового образу, а вже не щодо фонетики — совєтсько-російська наука пов'язала з уже обговореною теорією про праруську мову та з питанням націогенезу на Сході Європи й створила поняття «древньоруської» мови й народности, з якої мовляв щопиш у 14/15 вв. розвинулася українська. Таким чином власне замінено період староукраїнської мови — як це воно аналогічно вживається про часово майже ідентичну добу в історії польської, чеської чи інших мов, — періодом існування спільної східньослов'янської мови. З тієї термінологічної в суті речі плутанини (бо ж історично-мовних фактів нікому не закрити!) — знову ж користаються росіяни, поскільки термін «древньоруський, древнерусский» це для всякого невтаємниченого в такі термінологічні ньюанси автоматично означає «староросійський», якщо спеціально не застерегтися щодо інакшого значення терміну «руський, русский». А таке термінологічне застереження в російських авторів зустрічається лиш дуже зрідка; в позаукраїнських же і позабілоруських славістів навіть — можна це без пересади сказати — майже ніколи. Ціль отже цієї термінологічної плутанини — серед незорієнтованого загалу — осягнена і в Україні: фальшиве враження, ніби українська мова розвинулася у 14/15 вв. із «староруської», себто «староросійської» мови, — очевидно, в результаті перебивання українських земель під Польщею і Литвою⁴¹), бо ж поки була Київська держава (Русь, Руслянд, Рюссі, Рашія — терміни, що нині не лише в невіжких чужинців, але такі навіть у наших підсовєтських поетів, як от В. Сосюра, ідентично-значні з «Росією», «Великоруссю»!), то існувала нібито повна мовна єдність східніх слов'ян. І так ото постає далі враження, нібито українські особливості, це наслідок «польського впливу», який отже — як щось «органічно чуже» — треба викорінювати й насаджувати «органічно близьке» — себто російське, бо ж російська мова нібито розвивалася із «древньоруської» без такого віддіювання-впливу «чужої органічно» стихії. Вистане тільки прочитати в І. Білодіда-Белодеда (бо «Белодедом» цей міністер освіти УССР пише себе консеквентно в своїх російсько-мовних статтях!), Ф. Медведєва і навіть такого поважного вченого, як Л. Булаховський — пеани русифікаційним елементом у лівобережній українській літературній мові 18 в. (у Сковороди та в літописній і актовій мові): вони, ці російські мовні елементи, у відрізненні від польських впливів попереднього періоду, — тільки «творчо підпомагали»

українській мові...⁴²⁾ Словом, хорони мене, Боже, від таких друзів, бо з ворогами сам собі раду дам.

У згоді з усім тим по-фальсифікаторськи промовчується й роль південно-західного діалекту на формування нашої нової літературної мови, бо саме ті говірки ще й лексикою доволі різняться від російської мови (а вже, само собою, це одне мусить їх вагу «знецінити» вповні!), зате ж виявляють чимало прадавніх лексичних схожостей напр. із польською мовою⁴³⁾. В тому останньому випадку годі сказати без попереднього докладного розсліду, наскільки йдеться тут про якісь передісторичні пов'язання південного заходу України з польською мовою, а наскільки про сліди засимільованих українським довікіллям польських (головно мазурських та менше малопольських) колонізаційних хвиль від 15/16 вв. почавши. Подібно може й неодну лексичну схожість наших південносхідних говірок із російською мовою треба буде віднести теж на рахунок засимільованих українським довікіллям південноросійських колонізаційних хвиль 18/19 вв.

Подібно промовчується і вклад правобережних романтиків «польської школи» 1-ої половини 19 в. (напр. Т. Падури) при творенні нової української літературної мови. Тут, правда, заважив такий же комплекс «нечистого сумління» в наших малоросійських автономістів 19 в. супроти росіян, від яких дарма очікувано «височайшого» російського дозволу на окремий культурний розвиток України, і тому ці наші культурники відпекувалися від такого «бунтарського шляхетсько-польського» кумівства для українофільського руху: найняки уявляли собі, що якщо б Падура чи правобережні поляки не були писали по-українськи, то Валуєв не був би видав заборони вживати в друку української мови в 1863 р., а Юзефовіч 1876 р.⁴⁴⁾

З подібних причин дуже нерадо говориться в нашому підсоветському мовознавстві й про роллю західних земель (Галичини) в формуванні нової літературної мови⁴⁵⁾, як теж загальм про вклад тих земель впродовж віків у нашу історію. Воно й зрозуміле: найкраще мовчанкою зігнорувати те гніздо запеклого протиросійського резистансу останніх десятиріч. Що однак життя переступає понад такими інтенціями й інструкціями «мудрої політики вітчизняної столиці», то про це свідчать уже й спостереження найсвіжіших літературно-мовних фактів в УССР: тихе, вперте ширення окремих виразно західньо-українських лексем у літературній мові післявоєнного періоду, не зважаючи на те, що проти них організуються хрестові походи фахівців, як ніби проти «небажаних діалектизмів», при чому можливим оборонцям ширшого використання західньоукраїнської лексики в літературній мові — згори зав'язано рота⁴⁶⁾. Мова тут відображує лиш окремі наївні суспільно-політичні процеси, які не конче мусять вкладатися в офіційне та дуже галасливо дириговане русло.

Вже сам оцей побіжний огляд проблем, зв'язаних із генезою української мови та її літературного варіанту в нас — схематично накреслив і змінювані впродовж історії погляди на генезу й суспільно-літературні функції нашої мови, як і на її стосунок до інших слов'янських.

В немалій мірі ці питання пов'язуються і з поглядами хроністів та історіографів на нашу етногенезу взагалі. Не даром давніше слово **язык** означало стільки ж, що «нарід» і «мова»; себто мова вважалася власне ніби найважливішою ознакою народу. Проте якраз **мовне** самоусвідомлення серед наших граматиків у давню добу майже не грало ролі: впливав на таке й біблійний погляд на постання різних мов (замість первісної однієї!) як на «Божу кару» за будування Вавилонської вежі... Для поважного (церковнонорелігійного) жанру вистачав «славенський язык», освячений авторитетом «премудрого філософа» св. Костянтина-Кирила, а за мимовільні несправлені «скривлення» в напрямі до народної мови вибачався кожен переписувач наприкінці книги. Авторитету церковнослов'янщини на користь власного «простого языка» не схитнули ні такі національно-народницькі в тій ділянці рухи, як гуситизм і реформація — у нашого аскета Івана Вишенського. Спільність одної писаної літературної мови (і православної релігії) з іншими східними та південними слов'янами підтримувала в нас довго почуття однакової мови з

ними, подібно як спільне політичне минуле впливало на враження мовно-національної ідентичності з росіянами та особливо з білорусами, тоді як такої спільноти вже не відчувано напр. ні супроти католицьких поляків, словаків чи чехів.

Інакшість власної мови — супроти інших слов'янських (в тому й російської та білоруської) — усвідомили собі вповні наші вчені граматики й лексикографи аж наприкінці 16 в., що й знайшло свій вираз у складених тоді словниках Л. Зизанія-Тустановського (1596 р.) та особливо П. Беринди (1627 р.). Дошкульніше ж відчували вони окремішність власної мови, коли їм у Москві свідомо стали справляти мову їхніх же книжок на «кращу», себто — російську.

Як згадано, універсалізм нашої літературної церковнослов'янщини і був причиною, що впродовж 17/18 вв. наші освічені церковні діячі могли були користуватися цією мовою в її писаній формі (у релігійно-філософському жанрі) — і на російському ґрунті. Українці — чернігівець Єпіфаній Славинецький (помер 1676 р. в Москві, куди перенісся з Києва наприкінці 1640-их років) чи мазепинець-«поверненець на батьківщину» Іван Максимович — складали вже й для росіян свої латинсько-українські словники цією книжною мовою (на підставі латинсько-польських словників А. Калепінуса, 1584 р., та Г. Кнапського, 1621 р.). Фонетичні ж особливості «малоросійського діалекту» замінювано все далі з часом такими ж — «кращого» великоросійського «Язык» же (себто нарід) і віра — були одні! З того то й пішло окреслювання української мови загальною як «наріччя». При наявності ж на російській території двох доволі різних говорів — північного (з Петербургом) і південного (з межовсю поміж обома — Московією) — ставало можливим вльовкувати на одній лінії з ними, правда, як щось доволі відмінне — і «литовське» (себто білоруське) і «малоросійське» (себто українське) «різноріччя». Такий погляд, доречі, приймають і українці-грамотії 18 в. Для цього власного «просторіччя» відводиться єдино некнижний жанр простацької народньопісенної лірики та гумористично-пародійний жанр інтермедій і вірш. У ділових жанрах же українську мову заступали з успіхом всякі інші (латинська, польська, російська, румунська, мадярська). Видавалося справді, що й роки української народної мови і в тих жанрах, де вона ще вживалася як толерований «діалект», уже почислені. Так міркували наші лівобережні раціоналісти 18 в. і відповідно до того — добровільно переходили й собі на уніфіковану літературну мову свого політичного центру, себто на — російську.

Зміна тоді прийшла на початку 19 в. від слов'янофільства й романтизму з його зацікавленням народною давниною (в тому піснями й їх мовою!), а яка нібито від постійного довговікового наступу церковно-християнської книжності поступово вимирає, — і таки від російської літературної мови, яка від своєї церковнослов'янщини зробила виразний поворот в сторону власної народної мови: таким чином фікція писаної спільної з Московією мови розбілася остаточно і в Україні. Відкриття романтиками народних історичних пісень і козацьких дум, складених у південносхідному наріччі (мові ідеалізованих запоріжців!), неслухне знецінювання всякої книжної традиції, яка мовляв убивала первісну слов'янську народність і її пісенність, — все воно рішило про нову діалектну уніфіковану базу для власної творчості. Шевченко довершив тут зміни, а брак тоді подібних творчих індивідуальностей з інших наших говірових комплексів як і відсутність деінде сприятливих політично-суспільних умов (козацько-дворянського українськомовного прошарку — як це було на полтавському Лівобережжі) — виключили всяку іншу можливу діалектну базу для творення літературної мови.

І ще одного довершив романтизм: зацікавлення власною етнографією й мигулим привели до самоусвідомлення відрубності теж і власного «наріччя» від російської мови. Про це переконуються й самі росіяни. Залишалася ще проблема розмежування обох мов у спільному історичному та доісторичному минулому. Більша зв'язаність нової російської мови із церковнослов'янською літературною традицією — у відрізненні від українців, які цю традицію в романтичному запалі вповні знехтували — приводить до гіпотези Лавровсь-

кого й М. Погодіна, згодом змодифікованої О. Соболевським, — про первісне передтатарське російське населення Києва-Чернігова. Заважила тут і наявність «київського» билінного циклю на російській півночі і незбереженість його в Україні — через запрятану увагу протитатарською і протипольською боротьбами. Заважило посередньо й безперервне та свідоме підтримування російською історіографією династичних і церковно-організаційних пов'язувань Москви з княжим Києвом, тоді як в Україні цю нитку загублено ще в литовсько-польську добу, а для наших східньоукраїнських романтиків цікавіші були націоформні моменти протитатарської і протипольської боротьби козаків, аніж малопридатні тут міжусобиці княжої доби. Тільки галицько-закарпатські романтики, яким протипольська й протимадярска боротьба своїх князів якраз добре підходила для актуального концепту, включили цю добу без вагань у свою поетичну лябораторію.

Справа боротьби, веденої впродовж 2-ої половини 19 в. за визнання української мови не «російським діалектом», а такою мовою (а звідси за право на заведення її в школу та публічне життя!) теоретично закінчилася визнанням українщини Російською Академією Наук у 1905 р. — практично ж аж революцією 1917 р. (березневою, і зовсім не жовтневою, як це можна сьогодні читати в дотичних публікаціях УССР, які хочуть претендувати на науковість!). Очевидно, після того, як таке становище признав за нею славістичний світ, а в Галичині й на Буковині австрійська влада ще в 19 в. У міжчасі в періоді тих боротьби поширилася та зуніфікувалася і база тієї нової нашої літературної мови. Заборони бо російського царського уряду на українську друковану книжку з 1863 та 1876 рр. примусили перенести українськомовну видавничу діяльність до підавстрійського Львова, де цей факт знову ж вплинув на усунення діалектних відмінностей місцевої різновидності літературної мови, а з другої сторони — сама ця «надніпрянська» мова увібрала в себе низку лексично-фразеологічних галичанізмів. І знову все воно обставини, що їх свідомо замовчує сьогодинське підсовєтське мовознавство в УССР, або ж тенденційно відгребує при тій нагоді відоме перечулене й пересадне маріювання з того приводу в Б. Грінченка й І. Нечуя-Левицького, доречі, авторів, що їх деінде оштетпльовано грізним п'ятном «буржуазних націоналістів».

Спираючися на схему родовідного дерева при глоттогенезі східнослов'янських мов молодогораматичне мовознавство створило наприкінці 19 в. теорію прамов — себто періодів, які попереджували кожноразне виділювання нових мов із первісних спільнот — прамов. У слов'янській глоттогенезі прийнято такі прамови, як праіндоєвропейську, прабалтослов'янську (квєстіоновану деким), праслов'янську та згадувану вже попередньо — праруську, ігноруючи при тому наявні різниці в мові східнослов'янських племен, які мали б бути цю праруську мовну спільноту утворювати, та випинаючи в першу чергу спільні риси. В оперті ж на теорію хвиля при поширюванні мовних явищ, а отже на ізоглоси, які можуть ту саму мовну територію зв'язувати одночасно з різними спорідненими мовами, Степан Смаль-Стоцький — правда, механічно зраховуючи різної давнини й значення мовні факти — доводив про неменш тісне пов'язання української мови із сербо-хорватською. Ця спроба коштувала йому завзятих атак зі сторони обрушених чужинецьких і російських славістів⁴⁷, та все ж заквєстіонувала не одне з поглядів фанатиків праруської (прасхіднослов'янської) мови. А останньо С. Смаль-Стоцький дочекався вже посмертно у підсовєтському мовознавстві екземпліфікарного нап'ятування як найтипівіший, просто расовий приклад «українського буржуазного націоналізму в мовознавстві» — словом, став «притчею во язицях»...

Марризм не цікавився ступенями споріднености мов СССР; проголошував змішання в майбутньому («при комунізмі») всіх мов в одну якусь нову. Щоб досягти такого вигідно-блаженного стану з-перед часу будування Вавилонської вежі, слід лишень поборювати всі «непрогресивні» тенденції в цих мовах, себто — все таке, що різницю поміж цими мовами поглиблювало б. А що нормальний («позамарристський») процес по мовах російської імперії навіть совєтського періоду це — лексична русифікація (почерез партійну й цивільну адміністрацію, судівництво і його органи — НКВД та контабори,

військо!) то отже розпеченим залізом слід винищувати пуристичні спроби «націоналізму по (неросійських!) мовах» — себто спроби їхньої самооборони перед російським заливом. Російська компартія прийняла марризм на цілі десятиріччя за ідеологічну догму з мотивів доцільності: він помагав політично консолідувати різношерстну мовами й расами її імперію — СССР, ставлячи нацменів і «іногородців» теоретично на одній лінії з «русскімі» — панівною нацією цієї імперії. Яких велетенських втрат у гуманістах-науковцях 1930-их років коштувала нам ведена під покришкою та в ім'я марризму русифікація УССР, пригадувати хіба не треба. А спричинених ним спустошень і занедбань у ділянці мовних дослідів навіть годі собі вповні належно усвідомити: про них промовисто говорить примітивний рівень більшості новіших публікацій наших наукових установ в УССР, за який приходиться просто паленіти з сорому перед чужинцями.

Під час останньої світової війни і після неї в російській компартії поставлено ставку вже не так на різногрупні народи СССР, як радше на патріотизм саме «слов'ян» (частково й під впливом антислов'янського наставлення німецького расизму), і то слов'ян у самому СССР та поза ним. При тому балтійцям високо зараховувано їх мовну праспорідненість із слов'янами, а румунам, мадярам і албанцям їхні чималі слов'янські етнічні примішки. Серед інших моментів заговорено враз і про взаїмну спорідненість якраз слов'ян. Тим самим марризм з його негуванням ролі генетичної спорідненості — для компартії «пережився». І той самий російський більшевизм, що раніш устами Сталіна ж підніс був його на п'єдестал догми, тепер відкинув його безжалісно й безсоромно як «непотрібну й шкідливу теорію». І враз після цього «відкриття» заметушилися советські історики й мовознавці наввипередки біля будування відповідних етно- й глотто-гонічних теорій — на нове замовлення ЦК партії («соціально!»). Теорія «древньоруської народності» і її мови, це теж продукт «соціального замовлення» цих років. І знову, як попередньо марризм, так тепер і цю теорію подано для бездискусійного увірення і в Україні.

Ми далекі від заперечування позитивів із того факту, що теорію Марра було погребано: автоматично бо нав'язано до скарбниці позитивістичного мовознавства — і західного і власного — з минулих років. А це приведе з часом нашу мовознавчу науку і в УССР до заквестіонування оцього офіційного викладу генези нашої мови, — спершу бодай супроти власної совісти, в мовознавців-некар'єристів. Може ще колись настане й така пора, що й цю теорію проголосять на якомусь партз'їзді «помилковим і шкідливим ідолопоклонством перед російською мовою» чи то варіантом «культу особи» в національному масштабі на відтинку мовознавства.

П Р И М І Т К И

- 17) А. А. Спицын: Расселение древнерусских племен по археологическим данным, Журнал Министерства народного просвещения, 1899, кн. 8.
П. Н. Третьяков: Восточнославянские племена, вид. 2, Москва 1952, ст. 229.
Нариси стародавньої історії Української РСР, АН УРСР I-т археології, Київ 1957, (стор. 357-60, 370).
- 18) И. М. Ионенко: Об исторических условиях превращения курско-орловского диалекта в основу русского национального языка, „Вопросы истории“, Москва 1952, кн. 7, стор. 92.
- 19) Я. Станкевич: Кароткі начырк гісторыі Крывіч-Беларусі, „Веда“, Нью-Йорк 1951 р.; Етнографічныя й гісторычныя тэрыторыі й граніцы Беларусі „Веда“, 1952, ч. 9-10;
Беларускія плямёны, „Веда“ 1952, ч. 6.
- 20) Нариси стародавньої історії Української РСР, Київ 1957, стор. 581.

- 21) О. Андріяшев: Нарис історії колонізації Переяславської землі до початку 16 в., Записки ІФВ УАН, кн. 26, 1931 (стор. 1-29).
- П. Н. Третьяков: Восточнославянские племена, 2. вид., М., 1953, стор. 248.
- 22) Л. А. Булаховський: Питання походження української мови, Київ 1956, (стор. 52-55).
- Ф. Т. Жилко: Про умови формування полтавсько-київського діалекту-основи української національної мови, збірник «Полтавсько-київський діалект-основа укр. нац. мови», Київ 1954, стор. 14.
- 23) В. Ганцов: Діалектологічна класифікація українських говорів, Записки ІФВ УАН, кн. 4, 1924 (стор. 80-144).
- 24) К. К. Цілуйко: Топоніміка Полтавщини як джерело історії краю, збірник «Полтавсько-київський діалект-основа укр. нац. мови», Київ 1954, (стор. 130-154).
- 25) И. В. Сталин: Марксизм и вопросы языкознания, Москва 1952, (стор. 43-44). «Вопросы языкознания», Москва 1953, кн. 2. (стор. 47-70).
- 26) Р. И. Авранесов: К вопросам образования русского национального языка,
- 27) Ф. Т. Жилко: Нариси з діалектології української мови, Київ 1955, (стор. 164-172: «Говори середньої Наддніпрянщини»!).
- 28) В. М. Брахов: Про місцеві назви Переяслав-Хмельницького району на Київщині, «Мовознавство», т. XIV, Київ 1957 (стор. 40-51).
- 29) І. Сидорук: Проблема українсько-білоруської мовної межі, „Slavica“, ч. 5, Августбург 1948 р.
- 30) Y. Šerech: Problems in the formation of Belorussian, Supplement to „Word“, v. 9, New York, 1953, December, стор. 93; Zur Frage der Ukrainisch-Weissruthenischen Sprachgrenze, „Orbis“, t. II, 1, Louvain 1953, стор. 45.
- 31) В. Гнатюк: Русини пражівської єпархії і їх говори, ЗНТШ т. 35. Словаки чи русини? ЗНТШ т. 42.
- О. Broch: Studien von der slowakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn, Christiania 1897 р.
- І. Панькевич: Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей, Прага 1938, (стор. 27-30).
- О. Halaga: Slovanské osídlení Potisja a východoslovenski gréckokatolíci, Košice 1947 р.
- J. Szemlej: Z badań nad gwarą łemkowską, „Lud Słowiański“ t. 3 A, (161-173).
- Z. Stieber: Wpływ polski i słowacki na gwary Łemków, Sprawozdania PAU, t. XLI, 2 (стор. 45-50), Kraków 1936 р.
- Pierwotne osadnictwo Łemkowszczyzny w świetle nazw miejscowych, „Biuletyn Pol. Towarzystwa Językoznawczego“ t. 5 (стор. 53-61).
- 32) H. Dumka: Die Terminologie des Ackerbaus im Dakorumänischen, „Rumänische Jahrbücher“, Bd. 19-20, (стор. 65-131).
- G. Reichenkron: Slavisch-Rumänisches 1, Zeitschrift f. slaw. Philol. Bd. 13 1942, (стор. 388-417).
- V. Margareta C. Stefanescu: Elementele rusesti-rutene din limba romineasca si vechimea lor, Bucuresti 1931.
- 33) W. Kuraszkiewicz: Domniemany ślad Jadźwingów na Podlasiu, Studia z filologii polskiej i słowiańskiej, 1, Warszawa 1955, (стор. 344, 347).

- М. Кордуба: Західне пограниччя Галицької держави між Карпатами та долишнім Сяном, ЗНТШ т. 138-40 (1925).
- 34) J. Widajewicz: Południowo-wschodnie kresy Polski w X i XI w., Poznań 1937. Państwo Wiślan, Biblioteka Studium Słowiańskiego U. J., A 2, Kraków 1947 p.
- 35) S. Hrabec: Nazwy geograficzne Huculszczyzny, PAU, Prace onomastyczne, nr. 2, Kraków 1950, стор. 234.
J. Janów: Pochodzenie Hucułów w świetle zapożyczeń, Sprawozdania Lwowskich Towarzystw Naukowych, t. 18, 1938, (стор. 26-27).
Ze stosunków językowych malorusko-rumuńskich, Сборник ОРЯС 101, в. 3, Ленинград 1928 (стор. 452-458).
- 36) A. Rosetti: Istoria limbii romine, I-IV, Bucuresti 1937-41 pp.
- 37) І. Свенціцький: Питання про автентичність договорів Русі з греками в X в., «Питання слов'янського мовознавства», кн. 2, (стор. 103-22), Льв. 1949.
- 38) V. Jagić: Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache, 2. Aufl. B. 1913.
- 39) F. Tichý: Vývoj současného spisovného jazyka na Podkarpatské Rusi, P. 1938
- 40) В. Чапленко: Українська літературна мова (XVII ст. — 1917 р.), Нью-Йорк. 1955, (стор. 49-184).
- 41) Р. И. Аванесов: Проблемы образования языка русской (великорусской) народности, «Вопросы языкознания», Москва 1955, кн. 5, стор. 28.
- 42) И. К. Белодед: Влияние воссоединения Украины с Россией на развитие украинского литературного языка, «Вопросы языкознания», М. 1954, кн. 2. (стор. 23-48).
- 43) И. Леков: Единство и национально своеобразие на славянские езици в техния основен речников фонд, Софія 1955.
T. Lehr-Splawiński: Stosunki pokrewieństwa języków ruskich, „Rocznik Slawistyczny“, т. IX 1921, (стор. 37-39).
- 44) Митрополит Іларіон (І. Огієнко): Історія української літературної мови, Вінніпег, 1950, стор. 152.
- 45) Ю. Шерех: Галичина в формуванні нової української літературної мови, УВУ, Мюнхен 1949.
- 46) Н. А. Лукаш: Украинско-русский словарь, т. 1, Київ 1953 (рецензія), «Вопросы языкознания», М. 1954, кн. 6, (стор. 125-126).
- 47) Порівняй рецензії на „Grammatik...“
1) И. Г. Голанов у «Известия ОРЯС» XIX, 3 (стор. 297-360);
2) Е. Ф. Карский у «РФВ» XXI, 1914, (стор. 635-640);
3) О. О. Шахматов в «Україна» 1, 1914, (стор. 7-12);
4) T. Lehr-Splawiński, „RS“ VII, (стор. 74-111);
5) V. Jagić: „Archiv“ XXXVII (стор. 204-211);
6) J. Czekanowski: „Сборник ОРЯС“ 101, в. 3, (стор. 367-370), і інші.

Європейське Об'єднання

1. ВВЕДЕННЯ: ОБ'ЄДНУВАЛЬНІ РУХИ XX-го СТОЛІТТЯ

Європейський об'єднувальний рух не є автономним політичним феноменом: він є результатом, чи показником, довшої політично-соціологічної еволюції, яка знайшла відзеркалення в цілій низці понад-державних об'єднувальних процесів, властиві XX-ому століттю. Тому скажемо декілька слів про ті течії.

Коли XIX-те століття було, безперечно, золотом добою національних суверенностей, то міжнародні співвідносини XX-го ст. ціховані гонами до інтеграції. Ті об'єднувальні рухи і процеси проявляються в різних площинах: в тоталітарно-ідеологічній (комуністичний блок), в оборонно-політичній (Атлантичка Організація), в міжнародній (Організація Об'єднаних Націй) або (особливо) в територіально-регіональній (Європейське Об'єднання, Ліга Арабських Держав, Південно-Американська Спільнота тощо).

Як колись громади, міста, області, провінції і краї прагнули, шляхом об'єднання, до творення державних одиниць з центральною владою, так тепер, ще недавно абсолютно самостійні держави, поступово здають деякі атрибути їх суверенності, щоб творити нові юридичні форми співжиття, нові понад-державні органи вищого ступня.

Така вимога часу: так, як недавно державна суверенність була для народів не лише потребою і вимогою, а й пекучою konieczністю, — сьогодні організоване співжиття і співпраця зрілих державних суспільств є насущною потребою і konieczністю, а завтра стане вона такою ж потребою для молодих країн Африки і Азії, які щойно одержали чи одержать незалежність.

Перша вимога проявляється в політичній площині.

В сучасному укладі світових сил, взявши під увагу велетенський поступ мілітарної науки і техніки (атомова і ракетна зброя), боронитись перед небезпекою можна лише спільно, а не індивідуально. Крім двох-трьох великодержав, як Америка і СССР, немає в сьогоднішньому світі країни, яка була б у стані самостійно забезпечити своєму населенню мирне буття. Як позитивна політична співпраця, так і мілітарна організація оборони перед агресією ставлять конечний постулат об'єднання.

Друга вимога випливає з економічних розважань: вона вказує, що сьогодні слід стреміти колективно і до матеріального добробуту. Цей добробут є повністю можливий лише за умов раціонального міжнародного розподілу праці, бодай з тої простої причини, що природні матеріальні багатства розташовані в світі нерівно, а тому, що модерна індустрія потребує практично всієї сировини, жодна організована економічна одиниця (за вилком кількох великодержав) не є самовистачальна. А індустрія продукція викликає за собою зовнішню торгівлю, себто konieczність експортувати за кордон, бо серійна продукція, рентовна лише на велику скалю, не може обмежитись до внутрішнього ринку збуту. І тому, що кордони часто являлись чи являються саме перепорою зовнішньої торгівлі, їх слід поступово зводити з бар'єрно-оборонної до контрольної-економічної функції.

І, нарешті, входять в гру і духові вимоги.

Кордони, функцією яких учора було майже виключно боронити населення перед зовнішньою небезпекою, — стали сьогодні перепорою для конструктивної міжнародної співпраці. В культурній площині, модерна держава XX-го ст. є самостійно невивстачальна: вона може плекати і розвивати духові вартості лише в сім'ї народів. Ті вартості — релігійні, наукові, культурно-мистецькі — є вселюдські, вони заторжують людину як таку. І тому, що держава вже не в стані повністю забезпечити одиниці духові (універсальні) вартості (як, напр., в релігійній площині, де, як ось католицизм, є не національний, але понад — і багатонаціональний), — слід і тут прагнути до зближення культур, які себе взаємно доповнюють.

2. ІСТОРИЧНЕ ПІДґРУНТЯ

Ідея політичного і економічного об'єднання Європи не є нова. Нове, її практичне примінення, бо конкретні почини в об'єднувальній площині, датуються лише з 1929-го р., а конкретні осяги лише з 1945.

Без сумніву, в тягу довгих століть, ціла низка блискучих письменників і публіцистів, почавши від Данте, і покінчивши на Гюго, проповідували справу уніфікації європейського континенту. Ті писання мали все ж такі своєрідний характер: вони ставили європейське питання в ідеалістичній площині, без огляду на те, що політика держав не є виявом абстрактних розважань, але відзеркаленням конкретних інтересів даного народу, а границі тих інтересів є обумовлені в першу чергу укладом політичних сил.

Перша урядова спроба довести до конфедеративного європейського ладу датується з 1929-го р. Тодішній французький міністер закордонних справ, **Аристид Бріян**, сам гарячий прихильник французько-німецького зближення, запропонував на форумі Ліги Націй відкрити дебату над питанням європейської унії. На думку Бріяна, знівелювання около 20.000 км. європейських митних кордонів дало б підґрунтя до пожвавлення товарообмінів між країнами континенту і довело б до покращання матеріального життєвого рівня населення. З другого боку, створення європейських політичних центральних органів влади, хоча б і з обмеженими атрибутами, — забезпечило б Європі довготривалий мир і безпеку, бо тим шляхом розв'язано б болюче французько-німецьке питання. Заохочений першими позитивними відгуками, 17-го травня 1930 р. Бріян подав 26-ом європейським урядам меморандум, в якому пропонувалось укласти пакт для проголошення «принципу європейської моральної спільноти» і святогочного potwierдження «солідарности, що існує між європейськими державами».

Становище, яке зайняли європейські уряди до того дипломатичного акту, було в загальному позитивне, одначе, на жаль, далеко недостатнє, щоб довести справу до доброго кінця. Правда, низка країн дали явно позитивну відповідь: Німеччина, Чехословаччина, Греція, Естонія, Югославія і т. д. Були все ж таки і інші настановлення, на словах ніби прихильні, а фактично негативні, у всякому випадку — ненадійні.

І так, Іспанія підкреслила своє прив'язання не лише до політичного і культурного буття країн Америки, але й до догми абсолютної державної суверенности, що, очевидно, не йшло по лінії проєкту Бріяна. Подібно, фашистівський уряд Італії заявив, що будь-який план європейського зближення повинен базуватись на признанні тої ж абсолютної суверенности, що теж практично відкидало реалізацію пляну. А британський уряд зазначив, що заки зможе він зайняти точне становище до питань, порушених у меморандумі, йому слід спершу поконсультувати членів коммонвелту, з якими він тісно пов'язаний. Інші уряди, хоча й не відкидали провідної лінії французької ноти, звертали увагу на факт, що європейська співпраця вже існує і зможе вона краще розвинути саме на форумі «універсальної» Ліги Націй...

Але проєкт Бріяна впав не лиш через ентузіязм європейських урядів. Впав він у зв'язку з розвитком бурхливих політичних і економічних подій, які потрясли Європою і світом. У жовтні 1929 року помер один із прихильників ідей Бріяна, його приятель, німецький міністер закордонних справ **Штрессман**, що й мало сумний наслідок — послаблення ідей європейського зближення в політичних колах ваймарської Німеччини. З кінцем того ж року фатально почала падати нью-йоркська біржа — сигнал до велетенської і глибокої економічної кризи, чи не найважчої в історії XIX-XX ст. Господарська міжнародна конференція, скликана в 1930 році, зазнала невдачу; політична ситуація гіршала з місяця на місяць, і європейські уряди стали перед низкою пекущих соціальних питань, що потребували негайної розв'язки, а розв'язки знайти було нелегко, а то й неможливо. Отже, пора була зовсім непридатна, щоб можна було займатись важким до зреалізування питанням — об'єднання Європи. А в міжчасі, в травні 1932 р., Бріян помер, дещо пізніше в Німеччині прийшов до влади тоталітарний націонал-соціалізм, який і почав

готувати II-гу світову Війну; в Іспанії вибухла кровова громадянська війна, в 1935 р. Італія, не зважаючи на словесні погрози Ліги Націй, вдарила на безборонну Етіопію, і т. д. Світ котився до катастрофи, і європейська ідея змогла відродитися лише після тої жорстокої і непотрібної різні 1939-1945 рр.

3. НОВІ ПОЧИНИ ОБ'ЄДНУВАЛЬНОГО РУХУ В ПІСЛЯВОЄННІЙ ЄВРОПІ

Протягом лише шести років воєнної завірюхи політичне обличчя Європи змінилось більш радикально, ніж еволюціонував би європейський континент на протязі доброї половини сторіччя. Націонал-соціалізм впав, а разом з ним впали диктаторські міти і здескридувались тоталітарні системи, посередньо чи безпосередньо відповідальні за війну, після чого по широкому світі повів вітер демократичних чеснот і політичних свобод. Європа відчула потребу і konieczність як духового, так і політичного оновлення і ревізії перестарілих закостенілих форм державного життя. Відчула це вона особливо тому, що комуністичний тоталітаризм, хоча й тріумфував над німецьким тоталітаризмом, глибоко ввійшов в Центральну Європу, як у Берлін, так і в Прагу, Будапешт, Варшаву і Софію. Активно проповідуючи ідею світової революції шляхом диктатури пролетаріату, він поставив Європу перед подібними проблемами, які ставив перед тим націонал-соціалізм. Цей фактор комуністичної мілітарної і ідеологічної загрози став, отже, одним із основних політичних рушіїв об'єднального руху післявоєнної Європи. Слід було протиставити комунізму не хиткий фронт ліліпутних і послаблених країн, але цупке об'єднання європейських держав, колективні сили яких дали б превентивну відсіч потенційним агресорам.

По-друге, слід було об'єднуватись, щоб як змога швидше розв'язати низку економічних проблем. Слід згадати, що перед 1914 р. Європа (без російської імперії) займала 52,4% світової індустріальної продукції, а в 1946 р. (без СРСР) лиш 27,8%. Якщо ж було порівняти поодинокі економічні сектори Західної Європи з СРСР і США, те протиставлення вказувало на потрясаючий занепад післявоєнної Європи, і протилежно — швидке зростання СРСР і США.

	Роки	Західна Європа	США	СРСР
Вугілля	1938	564	359	138
	1946	362	538	193
Залізо	1938	37	19	15
	1946	19	41	18
Сталь	1938	16	29	18
	1946	28	60	14
Алюміній	1938	0,30	130	44
	1946	0,15	375	80
Електрика	1938	158	148	40
	1946	137	270	50

Н. Б. Електрика в мільярдах квт, інші сектори — в мільйонах тонн.

Що більше, післявоєнна Європа втратила свою дуалістичну комплексну структуру аграрного Сходу і індустріального Заходу: їх розділила непереступна залізна завіса. А сама війна завдала західній економіці важких втрат: відчувався пекучий брак капіталів для нових (конечних) інвестицій; втрата колоній і недостатні транспортні комунікації висунули питання сировини; політичний стан в Східній Європі загострив проблему постачання харчами, і кінець-кінцем був брак кваліфікованих працівників. Як внутрішня, так і зовнішня торгівля наладнувалась повільно, ціни йшли вгору і грозило марево інфляції, а безробіття зростало. Слід було діяти, бо інакше, післявоєнний хаос — спричинник голоду і холоду — негайно створив би ґрунт для соціальних заворушень і наростання комуністичних настроїв, а вільна Європа за жадну ціну того не хотіла, і тому вона мусіла протівитись.

І врешті, так, як II-га Світова Війна мала нещасливий наслідок — розподіл світу на два противні табори, Східний на чолі з СССР і Західний, керований США, — Європа втратила ту провідну роль, яку вона традиційно відігравала в міжнародній політиці перед 1939 р. Англія зазнала у війні велетенських втрат, особливо, якщо йде про її колоніальні посілости. Франція, хоча й переможна, втратила Сирію і Ліван, і мала непоборні труднощі в інших посілостях, особливо в Індокитаї, а всередині країни панував економічний нелад і соціальне невдоволення. Інші колись великодержави, як Німеччина і Італія, просто програли війну і їх місце в новому укладі європейських сил стало доволі особливе. Отже, політичні мужи Європи поставили перед собою завдання — протидіяти тому очевидному і жалюгідному занепадові і, об'єднуючи її творчу енергію, творити нову потугу, своєрідну **Третю Силу**, яка в повоєнному світі відіграла б подібну роль, як США і СССР, а то й евентуально стала б арбітром тих двох антагоністів.

4. БЕНЕЛЮКС

Перша ініціатива зродилась під час війни: це був Бенелюкс. Бенелюкс є першим успіхом **регіонального** європейського об'єднання: він створив двадцятимільйонову економічну одиницю, яка відіграла і відіграє на зовнішньому форумі визначну роль.

Вже 21-го жовтня 1943 р. еміграційні уряди Голляндії, Бельгії і Люксембургу уклали **монетарний договір**, який передбачив систему двосторонніх кредитів для фінансування зовнішньої торгівлі. Цей договір став пізніше зразком низки подібних білатеральних угод, які ввійшли в дію між іншими країнами Європи.

5-го вересня 1944 р. три вищезгадані держави підписали **митну конвенцію**, базовану на принципі свободи товарообмінів, і яка ввійшла в дію 1-го січня 1948 року. Те нівелювання бар'єрів між трьома членами Бенелюксу реалізувалось поступово: сьогодні є вільні більше 90% товарооборотів. 8-го липня 1954 р. встановлено свободу ввозу і вивозу **капіталів**, що й дозволило нові обосторонні інвестиції в індустрію. А на кінець, 3-го лютого 1958 р. був підписаний договір про встановлення **економічної унії**, яка недавно вже ввійшла у дію.

Бенелюкс дав безумовно блискучі результати, і якщо б розв'язано ще до сьогоднішніх непоборних труднощів в секторах агрикультури і водних комунікацій, цей успіх був би комплектний. Між іншим, уже протягом декількох років три країни ведуть спільну торговельну політику і укладають торговельні, а то й монетарні договори з іншими країнами не односторонньо, а з рамени самого таки Бенелюксу. До 31 січня 1960 р. було укладено 19 таких договорів, і це безсумніву блискуче досягнення в ділянці зовнішньої торгівлі.

5. КОНКРЕТНІ ІНІЦІАТИВИ ОБ'ЄДНАННЯ

Бенелюкс є лише регіональним економічним угрупованням і в тім відношенні він відіграв роль передвісника. Але Європі слід було діяти в ширшому масштабі, не лише в економічній, але і в політичній площині. Те широке об'єднання стало предметом, нової для Європи, політичної акції.

Зараз же після війни, коли стало ясно, що західньому світові буде важко знайти спільну мову з советами, європейське об'єднання ввійшло в стадію політичних реалізацій: доцільність інтеграції проголосили спершу політичні діячі, пізніше партії, а вкінці уряди.

19-го вересня 1946 р. Вінстон Черчіль на щорічному університеті проголосив полум'яний апел за реорганізацію європейської політичної структури, вказуючи на konieczність німецько-французького зближення саме в формі об'єднаної Європи. А декілька місяців пізніше, експрем'єр Англії творить в Лондоні **United Europe Movement¹⁾**, який поставив собі за мету пропагувати справу уніфікації і прагнути до створення конфедерації функціонального порядку.

¹⁾ Об'єднаний Європейський Рух.

Подібні організації постали і в інших країнах континенту, особливо у Франції, Німеччини, Бельгії й Італії. І так, в Парижі ввійшов у дію *Conseil français pour l'Europe Unie*²⁾, де головну роль грали Е. Herriot, R. Dautry, A. François-Poncet і R. Courtin. Колишній прем'єр Бельгії P. Van Zeeland (пізніше знову міністер закордонних справ) створив у Брюсселі *Ligue européenne de coopération économique*³⁾, на чолі якої стали R. Boël, E. d'Estaing, H. Butler, L. Sermon, Moninck, J. Rueff, і т. д. Та Ліга мала великий вплив на розвиток дальших подій: вона дала почин для створення Європейської Платної Унії. В березні 1947 р. представники християнсько-демократичних партій Німеччини, Італії, Франції, Бельгії, Голландії і Люксембургу заснували *Nouvelles Equipes Internationales*⁴⁾; ця організація поставила собі за мету змагати до об'єднання Європи, базуючись на соціальній доктрині християнзму, себто підпорядковуючи економічні фактори приматові людини. В тім русі особливо відзначилися А. De Schryver, R. Bichet і А. De Gasperi. Подібно, соціалістичні партії створили *Mouvement socialiste pour les Etats-Unis d'Europe*⁵⁾, де головну роль відіграв француз А. Philip. Слід теж згадати *Union Européenne des fédéralistes*⁶⁾ (Н. Brugmans), *Conseil des Communes d'Europe*⁷⁾, а особливо *Union Parlementaire Européenne*⁸⁾, яка згуртувала представників європейських Парламентів. Генеральним Секретарем тої Унії став відомий промотор європейської ідеї ще з-перед війни, Coudenhove-Kalergi.

Заразом виникла потреба координації активності тих різних організацій. В травні 1948 р. в Газі був скликаний Конгрес прихильників об'єднання, в якому взяли участь визначні особистості політичного світу, індустрії, фінансів, мистецтва, журналістики, науки і т. д. Цей Конгрес мав велике значення для дальшого успіху європейської акції: він знайшов позитивний відгук в урядових колах, і поважно заважив на політичну еволюцію континенту. Газький Конгрес дав почин для створення в березні 1949 р. *Mouvement Européen*⁹⁾, який об'єднував низку вже діючих рухів і організацій, і який відіграв у дальшому важну роль, як ось реалізуючи проєкт Європейської Ради в Штрасбурзі. Велике число конгресів і конференцій організованих Європейським Рухом значно зміцнили співпрацю між прихильниками європейської ідеї, і поставили не одну важку проблему об'єднання в світлі практичних реалізацій. На чолі Руху стали Churchill, De Gasperi, Spaak і R. Schuman.

6. РАДА ЕВРОПИ

Першим практичним досягненням в загально-європейській об'єднувальній площині було створення в травні 1949 р. Ради Європи в Штрасбурзі. Рада Європи є організацією консультативного характеру як представників парламентарних політичних угруповань, за винятком комуністів, так і представників європейських урядів. Парламентаристи засідають в Асамблеї: вона дискутує і голосує, і її резолюції передаються Комітетові Міністрів, який обговорює ті пропозиції колективно і може їх лиш одноголосно рекомендувати європейським урядам. Цікаве в Раді Європи є те, що її членами є саме представники різних політичних партій, які творять у тому особливо європейському «Парламенті» понад-національні групи або ідеологічного забарвлення, або у функції до їх програмової концепції реалізації європейського об'єднання.

Без сумніву, Рада Європи відіграла в свій час визначну роль в кристалізуванні європейської програми. Вона, напр., дала почин до підписання, в листопаді 1950 р., *Європейської Конвенції Прав Людини*, яка є обмежена до політичних прав і обов'язків, і не заторкує економічно-соціальних гарантій.

²⁾ Французька Рада Об'єднаної Європи.

³⁾ Європейська Ліга економічної співпраці.

⁴⁾ Нові Міжнародні Екіпи.

⁵⁾ Соціалістичний Рух для Сполучених Держав Європи.

⁶⁾ Європейський Союз Федералістів.

⁷⁾ Європейська Комунальна Рада.

⁸⁾ Європейський Парламентарний Союз.

⁹⁾ Європейський Рух.

Рада Європи теж багато заважила на випрацюванні проєктів **Оборонної і Політичної Спільноти**, які, на жаль, не ввійшли в дію. Все ж таки, почавши вже з 1950 р., коли назрів конфлікт між Асамблеєю і Комітетом Міністрів щодо розподілу політичних атрибутів, — Комітет Міністрів без особливого ентузіазму прислухувався до палких і відважних резолюцій Асамблеї і не проводив їх у життя, — Рада Європи поступово попала в стадію кризи, і її ораторська місія сильно збідлила. В 1949 р. Рада Європи рекомендувала 15 резолюцій, в 1950 р. — 58, в 1951 — 24, а в 1952 р. лише дві, і т. д. Правда, та криза була спричинена не тільки внутрішніми структурними труднощами Ради Європи, яка, як-не-як, не диспонує жодними конкретними атрибутами влади — але (і особливо) фактом, що Англія остаточно відмовлялася взяти активну участь в європейській політичній співпраці, а Франція не погодилася ввійти в Європейську Оборонну Спільноту, що й спричинило крах проєкту Політичної Спільноти. В сучасну пору діяльність Ради Європи характеризується деяким поживанням у зв'язку з входом у дію Європейського Спільного Ринку 6-ти держав. Підготовляє теж Рада Європи проєкт **законодатних виборів**, які вона сподівається (чи не надто оптимістично) запровадити в життя.

7. ЄВРОПЕЙСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СПІВПРАЦІ — ЕОЕС

Посередньо ця організація (18 членів) завдячує своє існування американській ініціативі.

5-го червня 1947 р. генерал Marshall, тодішній міністер закордонних справ США, проголосив на гарвардському університеті важливу промову, в якій вказуючи на konieczність співпраці зруйнованих війною європейських країн, запропонував Європі матеріальну допомогу Америки, через яку Європа змогла б налагодити постачання, інтенсифікувати товарообірот, дати новий поштовх індустрічній продукції. Щоб відповісти на цей European Recovery Program, міністри закордонних справ Bevin (Англія) і Bidault (Франція) скликали в Парижі економічну конференцію ad hoc. Вислано запрошення і країнам комуністичного блоку, але Молотов відповів відмовою, що й спонукало Чехословаччину, Польщу і Фінляндію, які спершу прийняли англо-французьку пропозицію, відмовитись від американської допомоги. Та трагічна відмова мала за наслідок дефінітивний і формальний розподіл післявоєнної Європи на два ворожі табори, і 16 країн Заходу, які з вдячністю приєднались до американського плану, були прямо змушені діяти автономно: 16-го квітня 1946 р. вони створили в Парижі ЕОЕС. І так, лише за два тижні після проголошення американського закону про економічну співпрацю, який обдарував американську Economic Cooperation Administration п'ятьма мільярдами доларів, призначених західному континенту в першому році Плану Маршала, — Європа диспонує вже власною економічною організацією, підставовою місією якої було розділювати ту американську допомогу. В періоді між 3-им квітнем 1948 до 30-го червня 1952 р. (коли-то перестав діяти План Маршала), ЕОЕС, тісно співпрацюючи з американськими організаціями (на місце ЕСА прийшла Mutual Security Agency), розподілила між європейськими країнами 13,6 мільярдів доларів, і та велетенська сума дуже значно заважила на господарській відбудові нашого континенту.

Якщо ж іде про сектор зовнішньої торгівлі, в перші роки своєї діяльності ЕОЕС осягла визначних успіхів, поживаючи шляхом мультілатеральних консультацій і переговорів між-європейські товарообміни. Ряд країн, як ось Швеція, Бельгія, Італія, Швейцарія, Німеччина і т. д. звільнили близько 90% їх зовнішньої торгівлі, що у великій мірі спричинилось до поліпшення життєвого рівня Західної Європи. А у зв'язку з тим, взявши під увагу, що зовнішні товарообміни тягнуть за собою платні розрахунки, ЕОЕС віддала європейській справі велику прислугу, даючи почин до створення Європейської Платної Унії.

Безумовно, в сучасну пору, більше десяти років після заснування організації, діяльність ЕОЕС значно послабла: вона набула переважно **студійного** характеру. Те помітне послаблення конструктивної активності організації наступило просто тому, що звільнення головних секторів зовнішньої торгівлі

мало місце вже в перші роки існування ЕОЕС, і щодо «чорної» серії товарів, які залишилися під суворою контролею європейських урядів (стратегічні матеріали, рідкісні метали і т. д.), не було і немає багато витягів на конкретне покращання становища, Європейській Організації Економічної Співпраці слід, отже, **переорганізуватись**. На останній економічній конференції представників 18-ти членів, США і Канади, було рішено покликати до життя нову організацію на місце ЕОЕС, яка буде називатись Організація Економічної Співпраці і Розвитку. США і Канада стануть її повноправними членами. В ЕОЕС були вони членами-дорадниками. Ця організація, що стане свого рода атлантийським пактом в економічній ділянці, має почати свою діяльність в 1961 році.

8. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ФОНД І МУЛЬТИЛАТЕРАЛЬНА СИСТЕМА РОЗРАХУВАНЬ

Ті два фінансові організми були створені **Монетарним європейським договором** з 5-го серпня 1955 р., і вони ввійшли в дію 27-го грудня 1958 р., коли перестала існувати Європейська Платна Унія (ЕПУ).

Європейська Платна Унія була встановлена в вересні 1950 р., і вона одержала завдання зорганізувати, на місце двосторонніх державних договорів, мультилатеральну платну систему. ЕПУ була своєрідним платним clearing-ом торговельних операцій для періодичного компенсування зовнішньо-торгових приходів і розходів: замість розплачуватися поодинокі, члени Унії ведуть рахунки з центральною установою. Та система значно зменшила і упростила зайві розплати в дорогих долярах і в золоті, бо в установленому Унією режимі ті розплати мають місце лише тоді, коли дана держава переступила визначену їй межу кредитів.

Механізм Європейської Платної Унії функціонував знаменито протягом більше 3-ох років, і лише почавши з 1954 р. відчувалося потребу доповнити його і ввести в ньому деякі зміни. Після довгих переговорів і вагань, вирішено на місце одного створити два організми, які фактично не внесли в існуючу систему фундаментальних змін, але просто її доповнили. І так, **Європейський Фонд** розпоряджає капіталом 600 мільйонів доларів і має за завдання уділювати його членам позики, максимум до двох років, щоб дозволити їм перебороти перехідні труднощі зовнішньо-торговельного балансу. Якщо ж ідеться про **Мультилатеральну Систему Розрахувань**, то вона дозволяє на щомісячні державні розрахунки стосовно поточних кредитів і боргів.

9. ЄВРОПЕЙСЬКА СПІЛЬНОТА ВУГІЛЛЯ І СТАЛІ — ЕСВС

Європейська Спільнота Вугілля і Сталі¹⁰⁾ завдячує своє постання міністрові закордонних справ Франції, **Робертові Шуманові**.

В ноті до європейських країн з 9-го травня 1950 р. французький уряд, стверджуючи, що європейська інтеграція не може зреалізуватися ні нагло, ні шляхом глибоких конструкцій, але лише поступово і етапами, — запропонував створити спільноту двох головних факторів енергії: вугілля і сталі.

Німеччина, Італія, Голляндія, Бельгія і Люксембург приєдналися до цієї пропозиції, і вже 20-го червня 1950 р. почались переговори, які успішно закінчилися підписанням 18-го квітня 1951 року установчого договору, а ввійшов він у дію рік пізніше, 25-го липня 1952 р. І так, вперше в історії Європи був створений функціональний понад-державний орган з власним атрибутом влади.

Постання цієї цікавої важливої організації було зумовлене імперативами як економічного, так і політичного характеру.

Ідея плану Шумана зродилася в 1950 р., себто не лише в кульмінаційній точці холодної війни між Заходом і Сходом, але й саме в час, коли корейський конфлікт загрозив загальною світовою завірюхою. Європейське питання можна було, отже, розглядати не лише автономно, але й в межах **світового конфлікту**. Йшлося про зформування могутнього індустріального арсеналу,

¹⁰⁾ Communauté Européenne de Charbon et d'Acier.

який служив би як для плянованої Європейської Армії, так і для Атлантицької Організації, і відіграв би важливу ролю в гіркій непривітливій свентуальності збройного зудару між західним світом і комуністичним бльоком.

Заразом з тим в гру ввійшли політичні фактори, специфічно більш європейського характеру. Об'єднуючи підставові ресурси індустрії, йшлося про оздоровлення французько-німецьких політичних стосунків, *conditio sine qua non*, тривкого миру Європи. Могутній Рурський Басейн, який тричі в історії був грізним джерелом і рушієм німецької мілітарної експансії (1870, 1914, 1939), став складовою частиною Спільноти 6-ох, і вона має тепер над ним право нагляду, а то й своєрідну контролю. Слід вважати, що це об'єднання західно-європейських індустрієвих центрів стало запорукою, що служитимуть вони тепер не справі війни, а справі миру.

Але очевидно, поза тими політичними обставинами основна функція ЕСВС полягала в **економічній** площині. В 1950 р., коли то організувалася Спільнота, шість країн «Малої Європи» видобували 217,3 мільйонів т. вугілля, в порівнянні до 219,6 Англії, 508,8 Америки, 250 ССРСР, а їх продукція сталі становила 21,8 мільйонів тонн, у порівнянні до 16,6 Англії, 87,7 Америки і 27,3 ССРСР. Стосовно внутрішнього розподілу сил, Західна Німеччина була далеко на першому місці, а за нею шли Франція і Бельгія. Треба було, отже, створити координаційний центр того велетенського, третього в світі потенціалу продукції: виєлімінувати нездорову конкуренцію, стабілізувати ціни, координувати політику інвестицій, одним словом, створити всередині країн Малої Європи **спільний ринок вугілля і сталі**, а на зовні вести спільну торговельну, митну і фіскальну політику. Організація того спільного ринку заторкнула близько 1,750,000 працівників, і охопила вона 15% індустріальної продукції шести держав, що являє 40% тоннажу їх зовнішньої торгівлі.

Реалізація того відважного задуму мала позитивні наслідки як у внутрішній, так і зовнішній площинах. Спільна торгівля в секторах вугілля і сталі дала поштовх до помітного покращання становища не лише в тих двох головних джерелах енергії, а й в інших галузях індустрії, що від них посередньо залежні, як ось у хемічному промислі, в газовій індустрії, в машинобудівництві і т. д. Створення спільного ринку дуже вплинуло на помітне збільшення як продукції, так і продуктивності: обороти всередині країн ЕСВС поступово пожвавились, імпорт з країн поза Європою зменшився (особливо у відношенні до США), а експорт ЕСВС в поза-європейські праїни збільшився.

В сучасну пору, у зв'язку з тим, що вугільна індустрія переживає важку кризу понад-продукції (яка спонукана чимраз більшим значенням, що його набуває сектор нафти) ЕСВС доводиться поборювати дуже поважні труднощі. Резерви видобутого вугілля збільшилися в катастрофальних розмірах, і треба було знизити ціни, щоб уможливити бодай релятивно задовільний збут складів. Заразом з тим, ЕСВС випрацювала і подала поодиноким урядам плян поступового зниження, а опісля й ліквідації субсидій для економічно невидайних копалинь, і закриття тих, експлуатація яких була можлива лише завдяки велетенським державним субсидіям. Очевидно, та програма, базована в першу чергу на суто економічних факторах, зустріла різкий спротив у синдикальних колах, бо закриття нерентовних копалинь тягне за собою звільнення робочої сили, безробіття і фінансування того безробіття. Ту звільнену робочу силу важко автоматично перекинути в інші індустріальні сектори, хіба шляхом творення нових фабрик і заводів, а в обставинах неплянованої капіталістичної економіки — це нелегка річ.

Слід все ж таки думати, що, взявши під увагу недавнє створення Європейської Економічної Спільноти, становище ЕОБС поступово покращає. Найважчі роки кризи вже пройдені і економіка країн Західної Європи ввійшла, почавши з кінцем 1959 року в стадію нової експансії. А реорганізація вугільної індустрії проходить швидким темпом, і збільшення товарообмінів і індустріальної продукції країн Малої Європи матиме позитивний вплив і на збільшення потреб в галузях вугілля і сталі.

10. НЕВДАЛИЙ ПРОЄКТ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ОБОРОННОЇ І ПОЛІТИЧНОЇ СПІЛЬНОТИ

Оборонна організація вільної Європи з самого початку була функцією світового конфлікту між Заходом і Сходом.

Вже 17-го березня 1948 р. Англія, Франція, Бельгія, Голландія і Люксембург підписали в Парижі договір про створення **Західної Унії**, завданням якої було — забезпечити західно-європейські країни перед будь-якою збройною агресією. Західна Унія встановила систему взаємних політичних і мілітарних консультацій її членів, і тим чином значно полегшила дальшу місію **Північно-Атлантичної Організації**, що ввійшла в дію рік пізніше.

Швидко, однак, засяг дії Західної Унії виявився недостатнім: договір про Унію не передбачив участі в ній Західної Німеччини, а та активна участь стала з часом необхідною. Вже п'ять років після закінчення Світової Війни, у зв'язку з новим укладом політичних сил — колишній союзник СРСР став противником, а колишній противник, Німеччина, став союзником, — довелося творити нову німецьку армію, саме для зміцнення оборонної постави західного світу проти комуністичної загрози. Американський уряд, свідомий того, що післявоєнні Англія і Франція стали державами другого рангу, особливо наполягав на відновленні тієї німецької армії, проти якої він воював ще п'ять років тому, і західній Європі слід було рахуватися з американською поставою.

Але цей проєкт ремілітаризації Німеччини викликав, очевидно, великі побоювання: нехтіть озброювати Німеччину проявилась особливо в Франції яка традиційно не багато приятелювала з своїм грізним східним сусідом, і де ще не загоїлись болючі рани та не зникли сумні спогади 1870 р. і двох світових воєн. Тому французькі політичні кола вважали, що ремілітаризація Німеччини зможе відбутися лише шляхом відповідних політичних гарантій, і ті гарантії були б дані **Європейською Оборонною Спільнотою (ЕОС)**, в рамках якої був би відновлений *Wehrmacht*, і який формально їй підлягав би.

27-го травня 1952 р. шість держав Малої Європи підписали договір про **Європейську Оборонну Спільноту**, до якої, на жаль, не захотіла приєднатись Англія. Та британська відсутність стала одним з головних аргументів противників договору: вони були того погляду, що створення німецької армії, в рамках ЕОС без приязності англійських збройних сил на континенті, дозволить Німеччині не лише відзискати *Gleichberechtigung*, до якої вона прагнула від 1946 р., але й надасть їй характеру політичної **гегемонії**, якій послаблена післявоєнна Франція не буде в стані протиставитись. По-друге, опоненти **Європейської Оборонної Спільноти**, хоча й були в очевидній меншості, вели енергійну кампанію проти договору, наполягаючи, що введення його в дію завдасть жорстокого удару принципів національної суверенності, а того вони ніяк не хотіли. Вони вважали, що Європа ще не готова до творення понад-державних органів влади в пекучих мілітарних питаннях, взявши під увагу, що національні армії є символом і забором державної незалежності.

Подібну політичну кампанію за ратифікацією договору вели і його прихильники. Хоча й вони признавали вагу деяких аргументів опозиції, то все ж таки вважали і в тому не помилялися, що створення Оборонної Спільноти буде вирішальним кроком для побудови з'єдненої Європи, а тому й теж жадали швидких рішень. І так, один за одним, європейські парламенти ратифікували договір, і прилюдна опінія поволі освоїлася з думкою, що «Європа буде», коли раптом 30-го серпня 1954 р. Французька Національна Асамблея, після коротких гарячих і емотивних дебатів, 319 голосами проти 264 відмовилась дискутувати проєкт ратифікації договору...

Те драматичне рішення збентежило європейську опінію і потрясло нею, бо не могла вона зрозуміти, чому саме Франція, яка перша в 1950 р. запропонувала створення оборонної спільноти з участю Західної Німеччини, брутально повалила цей проєкт. Бо цей крах договору ЕОС завдав європейській справі дуже жорстокого, мало не смертельного удару: він звівелював довгі і коштовні зусилля приєднання німецької армії до Європи а, не її авто-

номного творення поза нею, як це й сталося пізніше, бо, як-не-як, згодом Німеччину було прийнято як рівноправного члена до Атлантичної Організації. Крах ЕОС завдав удару і проєктові конституючого договору Політичної Спільноти, прийняття якого було зумовлене введенням в дію Оборонної Спільноти.

Без сумніву, ще зарано писати історію тих драматичних подій, які в свій час так сильно поділили європейську політичну думку. Дуже можливо, що та невдача була зумовлена фактом, що програма ентузіастів європейської ідеї була різко максимальна, надто широка і надто революційна для її негайної реалізації, бо як уряди, так і народи, не були готові провести ту мирну революцію для створення нового політичного ладу. Як сказано вище, після прийняття договору ЕОС, слід було б і схвалити проєкт Політичної Спільноти, себто погодитись на федерацію 6-ти держав, яка б диспонувала власною армією, власною економічною і закордонною політикою і т. д., і кінець-кінцем дала б місце для створення окремішнього блоку Шести, без Англії, без Скандинавії і інших держав, себто, в Європі, але без Європи. Це можливо. Але проєктів Оборонної Спільноти все ж таки жаль, бо були вони величній своєю шляхетністю і, як-не-як, позитивні своєю конструктивною вартістю. Що ж, Франція відмовилась піти назустріч такій новій Європі...

Але чи можна її за те звинувачувати і ганити? Робити це було б надто наївним. Політична філософія знає багато міжнародньо-політичних проблем, на які проста географія дає прості відповіді і розв'язки, але яким історією протиставиться. А закордонна політика керована не лише холодним розумом, а й волевими гонами і мітами незабутнього минулого. Правда, народи є великими саме тоді, коли вони не забуваючи минулого, вміють усе ж таки прощати. Але, на жаль, більшість народів не лише не прощають, але й не забувають і не вчаться, себто, тупцюють на місці.

11. УСПІХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ

Розвиток подій після провалу ЕОС вказав, що європейські країни таки не тупцюють на місці, але, хоч і повільно, поступають уперед.

Цей крах проєктів Оборонної і Політичної Спільноти потряс європейською прилюдною думкою настільки, що навіть колишні опоненти європейської ідеї здали собі справу про серйозність хвилини, і не лише більше не протизились справі об'єднання, але й доклали зусилля, щоб довести справу до доброго кінця.

Завдяки невтомним старанням міністра закордонних справ Бельгії, П. Г. Спака — чи не найбільшого промотора об'єднувального руху післявоєнної Європи, — скликана *ad hoc* конференція в Мессін вирішила перекинути важкість дії з політичного на економічний сектор. Після довгих і затижних (бо технічних) переговорів у Венеції і Брюсселі, успіх тої акції був комплексний: 25-го березня 1957 р. в Римі представники 6-ти держав Малої Європи підписали низку важливих договорів про створення **Європейської Економічної Спільноти (Спільного Ринку), Спільноти Атомової Енергії**, як теж низки спеціалізованих установ, як напр., **Європейського Інвестиційного Банку**. Ті договори були швидко ратифіковані шістьма парламентами; вони сьогодні вже ввійшли в силу, і створені ними установи вже конструктивно діють для добра європейської справи і, без сумніву, є запорукою кращого завтра.

Заки перейти до обговорення тих установ, слід у першу чергу коротко накреслити економічний образ країн Малої Європи.

а) Мала Європа в рамках світової економіки

Шість Країн Малої Європи (Західна Німеччина, Франція, Італія, Бельгія, Голландія і Люксембург) нараховують 170 мільйонів населення, себто майже стільки, як З'єдинені Держави Америки, 80% людської потуги ССРСР, і 6% світового населення. Але очевидно, індустриєне і торговельне значення Малої Європи далеко перевищує її людський потенціал.

Національний прихід 6-ти країн складається з близько 105 мільярдів доларів, себто біля однієї третини американського національного приходу. Річний пересічний прихід на особу становить близько 625 доларів (2.045 дол.

в Америці). Цей пересічний прихід, хоч і значно менший за американський, є все ж таки одним з найвищих у світі.

Зовнішня торгівля Малої Європи складає 22,4% світової торгівлі і є вищий на 25% за зовнішню торгівлю Америки. Варто підкреслити цю вагу зовнішніх товарообмінів для країн Малої Європи: Голландія експортує біля 49% своєї індустріальної продукції, Бельгія — 37%, Західна Німеччина — 25%, Італія 16%, Франція — 15%, а Америка — лише 5%.

Европейська Економічна Спільнота видобуває річно коло 250 мільйонів тонн вугілля, себто 14% світової продукції, 52% американської 80% советської.

Її позиція в секторі сталі є ще визначніша: вона досягає 20% світової продукції, більше, ніж половина американської, і перевищує на 16% советську. Почавши з 1952 р., коли в дію ввійшла Європейська Спільнота Вугілля і Сталі, продукція Малої Європи збільшилася на 38%, а сталеві обороти всередині ЕЄС збільшилися на 140%.

ЕЄС продукує 15% світової продукції міді (40% американської і 20% советської). Вона дає 23% світової продукції цинку, себто майже двічі стільки, як ССРСР. Якщо йдеться про **оліво**, для ЕЄС припадає 16% світової продукції, що являє собою 73% американської, але на 55% більше за ССРСР. З **цини** Мала Європа досягає 23%, себто двічі стільки, як Америка, а **алюмінію** вона дає 11% світової продукції.

І, нарешті, коли йдеться про **електричну енергію**, шість держав Малої Європи продукують 14% світового потенціалу (але лише одну третю американського), а в секторі **цементу** — 22% світової продукції.

Ці дані не потребують, очевидно, багато коментарів. Вони вказують, що хоч скромні своєю територією, народи Малої Європи займають визначне місце в рамках світової економіки, і хоч вони позаду Америки, але близько, а в деяких секторах і попереду ССРСР.

б) Розподіл економічного потенціалу шести країн Малої Європи.

Вистачить подати декілька статистичних даних, щоб здати собі справу про економічний потенціал країн Європейської Економічної Спільноти. Подано у відсотках:

	Західна Німеччина,	Франція,	Італія	Бельгія Люксембург	Голландія
Населення	31,4	26,8	29,5	5,6	6,7
Нац. прихід	34,4	32,8	18,1	8,1	6,6
Зовнішня торгівля	33,6	23,6	13,7	13,9	15,2
Вугілля	60,4	22,9	0,4	11,7	4,6
Сталь	46,8	23,6	11,3	16,3	2
Електрика	41,3	26,4	19,9	6,2	6

12. ЄВРОПЕЙСЬКА ЕКОНОМІЧНА СПІЛЬНОТА — ЕЄС «СПІЛЬНИЙ РИНОК»

Договір про Європейську Економічну Спільноту мав за мету створити між шістьма країнами Малої Європи **спільний ринок**, себто поступово знести митні бар'єри, які є перепорою між-європейських товарообмінів. Тим чином, Мала Європа являтиме собою економічну суцільність, в якій колись між-європейська **зовнішня торгівля** стане просто **внутрішньою**. Те посилення то-товарообмінів значно збільшить життєвий рівень населення, тим більше, що й стосовно зовнішнього світу позиція ЕЄС посилюється: замість імпортувати з далеких країн Америки і Азії, держави ЕЄС посилять їх власну торгівлю, і навпаки, збільшуючи їх індустріюну продукцію, вони зміцнять їх експорт назовні. Це заощадить власні і дасть змогу набути більше чужих девіз.

Спільний Європейський Ринок, що ввійшов у дію вже 1-го січня 1959 р., реалізуватиметься протягом 12 років, трьома чотирирічними етапами, і 1-го січня 1970 (а то й швидше) стане суцільною **економічною одиницею**. Під час двох перших етапів внутрішні мита будуть знижені на 60% а в третьому етапі на наступні 40%. Разом з редуцією мит будуть редуковані і ліквідовані контингенти.

Щодо зовнішнього світу, договір встановив **спільний митний тариф**, який зобов'язує всі країни Малої Європи. Цей зовнішній митний тариф поділяється на п'ять головних категорій (сировина, півсировина, індустріально завершені продукти і т. д.), і для кожної з них діє окрема формула, яка встановлює нове спільне мито. Лише стосовно п'ятої серії товарів (т. зв. листа Г), уряди Малої Європи ще не дійшли до згоди і продовжують переговори; це тому, бо ті товари є особливого значення і їх можна буде звести до спільного знаменника лише з часом. Подібно встановлено окремий режим для аграрних продуктів.

Встановлення зовнішнього спільного тарифу матиме (і вже має) той наслідок, що позаєвропейським країнам буде чимраз трудніше експортувати в Малу Європу. Бо замість платити високі мита і кошти транспорту, країни Малої Європи зможуть закуповувати потрібні їм товари в себе. Тому й помітні деякі незадоволення в сусідів ЕЕС. Так само встановлення зовнішнього спільного тарифу спричинило в останніх роках великий наплив американських і взагалі чужинецьких фірм і капіталів до Європи, щоб якраз користуватися вигодами Спільного Ринку, а не залишитися назовні в незручній позиції. І, очевидно, країни Економічної Спільноти радо вітають ті нові індустріальні інвестиції, бо вони їм корисні як у фінансовій площині, так і стосовно нових можливостей zatrudнення робочої сили.

13. ЄВРОПЕЙСЬКА СПІЛЬНОТА АТОМОВОЇ ЕНЕРГІЇ — ЕУРАТОМ

Європейська Спільнота Атомової Енергії одержала завдання об'єднувати зусилля 6-ти держав Малої Європи для створення нуклеарної індустрії.

Таке об'єднання зусиль було необхідне, бо як побудова нуклеарних дослідних центрів, так і введення в дію нуклеарних реакторів для індустріальної продукції електричної енергії, вимагає велетенських капіталів, і жодна з країн Малої Європи ними не диспонує. Варто згадати, що, наприклад, з 1940 до 1958 р. Америка вкладала в сектор атомової енергії коло 15-20 мільярдів доларів, Англія — півтора, а країни Європи не дійшли навіть до пів мільярда.

Атомова Спільнота вже випрацювала відповідну програму дії, яка намічає продукцію, через нуклеарні стації, на один мільйон кв електричного струму. Крім того, вона диспонує вже тепер багатьма лабораторіями і знаменитими дослідними центрами (напр., в Мол, в Бельгії), і є всі дані думати, що з часом країни Малої Європи надолужать їх спізнання стосовно до США, СРСР і Англії. Ті сподівання підтверджуються і тим, що в сучасну пору нуклеарна індустрія стоїть перед низкою економічних невідомих, як от конечність високих і прискіплених амортизацій, а особливо нерентабельність, бо інсталяція одного кв класичної енергії коштує коло 120 доларів, а ціна того ж атомового кв доходить (бодай хвилює) до 300 доларів. Тому, отже, є деяке сповільнення атомової індустріалізації Америки і СССР, і тому легше буде Об'єднаній Європі привернути втрачений терен.

В міжчасі **Еуратом** уклав з США договір, згідно з яким він одержуватиме від Америки необхідну нуклеарну сировину, і продаватиме її плутоній, продукований європейськими реакторами. Що більше, Еуратом одержав від Америки 25-літню позику — 135 мільйонів доларів, на річних 4%. Практично, отже, Америка фінансує європейську нуклеарну програму у відношенні коло 35%.

14. ЄВРОПЕЙСЬКА АСОЦІАЦІЯ СПІЛЬНОГО ОБМІНУ

Як уже було згадано, створення Європейського Спільного Ринку викликало в деяких країнах критичні відгуки, а то й пряме невдоволення. Деякі політичні кола твердили, що цей організм створив на форумі міжнародної торгівлі непотрібну дискримінацію: він ввів полегші всередині Малої Європи, але за те створив нові перешкоди в зовнішньому світі.

Уряди 6-ти держав пішли назустріч тим аргументам і погодились поширити засяг Спільного Ринку шляхом створення т. зв. Зони Вільного Обміну. Але головний опонент, британський уряд, не схотів приєднатися до тої форми, вважаючи, що Англії не слід зрікатися традиційної свободи дії в ділянці зовнішньої торгівлі, тим більше, що в тій площині вона є дуже зв'язана з країнами Комонвелту.

Англійський уряд волів діяти інакше: довести до постання другого економічного європейського блоку, очолити його, і лише тоді розпочати переговори із Спільним Ринком, як рівний з рівним. До того й дійшло. 20-го жовтня 1959 р. була в Стокгольмі підписана конвенція про створення **Європейської Асоціації Спільного Обміну**, в склад якої ввійшли Англія, Австрія, Данія, Норвегія, Португалія і Швейцарія.

Ця організація подібна Європейському Спільному Ринкові тим, що вона передбачає поступове зниження внутрішніх мит, які зовсім зникнуть до 1-го січня 1970 року. Але протилежно Спільному Ринкові, Асоціація не передбачила жодного митного тарифу стосовно третіх країн, а в тому відношенні її членам залишена повна свобода. По-друге, як аграрні, так і деякі морські продукти неохоплені договором. І, нарешті, (це є важливе), Асоціація зовсім не прагне до економічної інтеграції її членів: вона просто встановила систему періодичних консультацій і ніщо більше.

Треба припускати, що вневдовзі дійде до нових переговорів між блоком 6-ти і групою 7-ми. Можна сподіватись і бажати, що ті дві організації дійдуть до порозуміння, що буде лише на користь Європі.

15. ВИСНОВКИ

Які зробити висновки з того короткого нариса європейського об'єднувального руху і його установчих досягнень? Завваг є багато, але головних є три.

Перша заввага це те, що європейська інтеграція є, безумовно, **позитивною** політичною справою. Мірою того, як об'єднувальна програма і акція доводять до конкретних економічних осягтів, як от створення Спільного Ринку, мірою того, як, налагоджуючи французько-німецькі стосунки утворюється база тривкого європейського миру, — цю програму треба вітати, а акцію підтримувати, бо ця акція наскрізь конструктивна: вона буде не лише сьогоднішнє, а й майбутнє, мирне майбутнє багатомільйонних народів.

Однак — і це друга заввага — слід собі добре здати справу, що політична діяльність — це ні фантазія, ні словесногучна бомбастика, і що між волевими хотіннями і конкретними осягами існує колосальна різниця. А те непорозуміння зайшло і в питанні європейського об'єднання: говорилося про нього гучно і палко, всюди, коли-будь і як-будь, більше чуттєво, ніж річєво, і вислід був такий, що саме з огляду на **нереальність** деяких проєктів, вони зазнали пекучої поразки. А шкода, бо в політиці слід жадати можливого, а не видуманого, і коли б європейські максималісти зуміли обмежити їх амбіції, — європейська справа стояла б сьогодні краще і солідніше.

А третя заввага заторкує питання — **на скільки сьогоднішня Європа є Європою**. Головним стрижнем теперішнього об'єднувального руху є Західня Німеччина, Франція, Італія, Бельгія, Голляндія і Люксембург, а вони, як-не-як, ще далеко не Європа. Не має в «Об'єднаній Європі» ні Англії, ні скандинавських країн, ні європейського Сходу, а чейже всі вони є членами не лише географічної Європи, але й носіями її культурних вартостей і традицій. З острахом і жахом доводиться ствердити, що побудова нового, нібито європейського ладу, проходить без співчуття і співпраці Чехо-Словаччини, Польщі, Мадящини, України, і т. д., а це, як-не-як, парадоксально. Без сумніву, це сумне становище було зумовлене політичними подіями II-ої світової війни, практично — розподілом світу на два ворожі табори, і вину за той трагічний розподіл не несуть ні західні, ні східньо-європейські країни. Але факт залишається фактом, і західнім державам не пошкодить час-від-часу пригадати, що вони — далеко ще не вся Європа, і на неї зовсім не мають монополії.

А народам Сходу теж добре було б більш пильно стежити за процесами західньо-європейського об'єднання, пильно його вивчати і готувати об'єднання власне. У тому розумінні, є багато до зроблення, бо до сьогодні виконано надзвичайно мало, хібащо в особливих обставинах комуністичного режиму. Правда, є деколи на еміграційному театрі скромні відтукки, а то й різка критика об'єднувального руху Західньої Європи. Але це замало і невиснажливо. Бо, як правило, критикувати чуже легко, а конструктивно творити власне важко.

Сучасна Україна і політика визволення

В житті окремих людей, як і в історії окремих націй, часто трапляються дуже прикрі періоди. Ці періоди чорною тінню падають на життєвий шлях людей та цілу історію націй; вони є втіленням всього того, чого людина або ціла нація собі не бажають; вони бо — ці періоди — означають припинення людської та національної гідності, потоптання людських та національних прав, фізичне та духове поневолення людини й національної спільноти. Трагедія особиста і трагедія національна є постійним явищем таких часів. Власне, в такому часі, в такому періоді перебувають тепер сотні, тисячі й мільйони українських людей, ціла українська нація. Терплять і мучаться всі і всюди: у Львові, в Одесі, в Києві, в Харкові, — в Україні і поза нею. Безмежні простори Советського Союзу чи, точніше, імперії Леніна, Сталіна і Хрущова, з її необмеженою системою державного терору, утиску і переслідувань, — стали могилою не одній українській мрії, не одному українському щастю. І навіть по цей бік «залізної заслони», на еміграції, у вільному світі, українська людина не знаходить спокою і щастя. Як же ж бо ця людина може бути спокійна, коли в її батьківщині панує політичне, економічне і культурне поневолення? Як вона може бути щаслива, коли її рідних і знайомих постійно тероризує тоталітарна державна машина, коли її народ постійно перебуває у смертельній небезпеці?..

Сучасний уклад політичних сил у світі в загальному можна поділити на два табори. Один табір — це табір т. зв. советського або комуністичного блоку на чолі з червоною Москвою. В цьому таборі помітну роль починає відігравати Китай, з його політикою погроз, агресії та голосним проповіданням неминучості воєнного зудару між капіталізмом і комунізмом. Ідучи слідами Леніна, який вчив, що конфлікт між комуністичним і капіталістичним світом є неминучий, китайські комуністи, ігноруючи денний порядок «мирної коекзистенції», — відкрито проголошують потребу війни*). В наш час, звичайно, війна, (що означає термоядерну чи нуклеарну війну) становить, висловлюючись лагідно, певний ризик. Але це, видно, не стосується китайських комуністів. Озброєна словами Мао Тсе-тунга і його товаришів, які вважають, що навіть за атомової війни 650 000 000 китайців не мають причини боятися поразки, — комуністична партія Китаю оптимістично оцінює вислід майбутньої воєнної хуртовини. Однак, незаперечним лідером комуністичного блоку є все таки червона Росія, яка під сучасну пору говорить дещо відмінною мовою, ніж мілітаристичні послідовники Мао Тсе-тунга. Комуно-російські нововладці також покликаються на Леніна, але цим разом на мирну сторону його натури. Вони, без найменшої скромності, проповідують т. зв. ленінський принцип «мирної коекзистенції». Згідно з цим принципом, мирне співіснування між державами капіталістичного й комуністичного блоків, є не тільки можливе, але й побажане. Війна, в цій політичній схемі большевиків, відходить у тінь і залишається тільки мир і мирна конкуренція. Та не зважаючи на це, Хрущов постійно погрожує війною, не кажучи вже про те, що ідеологічна боротьба проти капіталізму — «аж до остаточної перемоги» — триває далі.

Треба бути дуже наївним, щоб вірити запевненням большевиків стосовно «мирного співіснування». Цей клич, як і багато інших, є звичайним тактичним маневром кремлівської верхівки в її тотальній боротьбі проти Заходу і проти цілого вільного світу. Політична стратегія большевизму залишається незмінною, міняється лише тактика. Кінцево метою цієї стратегії є «світова

*) Стаття написана в жовтні 1960 року; з того часу сталися, здається (?), певні зміни в думанні китайських комуністів.

революція», встановлення у світі «диктатури пролетаріату» і створення «безкласового суспільства». Всі ці романтичні фрази — «світова революція», «диктатура пролетаріату», «безкласове суспільство», — ми розуміємо, нехай нам вибачають творці марксизму-ленінізму, як звичайне прагнення завоювати світ і безоглядно поневолити його силами комуно-російської імперії. Правда, ситуація в комуністичному пляні завоювання світу тепер дещо змінилася, стала більше скомплікованою. Претендентом на світову гегемонію є не лише Москва, але й Пекін. Цей стан речей спонукує багатьох людей спекулювати про неминучий майбутній удар між большевицькою Росією та червоним Китаєм. Не треба, однак, забувати, що такий удар, на нашу думку, цілком можливий, — може прийти лише тоді, коли впадуть останні bastiони Заходу і вільного світу, коли по руїнах західної цивілізації, з її вірою в людську гідність, свободу, закон, переможно чвалатимуть сили комуністичного Сходу. Це значить, що заки прийде до конфлікту між цими претендентами на світову гегемонію, перш за все мусить прийти знищення вільного світу, чи, висловлюючись комуністичною термінологією, знищення «капіталістичної експлуатації й рабства». Такий конфлікт, отже, не може бути жадною потіхою для свободолюбних сил людства; він бо можливий лише після того, як в катаклізмі велетенської боротьби впадуть ті, які зацікавленні в цьому конфлікті.

В межах комуністичного блоку, з його ненаситною амбіцією світової експансії, перебуває, побіч інших країн і націй, також Україна, що носить офіційну назву «Української Радянської Соціалістичної Республіки». Не з власного бажання, а з примусу належить вона до цього блоку. Втративши у війні свою незалежність, українська нація одна з перших впала жертвою московського большевизму. Вона і становить клясичний приклад країни, в якій політичною формою влади є «диктатура пролетаріату». Вона і є одною з перших жертв на шляху російського комунізму до «світової революції».

Другим табором в сучасній політичній констеляції світу є табір антикомуністичного блоку, в якому держави західної цивілізації відіграють головну роль. Лідером цього блоку є Америка, з її міцною економічною базою, могутнім летунством і фльотою, великим складом ракет та атомових і водородних бомб. В протиставленні до комуністичної ідеології, яка головний наголос кладе на клясу, тим нехтуючи людською індивідуальністю, — Америка і західні великодержави стоять на сторожі прав людини та її свобідного виявлення. В глобальній боротьбі проти сил комуністичного Сходу, західний світ зайняв виключно оборонну позицію. Суть цієї оборонної стратегії полягає в тому, щоб не допустити ворога захопити нові території вільного світу. З цією метою простори Советського Союзу, червоного Китаю і їхніх сателітів оточує ціла низка військових баз. Це озброєні форпости Заходу і вільного світу, готові на випадок потреби, боронити безпеку своїх інтересів. Не зайвим буде відзначити, що такі форпости нагадують нам, до певної міри, оборонні пункти старовинної римської імперії, які мали за мету стримувати навалу варварських племен. Але чи така навала була стримана? Чи оборонна система імперіального Риму виявилась боездатною, витримала іспит життя? Відповідь на це відома: ні, ця система не виявилась боездатною, вона не витримала іспиту життя. Історичні аналогії подібного роду можуть Захід дечого навчити. Та, на жаль, історія часто вчить, що вона нікого і нічого не вчить.

Оборонна (дефензивна) стратегія антикомуністичного блоку, яка б вона добра не була, є передусім стратегією спротиву, стримування. В цій стратегії немає місця для прямого удару по цитаделі комунізму — російсько-большевицькій імперії. Тут не знайдете плянів визволення поневолених большевизмом народів, як напр., України чи Мадярщини, й цілком даремно будете шукати за концепцією розвагу й розподілу Росії на незалежні держави. Тут, нарешті, на велике здивування, ви побачите, що ця стратегія не ставить собі за мету знищити комунізм — свого єдиного й смертельного-небезпечного ворога. Не знищення, а стримування комунізму в межах його теперішнього територіального обсягу — є її основною ідеєю. Не зміни бажать прихильники дефензивної стратегії, а збереження статусу *кво* — того, що до тепер існує. Во-

ни немов би промовляли до большевиків: залишіть нас, будь ласка, в спокою, а ми вас напевно не будемо турбувати. Тому облудні ідеї «мирного співіснування», пропаговані Московою, сприймають вони поважно, а загрозу атомної війни з її жахливим спустошенням беруть як доказ правильності шляху коєкзистенції з комуністичним бльоком.

Практичне застосування стратегії оборони несе за собою поважні негативні наслідки. Тому, що завданням цієї стратегії є стримувати наступ комуністичного ворога, що може початись кожною хвилиною на одному з відтинків величезного фронту боротьби, — постійним фактором такої стратегії є очікування наступного кроку чи поступування противника. А наступний крок може прийти всюди: в Німеччині, в Берліні, на Близькому Сході, в Південній Азії, біля Формози, в Африці навіть у Південній Америці, біля самих кордонів США. Таке постійне очікування на чергове поступування ворога говорить про те, що ініціатива в міжнародній політиці перебуває в руках Москви й Пекіну. Правда — і це треба виразно зазначити — оборонна стратегія має свої заслуги. Тверда постава в Берліні, на Близькому Сході й біля Формози затримала наступ комунізму. Та це, однак, не змінює існуючої політичної ситуації, в якій головним ініціатором і рушієм світових проблем на арені політичного зудару сил виступає комуністичний блок. Комуністична стратегія світового завоювання, будучи стратегією наступу, весь час перебуває в динамічному русі. Вільний світ з Америкою на чолі борониться. Таке оборонне становище західних великодержав, у наслідок чого затрачено ініціативу в творенні світової політики, служить приводом для різного роду теоретизувань, пророцтва і туги за колишньою могутністю та провідною роллю Заходу. З історії — цієї книги буття націй — пригадуються щасливіші і далеко кращі часи, часи, коли політична і воєнна фортуна незмінно перебувала по боці західних держав, коли Іспанія, Франція, Англія чи Німеччина трясали долею цілого світу. Не обходиться тут і без крайнього песимізму. Теорії про невідкличний упадок західної цивілізації турбують уяву. Песимістичні висновки Освальда Шпенглера про те, що кожна цивілізація — в тім числі й західна — засуджена на загибель, не можуть не привернути уваги. Питання — «навже це кінець Заходу, і що ж далі?» — прорізує, наче ножом, інтелектуальну атмосферу. Однак, факти, від яких важко утекти, говорять щось інше. Ці факти недвозначно стверджують, що Захід під сучасну пору втішається великою перевагою над силами своїх противників; він в дійсності має досить сили, щоб знищити російський і китайський комунізм та всіх їхніх явних чи неявних прихильників. Захід далекий від упадку; як ніколи перед тим в історії його могутність є насправді феноменальною. З другого боку (і це треба підкреслити), воля Заходу до боротьби, до панування, до провідної ролі в світовій політиці стала досить кволою.

На терені антикомуністичного бльоку, поза межами нашої поневоленої батьківщини, перебувають тисячі українських людей, які творять т. зв. вільну частину української нації. Це — українська політична еміграція. Сотні установ і організацій, десятки газет і журналів, декілька головніших партій, zorganizований молодечий відтинок, в тім числі і студентство, — все це говорить про певний динамізм українського суспільного життя в діаспорі. Не зважаючи на часті суперечки і напружену атмосферу між політичними провідниками, не зважаючи на розбіжність думок, опіній і метод громадської праці, еміграція є однозгідна в одному великому бажанні, в одному великому прагненні — бачити Україну вільною, ні від кого незалежною державою. І хоч проходять роки, які не приносять тут позитивної розв'язки, політична еміграція не заламлюється, не здає своїх позицій. Жити, — кажуть філософи, — це значить мати надію. І українська політична еміграція надіється.

Крім існуючого загального поділу політичних сил світу на два табори, нам на думку приходить ще третій табір. Це — табір т. зв. «третьої сили», всіх тих неутраляльних і непередірихених, що хочуть стояти осторонь велетенського змагу між комуністичним і антикомуністичним бльоком. Але цей табір «третьої сили», як би він себе не називав, має дуже мало спільного з дійсною силою. Він є радше слабим і кволим та нагадує новонароджену дитину. А сла-

бість і кволість у світовій політиці, висловлюючись чемно, не становлять добрих прикмет. Тому ми пройдемо мовчки повз цей фасад «третьої сили». Зрештою, коли говоримо про українську політику, з її кардинальною проблемою визволення Батьківщини, то малою потіхою є дискутувати про неутраляних, непередрішених і кволих. В змаганні за створення української самостійної держави вирішуватиме сила і тверда ясна постава. В цьому змаганні місце і значення третього табору залишається незначним.

В світовому зударі протилежних блоків місце української визвольної політики визначене національними інтересами України. Інтереси української нації вимагають повалення большевизму й створення незалежної держави, в якій українська людина зможе себе вільно виявити. Тому, що антикомуністичний блок, на чолі з Заходом, як каже вже сама його назва, зайняв позицію проти большевизму чи комунізму, цього основного й найголовнішого ворога України, то зрозуміло, що місце української визвольної політики є по боці цього блоку. Так ставиться питання, не вважаючи на те, що в завдання антикомуністичного табору, як ми вже згадали перед тим, не входить проблема визволення України. Та в цьому випадку українська національна рачія базується на вислові — «що ворог мого ворога є моїм приятелем». Все, що стоїть у боротьбі проти комуністичної Росії, скріплює визвольний фронт України і стає його природнім союзником.

Однак, не треба забувати, що сучасна, «офіційна» Україна, тобто т. зв. Українська Радянська Соціалістична Республіка стоїть по боці советського блоку. Речники цієї республіки дихають ненавистю до Заходу й української політичної еміграції з її політикою визволення. Вони, промовляючи ніби від імені українського народу, проголосили анатему антибольшевицькій боротьбі й українським визвольним змаганням. Придивімся пильніше до цієї «офіційної» України.

На перший погляд, ситуація виглядає задовільною. Україна рекламується як держава, хоч її державний суверенітет, згідно з 14-тою статтею Советської конституції, є обмежений на користь державного суверенітету Советського Союзу. Це обмеження суверенітету, як пояснюють советські правники, є нібито добровільним і виходить тільки на добро України. Як і велика кількість інших держав, Україна є членом Організації Об'єднаних Націй, де часто виступає в ролі оборонця поневолених народів. Українські представники витолюють палкі промови на форумі ООН, засуджують західний імперіалізм і надзвичайно обурюються, коли їм хтось говорить про поневолення України. Українські делегації беруть участь в різних конференціях, міжнародних виставках і фестивалях. Хоч українська республіка не має дипломатичних представників закордоном, крім постійної дипломатичної місії при Об'єднаних Націях, то це, кажуть большевицькі правники, пояснюється тим, що інтереси закордонної політики України (як і всіх інших советських республік) заступає всесоюзна держава з її численним дипломатичним корпусом в цілому світі... Верховна Советська Рада — заявляють оборонці советської системи — стоїть на сторожі прав республік, в тім числі й України. В палаті Національностей цієї Ради український голос є рівнорядний з іншими головами національних республік Советського Союзу. Нарешті, якщо Україні не сподобається бути в колі советських народів, то вона, мовляв, може залишити Советський Союз. На це вона має повне право, гарантоване 17-тою статтею всесоюзної конституції.

Відкинувши большевицьку пропаганду й підійшовши об'єктивно до вивчення теоретично-правного аспекту сучасного стану України, ситуація не виглядає аж надто прикрою. Згідно з міжнародним і державним правом, прийнятому на Заході, Україна сьогодні не є ані провінцією чужої держави, ані колонією, ані бездержавною нацією. Її правовий статус, що не раз ставав об'єктом дослідів українських та чужонаціональних науковців, вказує на те, що Україну треба вважати за державу. Правда, навіть у теорії, виходячи з приписів міжнародного і державного права, не можна трактувати українську державу як вповні суверенну. На це не дозволяє явне обмежен-

ня прерогатив її суверенітету всесоюзнаю державою, складовою частиною якої є Україна.

Та коли прислухатись до слів офіційної лінії, яка безперестанно говорить про колосальні успіхи української соціалістичної республіки, як всередині, так і за її межами, то, придивившись ближче до тих успіхів, починаєш недовіряти похитуванню головою. Занадто вже кидається у вічі залежність України від Росії, вічна глорифікація старшого брата, першості Росії в минулому й сьогодні. На внутрішньому відтинку національного життя, не зважаючи на певні досягнення, не видно того буйного розквіту економіки, культури і науки, про що з таким ентузіазмом розписується московсько-більшовицька пропагандивна машина. Офіційна статистика перепису населення недвозначно звертає увагу на слабкий приріст українців. На форумі міжнародної політики, напр., де безперечно виступи українських делегатів мають певне значення, можна швидко помітити, що ці виступи прямують утертим шляхом московської дипломатичної гри.

Але найкращу картину сучасного стану української нації подає нам сама дійсність. Про цю дійсність ви не дізнаєтесь ані від міжнародного чи державного права, яке не займається цим питанням, ані від більшовицької пропаганди, яка дбайливо фальшує правдивий стан речей. Цю дійсність ви знайдете в серцях, думках і стражданнях мільйонів українців, в дискримінаційній та русифікаційній політиці червоної Москви, в економічній експлуатації України. Факти минулого й сучасного є голосними свідками в цій ситуації. Вони промовисто вказують на несамолюбиве й систематичне нищення українського національного колективу у всіх його сферах життя. В 30-тих роках штучно викликаний голод, насильна колективізація, масові розстріли української інтелігенції, знищення української православної і греко-католицької церков, висилка української молоді поза межі України на т. зв. цілині, землі, насадження російського елементу по містах, нищення українських культурних надбань, фальшування історії України, — це тільки декілька прикладів з довгого списку актів комуністичного поневолення. Тут, з точки зору фактів і дійсності, бачимо велику розбіжність між формально-правним статусом сучасної України, себто її державністю з обмеженим суверенітетом, і фактичним станом української нації. Ця розбіжність між теорією й практикою, правом і політикою, пропагандою і дійсністю, що становить один з основних елементів природи більшовизму, лежить важким тягарем на плечах українського народу. В цій розбіжності знаходимо колосальну облуду й голий факт поневолення. Ця розбіжність вчить, що між офіційною чи т. зв. совєтською Україною, якою керує Москва, й Україною справжніх прагнень конкретних українських людей, Україною дійсною, поневолюною, — не має і не може бути чогось спільного. Між ними ведеться перманентна війна.

Великі майстри воєнного мистецтва, чи як ми їх називаємо — «великі полководці», не зважаючи на існуючі між ними різниці, всі мали одну спільну рису, одну характеристичну прикмету. Ця риса чи пошук — це уміння схопити суть даної воєнної ситуації, знайти до неї ключ. В розгарі війни, кампанії чи окремої битви часто важко не тільки зрозуміти суть певної ситуації і віднайти для неї ключа, але й взагалі бачити якийсь в тому сенс. Та ці полководці знали, що, здавалося б, серед моря хаосу й анархії де-небудь неодмінно ховається таємниця перемоги, де-небудь неодмінно знаходиться ключ до успіху. І цей ключ вони знаходили, він відмикав їм шлях до тріумфу. В політиці, як і у війні, принципи успішної боротьби є ті самі. В політиці також вимагається схопити суть певного моменту, мати ключ до ситуації. Ключем, наприклад, до політичної ситуації Італії в більшість частин 13-го століття служила боротьба між римськими папами й імперією Гогенштауфенів. Все політичне життя оберталося довокля цієї боротьби. Впродовж цілого покоління політичним ключем в Америці була боротьба за єдність американської Унії, яка була остаточно вирішена на полях битв громадянської війни. Постійним ключем до української політичної ситуації впродовж уже багатьох століть була і є, в тій чи іншій формі, боротьба за визволення України і по-

будову самостійної держави. Все інше, що діється в Україні, є явищем другорядного значення. Цей ключ дуже добре знали наші гетьмани Хмельницький і Мазепа, наші поети Шевченко й Леся Українка, наші політичні провідники в 20-му столітті. Але, на превеликий жаль, цей ключ ще й до сьогодні не відчинив українській нації браму до її визволення. Всі намагання це довершити не увінчалися успіхом. Україна є далі поневоленою, далі перебуває в боротьбі за визволення.

В наш час справа українського визволення є надзвичайно важкою до реалізації. Поневолювачем і головним ворогом України не є якась держава, якої політичний динамізм вичерпується, якої дні поневолення інших народів пораховані. Поневолювачем України є ніхто інший, як комуністична Росія, одна з наймогутніших потуг світу. Ця потуга не тільки не показує ознак слабости, але навпаки — прагне до загарбання чимраз нових територій, точніше: до завоювання світу. Весь світ боїться комуністичної Росії. Проти неї збудовано могутній антикомуністичний блок на чолі з Америкою. Цей блок, зайнявши оборонне становище, не бажає воєнного конфлікту з Москвою, а шукає з нею замирення. Сили антикомуністичного блоку не допомагають визволенню України; вони не вмішуються в т. зв. внутрішні справи Советського Союзу. Винахід атомної бомби, який спричинив цілу революцію в методах ведення війни, також набрав величезного значення в світовій політиці. Жахливе стусощення атомної й водородної зброї заставляють державних мужів Заходу шукати розв'язки пекучих проблем шляхом дипломатії, а не війни. В такій схемі політичних відносин у світі українська визвольна боротьба, спрямована проти лідера комуністичного блоку, становить відірваний епізод, без більшого відгукон у світових колах. Та не зважаючи на це, українська визвольна боротьба триває.

Червона Росія користується славою великої могутності на Заході, але вона має свої слабі сторони. Цю слабкість треба шукати передусім у її системі поневолення народів, які становлять загрозу цілості імперії. Націоналістичні рухи цих народів, що мають за мету національне визволення, турбують спокій кремлівських володарів і творять об'єкт постійного натиску з боку Москви. Особливо загрозливим для большевицької імперії є український націоналізм, якого вона не перестав переслідувати й зображувати як знаряддя чужого імперіялізму, до якого звернена вся ненависть, вся безмежна лють Москви.

Український націоналізм є одним з найбільш природних явищ у світі. Головна мета цього націоналізму, як і багатьох інших націоналізмів Європи, Азії чи Африки, — це визволення своєї нації та створення незалежної національної держави. Що ж може бути більше нормальним, більше справедливим, ніж така мета? Ведучи справедливу боротьбу за визволення, український націоналізм в одному є подібний до большевизму — свого головного ворога. Цю подібність знаходимо в поставі тотальної непримиренности один до одного. Між українським націоналізмом і большевизмом компроміс виключений, і жадна сторона його ані не бажає, ані не шукає. Ідейний світ большевизму й українського націоналізму стоїть на відмінних позиціях. Все тут — по різному, інакше. Большевицькій ідеї пролетарської класи, український націоналізм протиставить ідею нації, а ідеї бездомного пролетаря — свою ідею національної людини. В сфері метафізичних шукань, марксістській догмі, яка твердить, що первопричиною всього буття була матерія, протиставиться інша теза. Не матерію, а дух треба вважати первопричиною буття. В ділянці релігійного питання комуністичному твердженню, що релігія — це опіум для мас, народу, український націоналізм протиставить думку про позитивну роль й покликання релігії. В ділянці культури большевики проголосили клич, що культура повинна бути національною за формою, соціалістичною за змістом. Культура повинна бути національною за формою і національною за змістом, — говорить український націоналізм. В політичній візії світу концепцію світової революції й світового комуністичного суспільства відкидається як світову облуду й ставиться націоналістичну концепцію національних незалежних держав. В політичній практиці існування Совет-

ського Союзу й комуністичного табору, реклямованих большевизмом, як неперевершені здобутки людства, трактується українським націоналізмом як тюрму народів і ганьбу людства. Принцип «мирної коекзистенції», який безнастанно пропагують большевицькі можновладці, український націоналізм засуджує, як черговий маневр Москви в її незмінному поході до загарбання світу. В цім випадку українська націоналістична думка є далекою від становища Заходу, який дивиться на коекзистенцію як на один з порятунків людства. В загальному, український націоналізм не тільки виступає проти большевизму, — це робить і антикомуністичний блок на чолі з Заходом, — але й прагне до його знищення, до його розгрому. Через розвал комуно-російської імперії стелиться дорога до української незалежної держави. Переможний шлях до Києва лежить через поразку Москви. Все тут ясне й недвозначне, але яким чином можна знищити большевизм, яким чином можна здійснити визволення України?

Шляхом національних революцій поневолених комунізмом народів — відповідає українська націоналістична доктрина. Думка, що в наш час світова війна могла б принести кінець існуванню большевизму і визволити Україну, є радше неправдоподібною, в зв'язку з універсальним страхом перед нищівною силою атомної й термоядерної зброї. Тому повалення комуно-російської імперії й здобуття української державності мусить наступити іншим шляхом. Чекати на еволюцію всередині Советського Союзу, яка могла б принести бажану розв'язку українського питання, — є нереальною річчю. Хто може бути певний, що така еволюція, якщо вона навіть станеться, принесе щось доброго українській нації? Отже, не війна, не еволюція, а революція, — такий єдиноправильний шлях визвольної боротьби. Але ця революція не може бути тільки на території України, революційний змаг не може бути змагом тільки одної української нації. Українські визвольні сили є надто слабкі, щоб виграти самітньо в зударі з Москвою, одною з наймогутніших держав світу. Щоб виграти в боротьбі з Росією, треба скоординованої революційної дії всіх поневолених нею народів. Треба революційних сил Мадярщини, Польщі, Болгарії, Балтицьких народів, Білорусі, Грузії й інших. Чи не мала б успіху мадярська революція восени 1956 року, коли б її підтримали революційні зриви в інших країнах, коли б революційна хвиля, спрямована проти Москви, розгорнулась по просторах большевицької імперії? Успіх цієї революції був можливий.

Українська визвольна концепція національних революцій всередині советського блоку є альтернативною до небажаної атомної війни проти комуністичного табору. Ця концепція, коли б її прийняв Захід, уможливила б відзискання ініціативи з боку вільного світу в боротьбі проти московського тоталітаризму. З виключно оборонної позиції чи стратегії стримування антикомуністичний табір перейшов би до наступу почав би загрозовувати ворогові на його власній території. Большевицькій стратегії постійного наступу протиставлено б західний зразок наступальної стратегії. Втручанням комуністичних володарів у внутрішні справи вільного світу протиставлено б втручання в дошкульні місця советського табору. Все це значило б, що Захід нарешті закинув би стратегію стримування, яка завела в сліпу вулицю, й став би на становищі стратегії визволення поневолених большевизмом народів. Визволення не атомною війною, але шляхом національних революцій. І коли б така стратегія увінчалась успіхом, то вільний світ став би справді вільним, а Західні держави позбулись б свого смертельного ворога, не кажучи вже про те, що поневолені московським імперіалізмом народи, в тому числі й український, здобули б природне право на державну незалежність.

Ідеям визвольної концепції українського націоналізму не бракує ані ясності, ані слушного думання. Але чи така концепція є реальна? Чи є вона можлива до здійснення? Відповідь на це питання залежатиме від важливого, часто вирішального, елементу політичної боротьби — сили. Треба з прикрістю сказати, що під сучасну пору визвольні рухи поневолених націй за залізною заслоною, не диспонуєть силою, якої б було вистачально для повалення большевизму. Але Захід таку силу має. Його серйозна допомога виз-

вольним рухам на терені комуністичного бльоку може стати поворотним пунктом у боротьбі вільного світу проти комуністичної заглади. Зрештою, допомагаючи поневоленим народам, Захід допомагає самому собі, рятує себе від навислої небезпеки. Завдання української політичної еміграції — докласти максимум зусиль, щоб західний світ зрозумів слушність і політичну логіку української визвольної концепції та приступив до активної допомоги. Ми знаємо, що це не легка справа. Захід часто глухий на наш голос. Але ми не маємо іншого виходу, як знову і знову нагадувати й казати про те, в чому ми є всі переконані. Ми ж бо знаємо і розуміємо, що не тут, на еміграції, а тільки там, в Україні, на теренах комуно-російської імперії, вирішуватиметься доля української нації. Наш обов'язок і призначення, як політичної еміграції, — зробити все можливе, щоб українська визвольна концепція стала цінною власністю Заходу на чолі з могутньою Америкою.

А. ЛПАЦЬКИЙ

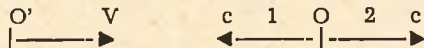
Простір і час в Айнштайновій теорії релятивності

Фізика відносить усі явища до певної системи за допомогою трьох координат простору та координати часу. Класичне розуміння такого зображення зводилось до того, що ці два поняття — простір і час — мали різко розмежовану суть, а також прийнялось надавати їм абсолютного та універсального значення. І так, час уважалось як безповоротний «потік», що в нього включалися у відповідному порядку всі явища. А класичне розуміння простору вводило дуже непевне поняття абсолютно твердих тіл, спроможних передавати в надзвичайно короткі проміжки часу сигнали на віддалі, і лише недостатня точність фізичних помірів змогла закрити розходження поміж теоретичними обчисленнями та експериментальними даними. Трудність, в якій опинилася фізика на початку 20-го сторіччя, вивчаючи чи, радше, шукаючи за рухом переміщення (трансляції) землі, — змусила переглянути наше поняття простору та часу. Це зробив Айнштайн своєю Теорією обмеженої Релятивності (1905 року).

Ця теорія є чисто фізичною теорією і ґрунтується вона на глибшій аналізі поняття простору і часу. Відвертаючи фізику від шукання абсолютного руху, Айнштайн вивів її з існуючих уже труднощів і одночасно уможливив дальший успішний розвиток.

КЛАСИЧНА ФІЗИКА Й НОВА ТЕОРІЯ

Відомо, що світло, а також інші електромагнетні промені порушуються в порожнечі зі швидкістю 300.000 км/сек. Таке поширення світла є ізотропне, себто ідентичне в усіх напрямках. Цю незмінну швидкість в порожнечі прийнялось позначати буквою «с». Чи справді швидкість поширення світла в порожнечі незмінна? Численні поміри ствердили, що так. Виявилось, що не залежить вона ані від умов експериментальних дослідів, ані від руху джерела світла, ані від інших яких-небудь факторів. Виходить, отже, що постійність «с» є встановлена в фізиці з цілою певністю. Все таки, таке ізотропне поширення світла суперечить класичній фізиці. Покажемо це на прикладі:

Уявімо собі два світляні промені (1, 2), що виходять від дослідника О в протилежних напрямках з однаковою швидкістю «с». Інший дослідник О' рухається в напрямі до О з швидкістю V. Згідно з законами класичної механіки, швидкість променя 1 по відношенню до О' буде $c + V$, а променя 2, $c - V$. Виходить, отже, що для дослідника О' швидкості обох світляних променів будуть різні. З цього випливає, що тоді, коли для дослідника О поширення світла є ізотропне, для дослідника О' воно таким не є. До таких висновків, як бачимо, приводить нас класична механіка. А які ж висліді дають

нам експериментальні досліді? Висліди досить парадоксальні. Для дослідника О' поширення обох світляних променів в усіх обставинах, часах і місцях, є ізотропне й швидкість його є завжди «с».

Треба було знайти розв'язку такого протиріччя: з одного боку незмінність швидкості поширення світла «с», а з другого — законів механіки. Можна було б поставити цілу проблему ще в інший спосіб: якщо для дослідника О поширення світла є ізотропне, а для дослідника О' воно таким не є, то що є причиною такої різниці? Маємо такі дві можливості: або відмовитись від нашого попереднього твердження про незмінність швидкості світла «с», а тим самим прийняти існування для кожного дослідника якогось окремого місцевого закону, або затримати незмінність «с», а різниці в помірах обох дослідників О та О' вважати наслідком руху О' у відношенні до О. Приймаючи першу можливість, фізика потрапила б у велику небезпеку, бо в той спосіб перекреслила б незмінність законів природи. Щоб затримати незмінність законів природи, Айнштайн вибрав другу можливість. Він довів, що для кожного дослідника існує його власний час і простір.

Приходимо в той спосіб до зовсім нових для нас понять релятивного простору та релятивного часу. З теорією Айнштайна абсолютний простір і абсолютний час втратили їхнє фізичне значення. Новим абсолютом стала незмінність швидкості світла «с» в певній системі — системі простір-час. Простірні та часовий параметри цієї нової системи вже не є розділені, як це було раніше, але дуже інтимно між собою зв'язані та узалежнені.

Такі суттєві зміни в наших давних поняттях простору та часу висувують деякі питання, а саме: якщо немає ані абсолютного часу, ані абсолютного простору, то яке є відношення поміж окремими «часами» і «просторами»? А далі: чому не можемо ми спостерігати в щоденному житті таких простірних і часових змін?

Відповідаючи на ці питання, нам треба докладніше зупинитись на тих змінах, що їх Теорія Релятивності вводить до попередньої концепції простору та часу.

ВІДНОСНІСТЬ ПРОСТОРУ ТА ЧАСУ

На чому ґрунтувалось абсолютне поняття простору та часу? Базою цього була теоретична можливість в скорому проміжку часу передати сигнали на віддаль. Замість такої можливості нам, все таки, треба прийняти за незаперечний факт, що всі існуючі сигнали мають скінчену, тобто обмежену швидкість. Відомим є, з другого боку, що світло має найбільшу дотепер виміряну швидкість, і гіпотеза про те, що жодне рухоме тіло не може досягнути більшої швидкості, ніж швидкість світла «с», стала основою Релятивності.

Пригляньмося тепер докладніше, наскільки така гіпотеза є виправдана? Згідно з законами класичної фізики, ми можемо збільшити швидкість рухомого тіла, діючи на нього під час руху додатковою силою. Цікаво знати, що станеться зі швидкістю, близькою до швидкості світла? Чи можливо перевищити цю, на наш погляд, найбільшу існуючу швидкість, якою є швидкість світла «с»? Класична механіка, щоб бути послідовною, мусить відповісти, що так. В світлі ж Теорії Релятивності ми опинимось ближче до справжнього стану речей, бо, згідно з нею, маса тіла збільшується пропорційно до його швидкості. І тому тіло, що рухається зі швидкістю, близькою до «с», матиме свою, збільшену до таких фактичних розмірів масу, що жодний імпульс не дозволить йому перевищити швидкість світла «с». Передбачене Релятивністю збільшення маси зі швидкістю потвердилось численними дослідіми і тепер ніхто в цьому не сумнівається.

Розгляньмо з черги один цікавий факт, зв'язаний з неможливістю передавати в малому проміжку часу сигнали та з неіснуванням необмежених швидкостей. В класичній фізиці одночасність двох явищ мала, подібно як і час, абсолютний характер. Цей абсолютний характер зникає в Теорії Релятивності. Замість нього приходить нове поняття. Бо й справді, якщо два явища відбуваються в той самий час і в тому самому місці, то час, затрачений на те, щоб їх відповідними сигналами передати до спостерігача, що пе-

ребуває на певній віддалі, — є такий самий для обидвох явищ. Якщо ж два явища відбуваються в двох різних місцях, то ми можемо собі лише уявити їхню одночасність, зате не можемо її жодним способом перевірити, бо, як уже було сказано, всі сигнали мають обмежену швидкість, тому й така одночасність втрачає всякий фізичний змісл.

Займімося ще вивченням одночасности в просторі та часі для двох дослідників, що з них один перебуває в розмірно-прямолинійному русі відносно другого, що є в стані спокою. Уявімо собі, що для дослідника в стані спокою така одночасність є здійснена. Для дослідника, який рухається, одночасність не існує, бо як ми вже бачили на прикладі світла, його поміри простору і часу є зовсім інші, ніж ті, що їх робить дослідник, який перебуває в стані спокою. Не диво, отже, що існуючої одночасности він не встановляє.

Таким чином ми бачимо, що Айнштайн здетронував старі абсолютні — простір і час — та довів їх релятивність. Напр., для кожного дослідника існує його власний простір і час, що залежить від руху, що в ньому він перебуває. Для порівняння і узгодження pomірів обидвох дослідників Айнштайн прийняв формули т. зв. «трансформації Лоренца». Цілковито не вдаючись у сферу математики, нам усе таки буде цікаво зробити декілька важливих висновків. Дослідник (з наших прикладів), який перебуває в стані спокою, стверджує, що одиниця довжини, вживана його колегою в русі, є скорочена, а годинник сповільнений. Не можна все таки з того робити помилкових висновків, начебто зменшився предмет, що ним рухомий дослідник міряє простір. Зовсім ні. Обидва дослідники не є в згоді лише щодо положення двох кінців метра. І це все. Що ж до часу, то реальний час є той, що його міряє кожний дослідник у своїй власній системі простір — час. Фікцією за те є наше старе поняття абсолютного часу.

Формули «трансформації Лоренца» суперечать класичній фізиці. Як їх поєднати? Великої трудности в цьому немає. Класична механіка — це окремий випадок Теорії Релятивности. Тому, що швидкість світла «с» є дуже велика (300 000 км/сек.), всі швидкості, що ми їх можемо досягти, навіть найбільші з них, є незначні в порівнянні до неї. В такому випадку ми бачимо, що формули «трансформації Лоренца» приймають класичний вигляд. Тому й не диво, що в нашому щоденному житті класична механіка нас зовсім задовольняє і тому непотрібно застосовувати тут релятивістичні формули. Однак, коли ми маємо до діла з швидкостями, що становлять поважну частину швидкості світла, то релятивістичні формули є єдино правильні, бо вони єдині, що відображають нам реальність. Бачимо, отже, що Айнштайн, перевіряючи наші поняття простору й часу, створив нову механіку, що є, у відношенні до Ньютонової, механікою вищого порядку.

Дехто може подумати, що нові поняття відносно простору та часу є звичайною діалектикою, і якщо вони мають якесь значення, то лише теоретичного характеру. Такі твердження є цілком невинуватені. Якщо нові поняття простору й часу не сприймаються нами ще так цілковито безболісно, якщо потрібне деяке зусилля, щоб позбутись наших старих, добре знайомих, часто майже інтуїтивних концепцій, — то тим менше відносний простір і час та збудована на них Теорія Релятивности знайшли застосування в кожній ділянці людського життя. Великий поступ в останні роки став можливий лише завдяки Айнштайновій Теорії Релятивности, та й у багатьох технічних проблемах вона знайшла своє блискуче потвердження та застосування.

Кінчаючи, варто б згадати ще філософічний аспект релятивности простору та часу. Треба сказати, що Теорія Релятивности не є в цілковитій згоді з деякими філософічними поняттями Всесвіту. Тому багатьом мислителям важко погодитися з усіма її висновками. Простір і час у цій теорії є спасені. Час перестав уже бути таким абстрактним поняттям, як це було раніше. Одночасність втратила також свій попередній зміст. Однак, треба пам'ятати, що Теорія Релятивности — це передусім фізична теорія і вона є недосконала, як усі інші теорії, в тому сенсі, що вона не може допомогти нам наблизитися до справжньої причиновости.

Література — Мистецтво

ОЛЬГА ЛУБСЬКА

Йому світанки

Чия рука не хбила,
У ворога ціляючи,
Кого звабливі обрії
Сліпучим сяйвом кликали,

І хто пішов, не гаючись, —
Того сліди пісенні всі.
Йому світанки зводяться
Грайливими загравами.

Перегортаючи томи

Запах торішнього листя
В лісі на кручі, над яром —
Щось, мов спочинку колиска,
Ніби заблукана з'ява
З казки про бурих ведмедів.

Наче з містка золотого,
Вміс вчувати професор.
Перегортаючи томи,
На самоту і на втому
Зілля питає в поетів.
Знайде — розходяться стіни,
Дихає струменем ярим.

Запах торішнього листя
З-поміж полиць в кабінеті,

ВІРА ВОВК

Борозна

Лесі

Якою занесло то пісню?
— І туга перейшла серцем (як нивою
Вогка борозна в незабудках).

Цить! Ще будемо качати сонце росю,
І скапає ввесь біль, як свічка,
В конюшину на ріднім Підгір'ї.

Великий танок

Оксані

Навіщо мені любов? — Роса горить,
Кладеться небо в перстень ставу,
І смерть малює чорні писанки.

Не дзвони мені в грудях шалено,
Не рвися на уставки й коралі,
Хай буде Великий Танок!

Доля

Вічно дихає море.
Чую бризки на лицях, —
Вітер їх стер.

Не стій, як камінна тінь:
Твоє серце б'є твердо
Об засмаглі уста.

Коли переллеш свою синь,
Згасиш страшну жагу
В криниці моїх зіниць?

Ще не впало між нас
Зерно згоди й вже виросла нам
Темна троянда.

„Chorinho”

Через вікно хлипала трубка
Свою мелодію на жвавих нотах.
Було над морем. Смуток
Склався хвилию нам під ноги,
І рештки сонця перелилися

За келих гір. І вперше
Я відчула, що в саді
Листя дхнуло цвинтарно.
Не було слів, ні жестів,
Тільки голе життя.

На підходах до вершин

«...В Україну ідїть, діти!
В нашу Україну...»
(Шевченко)

(Інтелектуальний вертеп у двох відслонах, з прологом і інтермедією)

ДІЄВІ ОСОБИ:

Людина
Риторика
Весельчаки-бувальщики: Пиворіз, Скоморох
Свідки
Голос поета
Люди.
Місце дії: Наша планета.
Час дії: Наше сторіччя.

ПРОЛОГ

Це не давня легенда: Був такий — за чужинця мали. Що в нього на тілі й у дусі, оте лиш і своїм міг назвати. Став згодом притчею в народі. Ходив стрімкими і скелястими, вершинними тропами, куди доти хіба що тільки вірили, вихри й очайдушна думка встигали. То йшов, то спотикався, то знову спинався вгору, вперто, без опочинку, одержимо, самовідречено, дарма, що виснаження й самотність невблаганно дошкулювали... Бувало, приставав на згук клички таємного розвідника:

«Тобі до влади?»

Не відповідав, слідкував за своїм власним дороговказом приречення. Перепитувано з-черги:

«Тобі до краси?»

Верстав свій трудний шлях далі. І знов затримували:

«Тобі до знання?»

Мовчки йшов далі. Аж загородили шлях стійкові найвищих підходів:

«Тобі до мудрости?»

Йшов. Тоді спитали:

«Куди ж тобі?»

І сказав: «До правди». Вони ж:

«А хто ж ти такий?»

Він: «Людина».

ПЕРША ВІДСЛОНА

(Риторика, Пиворіз, Скоморох, Свідки)

РИТОРИКА: Не всі, що дивляться, бачать, не всі, що слухають, чують... А проте воно перекочується яскраво й заглушливо, таки на наших очах, оце сторіччя матеріального переситу й духового голоду, сторіччя фатального походу матерії й великого вмирання духа, поганського й антигуманного сторіччя...

ПИВОРІЗ: Я пів-сліпий і то бачу...

СКОМОРОХ: Я пів-глухий і то чую...

РИТОРИКА: Саме в карній справі цього сторіччя будемо сьогодні вимовними свідками. Приступаймо ж одразу до акту обвинувачення: По-перше, загинуло в наші дні безповоротно найстарше й найідейніше з мистецтв — трагедія.

ПИВОРІЗ: А що ж О'Нілеві, хіба не трагедії?

РИТОРИКА: Ще тільки нудить світом жалкий її покидько, духово-заниділа фарса. По-друге, насильною смертю віджила, ще за нашої пам'яті, свій вік і велика вчителька життя — філософія; хто ще їй, справді, отій «любові мудрости», вірний залишився?

СКОМОРОХ: Ані Сартрові «Мухи»?

РИТОРИКА: Одне ж із її байстрят-злиднів, щоб не світити тілом, прикрившись халатом ніщотности буття, здатне хібащо заманити, мов той блудний вогник, людину в танок над пропастю. По-третє, в смертних судах опинилася й ціла плеяда шляхетних Муз, насамперед наша достойна посестра, Калліопа, що супроводили впродовж сторіч людину в її мандрівках на етичні й естетичні верхів'я.

ПИВОРІЗ: Померли ж Гомер і Гезіод, померли Данте й Мілтон, помер останній з усіх поетів, Гете, без уваги світу відійшов і Шевченко, все велике — по той бік, кому ж тоді велике діло продовжувати? От я сам зневірився й у крайній розпучі став писати «аля Джойс».

СКОМОРОХ: Подібно ж і я з безнадійного розпачу по втраті Філія, Леонарда да Вінчі, Мікель-Анджельо став знущатись над мистецтвом «аля Пікассо».

РИТОРИКА: Чи можна ще від нашої доби висохлого, як гілка неплодучої деревини, техно-сцієнтизму очекати широкого й великого русла епосу? Чи слід надіятися від плоскої, як асфальт монотонних автострад, цивілізації, щоб вона здобулася на найшляхетніший плід родючого ґрунту — глибинну поезію? чи й їй самій, з мертвих вставши, була б іще змога:

ПЕРШИЙ СВІДОК: Поезіє — перлино духа, самоцвіте,
Ти линеш із висот по Господа завіти;
О, феє, що звеш вибранця в найвищий лет,
За виряд даючи чудесний амулет,
Аби беріг від виснаження й осідання,
В біді надією щоб був, як зірка рання,
Кріпив служити вбогій правді, як Геракл
І спомагав ясновидінням, як оракл.
Кого лиш, божеська поезіє, навістиш,
Хоч нуждарем і був би, стане скарбу дідич,
Якому рівного на всій землі нема —
Душа, красою Божою просвітлена.

ПИВОРІЗ: Ні, ні, не змога, заплюють, зацькують, розпнуть...

РИТОРИКА: Чи ще можливо чеснотливій Полігимнії й її жалобним подругам довірити найвеличніші порухи безсмертного духа, гідність і повагу життя, сердешно-тепле людське почуття?

СКОМОРОХ: Ні, ні, не можна; он я й як не розшифровував хоч би останній переклад величної «Іліяди», але з модерного її виду нічогосінько не втратив, ще й нежити й нестравности набавився. Що не говори, краще до джерел.

ДРУГИЙ СВІДОК: Там прожектори рамп на авансцені
Багато чистих душ уже звели,
А між куліс профанів Мельпомени
Не раз кінчались болісно псалми.
Як ти в душі мистець — зійди зо сцени
Ще поки дух не вигорів святий;
Вона не варта чистої сльозини,
Мистецтво ж комерційний молох вбив.
Не будеш славний? Чи ж у цьому й суть?
Зате мистецтва в роздріб не здадуть,
Коли ти станеш в обороні, й подаль
Держатимеш від сіваців отрут.
Нарешті й публіка прозріє, й погань
Лиш як макулятуру продадуть.

ПИВОРІЗ: Ще би, та ж від неї аж кишить, її то й тільки зпоживають від бульвару до бродвею.

РИТОРИКА: На майже не захищувані вже позиції божественного мистецтва жадібно вдираються якісь несвітські маразми вироджених, вищою мірою спотворених новотворів — від злогів богемістично-плебейських примітивізмів безцивільних сект з їх ізмами, з-під красної кисті модерного антипода мистця...

СКОМОРОХ: А в кого ж тоді вчитися «штуки», коли під небеса прославлюваний творець «геніальної» «Гуерри» ще не довчився в прашура з Неандерталю? О гуерра, страхопуде гуерра...

РИТОРИКА: ... почерез самозрозуміло-беззмістовні й гротескові словосполучки, що вважаються на сьогодні вершком досягнень новатора віршованого жонглерства...

ПИВОРІЗ: Як-не-як, а це, хоч і малий, а все ж чи не деякий прогрес супроти консервативного «ракового вірша»?

РИТОРИКА: ... до ґеноцидної музики сторіччя джаза, музики, в цілому, несмачно-крикливих, атонально-розкладових, обов'язково сенсуальних, безсоромних і банальних звукоколивань, з-під батуту модерного шамана на послугах невибагливих мас.

СКОМОРОХ: Живемо в добу гадуки, тож інакше, як індуському заклиначеві, годі й музиці-модерністові.

РИТОРИКА: На цвинтарищі окцидентальної духовости, з її давнішою благородністю, сутністю, набожністю, вродливістю, героїчністю й обичайністю, виростає підлий бур'ян безідейного й безсмачного віку — затомізований формалізм заради формалізму, в той же час знаменний своїм особливим замилюванням в незугарному, безбожному, макабричному, бурлескному, сексуальному.

СКОМОРОХ: Правильно, свідчу; родоначальники такої штуки так і задекларували: наша ціль — нищити в зародку красу й ідею в мистецтві.

ПИВОРІЗ: Наша доба позбавлена світлого індивідуалізму, а якщо й появиться щось на подібну індивідуальности, так із правила приймає зразу перверсійні нахили.

РИТОРИКА: Найжалогідніше, що в такому хворобливому збоченні культу мистецтв не то, що мало світлого, але взагалі нічого сутнього, ґрунтового, не висловлено.

СКОМОРОХ: Мистецтво, кажуть, не філософія, не мораль, не краса, не дух, не туга, не надхнення; мистецтво — це такий собі, як різок, холодний процес інтелекту, мистецтво — це, прямо, щось... виключно для мистецтва... А втім і людина несутня сьогодні, а якщо й така знайдеться, по-трактують її, як божевільну людину здорового ума.

РИТОРИКА: А водночас із усіма неприродними, занепадницькими проявами доби безоглядної матеріялізації, формалізації, техно-сцієнтизації й атомізації духовости, відмирає світлість, величність, повага, гідність, сенс і доцільність людського життя — неповторного Господнього дару; завмирає освячений лад земного побуту людини, марніють її найвищі ідеали — релігія, етос, особиста, суспільна й національна свобода; становиться безрадісний нелюдський провід молоху-атому й його пари — машини, розпаношується ароґантна, в «бікіні» прибрана матерія, попадає в добровільний полон загінтовизована людина, наступає атрофія й загальне омертвіння духа, слідує вівісекція й месмеризація тупого й бездушного робота і на колись гідному, а тепер опорожненому місці людини-гомо сапієнс, хаотично й безцільно метушиться ніщотний гомункул, виявлений, знеосіблений, винародовлений, без своєї думки, без свого характеру, без своєї мети, призначення, волі.

ТРЕТІЙ СВИДОК: Гуде-метушиться людина побіч,
Сторідність заходів, стобічність руху,
Сто відтінків гудіння — сіра здобич
Глухих на мовчазливий зазив духу.
А за земним переділом ряд сховищ,

Німих на все, гарячку й завірюху;
Неодного, що з-зовні, спить тут родич,
Здавивши над незрячими наругу.
Закаменівши, тліє ліс гробниць —
Дочасности пустої ветхі свідки;
Обсунулися жалко, впали ниць,
Нікчемні проти маєстату, звідки
Зенітне сонце спалоє на попіл
Та в порох труть зірки і місяць, поспіль.

ПИВОРІЗ: Людство, все одно, ледве чи зреформуємо, адже не переробили його ні такі як Сократ, чи Савонароля, ні Вишенський, ані Сковорода, поготів хто-небудь у нашій добі вирівнювання людини за міркою найприземнішого, найповерховнішого...

СКОМОРОХ: Найпопулярнішого, найпересічнішого...

РИТОРИКА: На підставі приведених доказів, свідчень і вислуханих думок народніх мудреців виносимо нашому сторіччю, вищою мірою неприродньому, негуманному, безвірному й безідейному, де, надто, всі раніш утримані поняття набрали куди інших значень, і так краса — тут уже не краса, любов — не любов, правда — не правда, ось який засуд: тому, що наше сторіччя в Бога спроневірєне, тому, що воно неприродне, тому, що воно бездушне й безсердешне, тому, що воно незугарне, кволе, хворе, сліпе й глухе — воно більше вже не життєздатне, дні його пораховані... Есякий готується стрічати нову добу вічних і безсмертних — Краси, Любви, Правди, з відкритими очима, мужнім серцем, великодушністю! Тож кожний ламай накинєне на гомункула ярмо безсилля, скидай з очей обезголовлюючу полуду незнання, ставай знову вільним, собою, Людиною!

ЧЕТВЕРТИЙ СВИДОК: Що з того, що й сторіччя проживеш,
П'ючи з настоящего меду,
Грізні путі минатимеш,
Дань склавши й Мохаммеду,
Кого навчатимеш
Про «А» й «Омеґу»
І розведеш
Амебу —
Як не поглянеш із найвищих веж
Аж за людську найдальшу межу,
Чи летом думки не спіймеш
Блукаючу комету,
Якщо глухий будеш
На всіх потребу
І не підеш
По небу.

(Вихід)

ІНТЕРМЕДІЯ

ПИВОРІЗ: Ковін'якою
 Сторінкою,
 Старін'якою
 За жінкою,
 Хворін'якою,
 Малін'якою,
 Цвірін'якою —
 Я птах, великий Птаг!*

СКОМОРОХ: А це що таке знову?

* Єгипетське божество.

ПИВОРИЗ: Бавлюся в малу людину... Зрештою — вправи в неологізмах, трохи символіки, в цілому, звичний серед нас, поетів, хліб насущний.

СКОМОРОХ: Даха-на-блясі,
Бляха-на-дасі,
Пливе, цегла, пливе... Ну, а що це?

ПИВОРИЗ: Звичайно, сонце.

СКОМОРОХ: О, ти, бачу, бувалий, недаром і в імажиністів учився...

ПИВОРИЗ: Імажиністи — старовина, цур їм; сюрреалістів, я й тих до передпотопових зараховую.

СКОМОРОХ: Цить бо, а то почує великий везир; краще з ним не зачіпатися, тож у нього на послугах ціла армія злих геніїв.

ПИВОРИЗ: Ова, відколи спроневірився каліфові, не страшний, хоч там навіть і в великі інквізитори попав би; не страх і перед його прислужниками, особливо відколи аутсайдерами стали...

СКОМОРОХ: Ну, годі, а ти послухай, що таке мені останніми днями приключилося:

Гляджу — замазано
Вапном, чи фарбою
— Важливе тут воно? —
Манер подобою,
Здорове полотно...
Це, кажуть, «твір»; стою,
Дивуюся водно...
Аж ось, наслухую,
Новаторів звено
Гуторить групою:
В картину вложено
— Говорячи, жують —
Епохи знамено —
Із геніяльною
Так і зображено
Температурою,
У засновках щойно,
Рух — між поставою —
Он, як напружено...
Це з очевидною
Вагою віддано
Та ще й принадою —
Ті люди, гляньте-но,
Йому би премію!
Неперевершено!
З життям і вервою,
З посвятою — о д н о
Н а о д н о г о п л ю ю т ь...
Аж приголомшено
Відходжу й думаю...
В добі цій зрадою
Мистецтво зганьблено.

ПИВОРИЗ: Е, це ще нічого. А от я не те, що оглянув будь-яку декадентську виставу, чи почитав будь-яку «бітнікову» нісенітницю, а таки здорово ноги находив по світових інститутах, академіях, університетах, на добавок ще й обвантажився всілякими дипломами, гонорами, цитатами і, як той Фавст, можу не одного магістра й доктора за носа тятати, та думаєш, довчився чого путнього від часу, як ще свою Альма Матер, Могилянську Академію, в руїнах покинув? Куди, далеко всім до неї! В одному інституті — тобі для прикладу — все і тлумачили, начебто справжнього Христа ніколи і не бувало, зате ж наукою, кажуть, доказано існування принаймні кількох Христів... В іншій такій академії стануть тобі висміювати мораль,

честь, почуття, дух; все це, твердять, пустяки, туман, нерозум. Рахуватися можна повчають, виключно з людськими змислами, логікою фактів і лабораторійними вислідами. Річевість, конкретність, все й повторюють, єдине, що важить; ідеї, ідеали, воля, почуття — пережитки... Мене, звичайно, не обманиш, але чимало такі дураків в усі ті конкретності повірило й далі пішло інших дураків дурити...

СКОМОРОХ: А за всіма своїми конкретностями нашого великого народу так і не помітили.

ПИВОРИЗ: Ну те, постривай, гляди-но! Велике... ярке... гаряче Світило!

СКОМОРОХ: Все біжить йому назустріч! Це ж Людина йде!

ПИВОРИЗ, СКОМОРОХ: Віжім і ми зустрічати!

(Вихід)

ДРУГА ВІДСЛОНА

(Людина, Люди, Голос поета)

ЛЮДИ:

Перший гурт: Ще не було нам так добре; все в нас є, що чоловікові треба — заробіток, дах над головою, всіляка безпека, свій віз і перевіз... Чого ще? Нащо там здались якісь мрії?

Другий гурт: Ми не фантасти, ми реалісти; треба лиш понюхати письмо носом, закотити рукави, поплювати в долоні — і буде вищий заробіток, краще житло, ліпша безпека, новіший віз, більше вигод, ба, що тільки забagnetься...

Третій гурт: Добре вважаймо, куди вітер віє і попираймо того, що на часі; тоді, як і інші зручні, будемо на верху подій, поводириями, а не отарою...

Четвертий гурт: Стаймо на дві карти, хто зна, чия візьме...

П'ятий гурт: Ми стоїмо з боку, до нічого не мішаємось. Хай там дураки товчуть собі гудзи на лобах, ми приглядаємось, як підуть діла...

Шостий гурт: Нас наша приватна справа цікавить, хай кожний про своє дбає, тоді добре на тім вийде...

ГОЛОС ПОЕТА: «...Без серця і без духа —
Це люд кістяків!
О, молодосте, крил подай,
Нехай злечу над мертвим світом»...

ЛЮДИ:

Сьомий гурт: Ми з фактами маємо до діла, нас виключно наука займає, а це на сьогодні найважливіше...

Восьмий гурт: Нам література ближче; бодай туди політиці, ідеології й постороннім зась...

Дев'ятий гурт: А нам, як на те пішло, практичні справи в голові, ми не гуманісти, ми техніки...

Десятий гурт: Ми за великопростірні концепції, здобутки модерного часу, опанування атомної енергії...

Одинадцятий гурт: Ми, на щастя, маємо своє мистецтво, і цього нам доволі; зрештою, хай там світ до гори ногами стане...

Дванадцятий гурт: Боже, до чого дійшло! Коли в дорогу вирушали, клялися високо тримати прапора, зарікались готовими, як один муж, бути, а от до чого дійшло...

ГОЛОС ПОЕТА: ...«Правда оживе, надхне,
Накличе слово нове,
Між людьми криком пронесе
І люд окрадений спасе»...
(Потім озолочує всіх спалах яркого світла)

ЛЮДИ, з острахом: Це що?

ЛЮДИНА: Бог з вами, це я, ваш дійсний друг... Коли бо час найлютіший, в кожного лише своє власне на приміті, один від одного відцурається, мачона зловісно всіх уми полонить, пливкий розум візьме верх над стійкою

вірою, пуста виставність і поганське вживання над гідною скромністю життя, а користолобство й честолюбство над чеснотами характерности, і коли хвилина запанує над вічністю, молекула над вселенною, крик доби над покликами серця, крові й землі, отоді саме й мусить назрівати день нашої зустрічі.

Вже не порад на звичну в вас, суху, надуману й річеву, юмертвілу діялектику холодних дисертацій — стихійним, розжареним віддыхом піднеслого почуття, патосом героїки, що зударилась із масивом тупости, говорити сьогодні слід. Так і я приходжу до вас — випалювати на щиті льодовика кодекс Людини... Атом і речовина, вся схолястика матеріалізму, найдрібніші досліди деталей, люциферні дороги й практичний сенс людей — всі вони гальмуватимуть райдужний порив, підтинатимуть простірні крила, збиватимуть лег до світла, гаситимуть жагу до найвищого пізнання, вбиватимуть енергію до найшляхетніших відкрить в царині духа, стоятимуть на шляху до найосновнішого в бутті Людини.

Ви, що заразились матерією, знайте, що побороти її з усіх недуг найважче, проте, хто щиро змагатиме, певно переможе й звільниться. Ціль буття надто велична, щоб міняти її малодушно на марні життєві засоби; вони завжди тільки й відвертали увагу від священної мети Людини.

Тим більше в духово-схилковій цивілізації, нашій, що проповідує й живе досягненнями найприземніших, а не найдостойніших, найагресивніших, а не наймудріших, найпроворніших, а не найвдумливіших. Спитаю вас насамперед, чи свідомі того, чим ви стали?

ЛЮДИ: Ми... ми... (знічев'я, пройняті неожиданим просвітленням). Прикметниками світових націй стали ми.

ЛЮДИНА: Підметом треба бути, повною Людиною, шукати і знайти себе, стати твердо собою і вже тривати такими до кінця. Своя природа найміцніша, кожному найзнаменніша. Яка природа, така й ціль, який і характер, таке й буття. Чужої породи, все одно, життєздатно не переціпити, зате ж, таким чином свою легко знівечити.

Лише ница, мала людина не відрізняє дешевого від цінного, фальшивого від правдивого, і заради штучного блиску місяця знецінить правдиве джерело світла, сонце. Несвідомо свого призначення людина, або без волі до власного високого шляху, не здібна слідувати за покликами свого генія, свого власного духового світу, по-рабськи перехоплює й набуває чужий світ думок, включається незграбно в чужий собі організм і заперечує себе повністю.

Запитаю, з черги, як живете, що робите?

ЛЮДИ: Живемо, звісно, як усі, робимо, що й усі...

ЛЮДИНА: Не мудро. Наслідувати — найнедостойніша річ Людини. А втім, що одному служить, другому, бува, пошкодить, що одному випадає, другому інколи не вільно...

Вам із-поміж багатьох дано пізнати зло, вам і призначено його поборювати. Для такого Гераклевого завдання озброєно вас найкращим вирядом — здоровим духом і кріпким тілом, на те, щоби служила вам висока, прозора думка й послухний їй стрункий, тутий стан. Проте, змінив вас безформний світ, але не запліднили, не окрасили ви його. Бо й не такого стану, не такого погляду, не тої думки й не тих діл, що ваші, ждати від бойовників безсмертного ордену Людини. А чи це щось давне, завітне, горить, хоч тліє, на дні вашого серця? Чи ще кудись невтомно кличе вас у просвітлінь довгожданого майбуття?

ЛЮДИ: І часу немає над тим задуматись...

ЛЮДИНА: Тоді неодмінно сьогодні мене слухайте; бути собою — це konieczність і воління бути духово-різним від усіх противних вашому духовому світові, довкола вас; це свідомість, що відрізняєтесь від них, збавлених вашого великого знання, силою вашого первісного добровільного вибору на грані життя й смерті, прийнятого закону чести й справного похідного ладу, незламно хотіння жити достойно, або вмерти; це, нарешті, при-

сутність неvigаслої божественної іскри й людської неприспаної, вічно-допитливої чуйности; це, кажу вам, найгарячіше бажання, найбільша мука й найсердечніша радість нести свій крилатий меч духа. В кого вигострена як лезо думка, пружність як сталь ходи, готовість і здійснювання, як доля, свого прекрасного чину, той є Собою, той є Людиною. Лише, після найзусильнішого змагу, гідним дарунку життя, сонцясиїм мандрівникам світлих шляхів, мовцям єдиної правди бути тією тріумфальною штафетою, що донесе живе полум'я великого прагнення через шумні автостради, многолюдні бульвари, пишні віддукти, чорні підземелля і заплутані лябіринти безпуття, понад масиви крижаних хмародерів і хребти морів, крізь головокружні простори надземелля й найзабитіші закутки світу, до свого рідного, втраченого едему — духм'яної землі прадідів.

ЛЮДИ: Надто втомилися скитанням...

ЛЮДИНА: Пригадайте: ви були вбогі, але блаженні, голодні, але ситі вашою правдою, побивані, але щасливі, пригнічувані, але непокірні, обвантажені, але невтомні. Ви прагли, ви сподівалися, ви з очайдушністю дитини, що не знає небезпек життя, виражалися в боротьбу з ворогом всього людства і боролися, окрилені тою ж правдою. Тоді, на Каялах-річках, ви поминали, без ридань зневіри, найкращих із-поміж вас і на їх ще незастиглих слідах молилися, так як ніколи раніш: будемо, Господи, до загину продовжати святе діло великих Поляглих і Мучеників. Буде воно дорожче нам життя нашого й життя дітей наших. Прийми наші обіти від щирого серця, чистої душі, тверезого ума й непідкупного сумління. Прийми й допоможи нам їх здійснити, будаємо. Амінь.

О, яка близька була тоді вогнепекуча присутність. Загинулих! А тепер, несповна життя юнака, вже це далекий міт? Яка ж бо близька вогнепекучість буденних справ!

Чим ви так потюмилися? Тим, що в хвості чужих думок і подій, а не в авангарді своїх? Що займаєтесь речами, які розвагу, але не честь приносять? Що придбали чуже обличчя, а своє втратили? Що розкололи свого духа й замітаєте його тріски? Що все вами задумане, створене, вдіяне, виходить не на наш питомений, але на чужий, супротивний вашій природі, лад? Що занадто дбаєте про вигляд, щоб іще залишилася снага плекати сутність? Що складаєте обильну данину матерії, окрадаючи постійно духа? Що вивчаєте неістотне, збавляючися істини? Що ловите хвилину, не зважаючи на вічність? Що впиваєтеся опіюмом чужини, занехавши вдихнути свіжий аромат свого вітчизняного Євшану-зілля? Що свою молоду красуно, лицарську місію, міняєте на старезність, зрезигнований духовий застій зледачілого світу? А в ньому уже ж десяток колись могутніх народів, що переступили свою вершинну точку й ідуть слідами античного Риму.

Гнилий достаток підриває, розлінивлює, вироджує, людей і народи живцем поїдає. О, не в достатках плавали народи, заки досягнули своєї найсміливішу мрію! Коли ж, за тріумфами мілітарного походу, в розкші скотилася, знайшла і їх невблаганна Немезида. Свідчіть Езекіїлю, Гомере, Горацію, Плутарху, Макіявеллі...

А ви ж, маленькі люди, хоч і нічого не досягнули, вже й собі зарозкошували? Це вам такий, без епопеї, епілог?

ЛЮДИ: Що нам, немічним, діяти?

ЛЮДИНА: Ваша релігія, в слові й ділі, має бути досконала. Ваше життя має бути релігією. Ваша ціль — релігійна. Суворість хай стане вашим доконечним супровідником, з ним міряйте твердий шлях Голготи аж до Світлого Воскресіння. Будьте прості й праведні, як були апостоли, як були неофіти, як були ваші невмирущі герої піль і підпіль, які все віддали, що лиш тільки змогли. Збережіть, надто, вашу первісну кров і ваш дух, а тоді в бою тривайте. Боріться й боротьбу оберіть ідеєю вашого життя. Тоді переможете. Ваше діло вимагає характеру з характерів. Ви маєте стояти, як скеля, там, де все пливе, захоплене загальною течією. Вам призначено бути світильниками посеред каламутних, бурхливих і нищів-

них вод, яким ні пуття, ні краю немає. Вам стати великими родоначальниками, повними посвяти, одержимими своїм посланництвом, чесними у всіх своїх ділах, стійкими на велелюдних світових шляхах.

ЛЮДИ: Але й ми все ж таки лише люди...

ЛЮДИНА: Кожний будь Людиною. Не дайся втиснути насильно в машину, щоб стати її незначним коліщатком. Не допусти, щоб вели тебе на поводі негодяї. Гідність у житті, чи в обличчі смерті, свідомість свого покликання, зір спрямований у вічність і готовість пожертви — це Людини невід'ємні позначки. Багато, якщо волієш поринути в несвідоме буття неорганічного, рослинного й тваринного стану, мало, якщо присягнув нести на грудях знам'я Людини, вічного борця.

ЛЮДИ: Хочемо бути Людиною, але чи сила?

ЛЮДИНА: Воля — батько чину.

ГОЛОС ПОЕТА: Як марне і крихке життя
Дорожче волі всім,
Хтось мусить жертвувати ним,
Щоб нація жила.
Коли в усіх гнучкі слова
Хоробріх чинів ждуть,
Зразком хтось чину мусить бути,
Щоб нація росла.
Якщо довкола все гуля,
Вітчизна в забутті,
Страждати мусить хтось за всіх,
Щоб нація цвіла.
Коли зі злом межі нема,
Чесноти мусить хтось плекать,
Щоб з Богом і тривка
Ця нація була.

(Вихід)

РОМАН ВОЛОДИМИР

Будні

Тяжать космічно-тьмяним роком будні,
Свердлять буття найдальші закутки,
Поширюють, мов привиди ті блудні.
Непевности тривожні зародки...

Дні й ночі меркнуть, вічність не
[згорає,
Її засвітній дотик вичувши,
Стримлю — на овиді стрімка гора є,
Довкільний рух минаю, рід чужий.

Все пірване танком в тотожні ритми,
Всьому одне на приміті — момент,
В земні все потапає льогаритми,
Далекий всім небесний фірмамент...

Були тут люди — не знайти Людини,
Життя позбавлено його краси,
З верхів'я запроторено в низини,
Вогонь безсмертя демон погасив.

Всіх форма скросна під одну міру,
В усіх обличчя вивчених рівнянь.
На блясі душ розписано зневіру,
Серця старі до світлих поривань...

Заводить джаз — це оргії йдуть модні
В грайливім світлі неонових ламп.
З очей плебеїв так і б'є — сьогодні,
Дарма кличі віків скандує ямб.

Жалких буттєвиків будити варто?
В їх поглядах бо той жадібний блеск
Не зна трагедії, тріумфу, гарту,
Лиш мелодраму, знудження, бурлеск...

1959

Д-р КОНСТАНТИН БІДА

Освіта в Советському Союзі

Питання освіти в Советському Союзі останніми часами збудило велике зацікавлення в західному світі. Воно стало предметом звідомлень, поїздок, статей в журналах і навіть турбот з боку державної влади.

Зокрема советські досягнення в ділянці ракет, в супроводі здивування і почуття страху, піднесли питання російської наукової і технічної вишестості над західними потугами, перш за все над США, які до цього часу вважалися передовими й недосяжними в наукових і технічних дослідках.

В наслідок такої ситуації, організовано ряд офіційних і півофіційних та приватних поїздок з метою здобуття джерельних інформацій щодо співвідношення російських наукових і технічних успіхів з їх системою і станом освіти. Яким не було б ідеологічне і особисте ставлення членів делегацій та приватних західних спостерігачів до советської політичної та суспільної системи, майже кожний із них прихильно висловлювався про советську технологію й науку, спричиняючись у цей спосіб до створення на Заході назагал високої думки про советську освітню систему.

Професор Говард М. Манфорд із Мідлеберійського Коледжу, член делегації, висланої до Росії минулого літа Державним Департаментом США з завданням досліджувати університетську освіту в Советському Союзі, стверджує, що те, що делегація бачила, було напrawdę імпульсним і 16.000 студентів височить над небосхилом Москви. «Він не тільки робить враження, але й полонить», — каже професор Манфорд у своєму звіті. Росіяни заявили членам делегації, що в Советському Союзі немає нижче-стандартних шкіл. Щоб перевірити це твердження, делегація прохала дозволити відвідати найновіший із советських університетів — університет Фрунзе в Киргизькій Республіці у віддаленому Центральному Сибірі. Згідно з твердженням професора Манфорда, «40 років тому Киргизія була на 97% неписьменна, а киргизький народ не мав навіть писаної мови. Сьогодні, — за твердженням члена делегації, — вони мають не тільки університет, але також медичну школу, академію наук і, що більше, досягнули майже 100% грамотности».

«Якість праці в університеті в Киргизькій Республіці, — каже професор Манфорд, — може не є такою високою, як у Москві, але вона є все ж доброю».

Вчені нашої групи, які оглядали лябораторії і розмовляли з професорами, прийшли до висновку, що знання, яке подається в Киргизії, є на рівні пересічного американського університету. Російська чванькуватість вирівняних норм (навчання) по всій території держави не була надто пересадною, — закінчує американський вчений.

Одна із визначних канадійських особистостей на освітньому полі, звітуючи із своєї поїздки до Советського Союзу, підкреслює надзвичайно прихильне й уважне ставлення советського уряду до навчальних установ і їх студентів. Він згадує щедрий бюджет, виділений урядом для освітніх завдань, і високі платні навчального персоналу, виплачені урядом з метою притягнення до університетів і інших наукових установ найздібніших мужчин і жінок з усіх сторін країни. Він підкреслює надзвичайні зусилля советського уряду, спрямовані на заохочення молодих людей з визначними здібностями осягати вищі освітні кваліфікації з допомогою щедрих стипендій та допомоги. Студентів і професорів трактують як таких, що належать до упривілейованої класи в СССР, класи, яка втішається надзвичайною опікою і прихильністю режиму. «Більше 80% усіх студентів в установах вищої освіти в СССР одержують стипендії і допомоги». В Ломоносівському Університеті в Москві 85% студентів одержують цього року стипендії, в Ленінграді 82%, в Інституті чужих мов, де, як читаємо в звідомленні, багато є молодих жінок із заможних родин, —

60%. Для цілої країни приблизно 25% всього університетського бюджету призначено на виплату таких стипендій.

Того роду звідомлення, які часом віддзеркалюють навіть захоплення советською освітньою системою, а також советською запопадливістю до науки, — створюють на Заході атмосферу зацікавлення справами, які аж до часу вистрілення ракети, що містила в собі лса, були цілковито ігноровані, а рівночасно атмосферу тривоги за стан нашої освіти, як також наших наукових досягнень.

Наприклад, д-р Марей Г. Росс, президент Йоркського Університету, говорив недавно на прийнятті, влаштованому Онтарійською Федерацією Праці, підкреслив роллю, яка припала освіті в піднесенні Росії до світового домінування і перестеріг, що комунізм буде домінуючою силою у світі під кінець століття, хібащо Захід і собі вживе освіту, як важливу зброю в холодній війні. Д-р Росс вказав шість способів, якими російська освіта випереджує нашу. Вони є:

- 1) велика кількість грошей, доступних для дослідів;
- 2) висока плата і високий престиж, якими користуються професори університетів;
- 3) фінансова допомога студентам;
- 4) наявність достатнього числа вчителів народних і середніх шкіл;
- 5) великі фонди для ділянок студій, важливих для взаємин з іншими народами;
- 6) студенти, які гарячково працюють, щоб допомогти своїй державі наздогнати світ.

І він назвав чотири протизаходи, які вможливають західнім країнам дотримувати кроку комуністичному світові.

- 1) фінансова допомога студентству;
- 2) ставлення до освіти, яке виключало б почуття, що освіта призначена тільки для аристократії;
- 3) більш урізноманітнена програма освіти — з більшою кількістю технічних шкіл;
- 4) перейняття суспільством високих коштів університетської освіти.

Президент Айзенгавер рекомендував вишкіл учених і техніків «для вирівняння советських успіхів» (вживаючи його власну фразу). Одна із провідних особистостей на полі високого навчання робить долю майбутніх поколінь залежною від волі Росії, яка, з уваги на її силу, може зберегти або знищити велику спадщину західньої цивілізації.

Він пише:

«Чи Росія буде працювати й боротися, щоб зберегти й розвинути велику спадщину західньої цивілізації, яка належить їй так само, як і нам, питає він, а чи буде вона змагати до її знищення!» — «Я не знаю відповіді», продовжує він, «але я знаю, що відповідь на це питання вирішить спосіб життя дітей наших дітей.»

В такий спосіб зродились страх і неспокій на Заході після відкриття в сучасній Росії того, що звичайно називаємо «освітнім і науковим прогресом». А тепер, коли таку велику вагу приписується цьому, від чого, як ми чули, може залежати доля майбутньої західньої генерації, не можна задовольнити себе заторкненням тільки одного аспекту советської освіти із вказанням на її ефективності на полі стислої науки і технології та з підкресленням тільки фінансових та організаційних питань.

Є очевидним, що ці питання советської освіти, які, звичайно, обговорювано, мають прикмети, які так владають в очі і можуть бути легко помічені і занотовані західнім відвідувачем під час коротких відвідин Росії. Ця справа, однак, має безперечно більшу, ніж будь-що інше, вагу для західніх держав і їх цивілізації, вона заслуговує на глибше ознайомлення та докладніше розглянення, щоб уможливити нам критично і безсторонньо оцінити ситуацію; щоб наслідувати речі, на яких можна взоруватися, але й ненавидіти й відкидати ті, які повинні бути відкинені, та щоб бачити небезпеку, часом більшу, ніж вона видається там, де її можна розпізнати.

Без сумніву, радянський уряд робить багато зусиль в галузі освіти. Освіта стала одною з його основних турбот одразу після того, як радянський режим здобув владу в Східній Європі після революції в 1917 році.

Згідно з офіційною російською статистикою, в 1911 році в Росії було 61% неписьменних. Насьогодні, за радянськими твердженнями, в Радянському Союзі немає навіть одного відсотка неписьменних. В 1925-му році ввели загальну обов'язкову освіту. Резолюція про загальну обов'язкову освіту була повторно схвалена XV і XVI з'їздами Комуністичної Партії. Радянський уряд приділяє багато уваги поширенню радянської шкільної системи. Це саме можна сказати про установи вищих шкіл і наукові осередки. Наприклад, добре відомі радянські педогоги Н. М. Грищенко та Е. Н. Мединський наводять такі дані про поширення шкільної системи і зріст числа учнів в Радянській Україні:

Роки	школи	учні
1914-15	19.567	1,678.128
1940-41	29.424	6,500.000
1954	30.000	6,800.000

В 1938 р. було в Радянській Україні 7,675 професорів і лекторів, 1949 р. 12.739, 1952 р. 14,425, 1954 р. 17.170.

Вища освітня система, що обіймає університети, вишкільні педагогічні й учительські інститути та інші установи, включно із політехнічними, медичними, агрономічними інститутами і інститутом штуки, розвивалися в Радянській Україні так:

В 1914 р. було 19 високошкільних установ і 26.695 студентів; в 1937 р. 119 високошкільних установ і 108.121 студентів; в 1940 р. 166 високошкільних установ і 127.572 студентів.

Російська Академія Наук перед 1917 роком мала 47 членів. В 1956 році центр російської науки начислював 150 академіків; 323 членів кореспондентів; 5.187 кандидатів та 13.676 дослідних асистентів.

До 1917 року Російська Академія (в тому часі звана Імперіальною Академією) видавала друком приблизно 600 сторінок в рік. Ця сама установа, пізніше названа Радянською Академією Наук, видала: 1941 р. 10.000 сторінок; 1951 р. 13.768 сторінок; 1953 р. 15.000 сторінок; 1954 р. 18.500 сторінок; 1956 р. 26.000 сторінок.

Ці статистичні показники, якщо й перебільшені для пропагандивних завдань, в загальному віддзеркалюють кількісний ріст радянських наукових творів.

Немає сумніву, що ця статистика промовляє в користь радянської освіти, і це є головною причиною, чому, крім радянських ракетних досягнень, радянська освіта робить таке враження на західних спостерігачів. Все ж таки ми можемо сказати, що все це є тільки зовнішній бік проблеми. Якщо б ми мали зупинитись на цьому, ми поступали б так, як той, що студіюючи літературу, цікавиться тільки життєвими умовами письменників та наголовками їх творів, не торкаючись зовсім питання їхньої літературної вартості, або їх ідеологічних і духових напрямків. За словами одного із визначних західних (канадійських) освітніх діячів, ми не оцінили б сучасної радянської виховної системи повністю, якщо б не узглядали таких питань, як: який зміст і прикмети радянської освіти, до чого змагає радянський режим, присвячуючи освіті стільки уваги і піклуючись так нею, яких індивідумів і яку науку має така освіта творити, — чи її плоди збережуть, чи зникнуть західно цивілізацію?

Цього комплексу питань треба принаймні торкнутися й коротко на них відповісти, якщо радянська освіта має бути об'єктивно оцінена, а її дійсний сенс належно зрозумілим.

Перш за все ми мусимо говорити про духову формацію радянського індивідуума, тому що він є, чи радше згідно з радянським твердженням, повинен бути продуктом радянської освіти. Як і що радянська освіта продукує? Який вплив вона має на радянських людей і який вплив вона буде мати на не-радянський світ?

Советський Союз — це тоталітарна держава, яка організовувала всі сили, що стояли до її диспозиції, для досягнення основних цілей: збереження і скріплення її політичної влади; поширення своєї влади, комуністичної ідеології і порядку на решту світу.

В цьому стремлінні до політичної влади і світового панування, освіта і формування советської людини — репрезентанта комуністичної ідеології і виконавця комуністичних завдань — відіграє основну роль.

Промовляючи на з'їзді Центрального Комітету Комуністичної Партії, Сталін сказав: «Якщо б ми змогли підготувати наші кадри згори до низу ідеологічно і політично, і якщо б ми змогли зробити з них зовсім зрілих лєніністів і марксистів, ми виконали б дев'ять десятих нашого завдання».

Це є причина, чому советський уряд так піклується освітою. За умов комуністичної диктатури всяка освіта мусить бути політичною або, щонайменше, політично забарвлена. Вона мусить творити людей, які були б підпорою режиму.

Молоду генерацію повністю піддається впливові освіти, основне завдання якої — створити «советську людину». Для досягнення цього завдання уряд, керований комуністичною партією, послуговується армією, яка складається з мільйонів спеціально вишколених педагогів та складної системи спеціалізованих установ.

Совети практикують школу як засіб комуністичного виховання, і всі комуністичні диктатори ясно це підкреслили. В одному із творів Леніна (том XXX) читаємо: «Наша школа мусить давати молоді підставу знання і здібність формувати комуністичну точку погляду».

Сталін у своєму творі «Питання лєнінізму» (10 вид., ст. 610) пише: «Освіта — це зброя, успіх якої залежить від факту, в чийх руках вона лежить», — висловлюючи тим дуже підставову правду, що її варто пам'ятати.

В 1959 році в Москві видано книжку «Советська школа в добу соціалістичної індустріалізації». Окремі її розділи мають назви:

— Загальне народне навчання — як господарське й культурне завдання політично дозрілого народу;

— Якісне зростання комуністичної освіти в школах та організаціях піонерів;

— Зміцнення політичної лінії в шкільній праці у зв'язку з соціалістичними перетвореннями в країні;

— Формування комуністичного погляду учнів;

— Виховання соціалістичного патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму;

— Участь школи у виконанні політичних і економічних завдань партії і советського уряду;

— Советська педагогіка в боротьбі з протимарксистськими поглядами на освіту і так далі.

Ці наголовки наочно показують тенденцію і природу сучасної освітньої системи в СРСР. На практиці ціла шкільна система, включно з вищими навчальними установами, перебувають під керівництвом і суворим наглядом комуністичної партії. При кожній школі є комуністична організація молоді (комсомол), завданням якої є застосувати принципи партії в шкільному житті.

«Учительський Журнал» за 16. XII. 1953 пише: «Все навчання в школі повинно бути просякнуте духом партії. Школи і вчителі зобов'язані виховувати молодих советських патріотів, демаскувати в ході навчання антинаукові, реакційні теорії, навчати учнів діалектично-матеріалістичної суті природи».

Порівняння основ західної і комуністичної освіти виказують велетенські протиріччя. На Заході людина має свою власну вартість і, як така, є предметом зацікавлення і опіки педагогів, і розвивається та вдосконалюється в напрямі моральному і інтелектуальному. Як твір Божий, людина є вартісною і цінною одиницею людської спільноти. В ній віддзеркалюється мудрість творця.

За комуністичного суспільного устрою людина є скорше частинкою колек-

тиву, яку веде, і яка має послухно йти за комуністичною партією та підлягати індоктринації комуністично-марксистської ідеології. В офіційному бюлетені про освіту віддзеркалюється заперечення принципу індивідуалізму і спрямування усіх зусиль у бік індоктринації людини і повернення її на повільне знаряддя советської держави.

Советська Енциклопедія комуністичну освіту визначає так: «Комуністична освіта — це плекання комуністичної моралі, ідеології, советського патріотизму, відданої любови до рідної соціалістичної країни, до комуністичної партії і її провідників. Комуністична освіта — це плекання спостережливості; це атеїстична освіта».

І так, освіта містить у собі ряд елементів, які треба коротко проаналізувати. Що означає собою «комуністична мораль»? Згідно з марксистською доктриною, мораль не існує, як абсолютна ідея, але вона існує як «історична категорія». Всяка мораль, за тією доктриною, базується на суспільних, господарських та політичних умовах і віддзеркалює тільки ці умови. Тому мораль є класовим явищем і повинна служити класовим інтересам. То ж логічний висновок із цієї точки погляду такий, що все те, що корисне для комуністичної партії, є моральне. З острахом читаємо в комуністичній газеті «Меч» (1. 11. 1918) слова Лаціса: «Убивство, брехня і зрада є неморальні і ганебні, вони є шкідливі для пролетарської революції, але ці самі убивство, брехня і зрада є моральні і похвальні, якщо вони служать інтересам цієї революції». Тут лежить розв'язка питання, чому в країні, де панує таке поняття моралі, мільйони людей вбито, а інші мільйони ув'язнено, і де, як сказав Ленін на третьому з'їзді комсомолу, «усе питання освіти і навчання молоді мусить зводитися до створення в молодій генерації комуністичної моралі».

Тут лежить також відповідь на питання, чому діти, до яких такі освітні принципи були стосовані, видавали своїх батьків за їхнє вороже ставлення до советського режиму, і чому їх хвалено в офіційній советській пресі за їхні «геройські чини». Як приклад цього ставлення, ми можемо навести добре відомо російську подію. На початку тридцятих років Павло Морозов, молодий хлопець, зробив донос на свого батька, що той є ворог советського режиму. Батька арештовано і страчено. Рідня в розпачі забила молодого донощика і за це також була засуджена на смерть і страчена. Павла Морозова, потім і дотепер зображується усім учням в Советській Росії, як героя. Про нього написано поеми, а його чин і смерть були описані в шкільних підручниках.

Дальшим елементом у советській освіті є атеїзм. Релігію заборонено, як «шкідливий пересуд». Це зроблено не тільки з причини матеріалістичної концепції марксизму, але також тому, що християнство навчав абсолютної моралі і, через те, стоїть в непримиренній суперечності до комуністичної доктрини і комуністичного способу життя. Проте, всі сліди релігії з комуністичної освіти усунено й уведено постійні суворі протирелігійні проголошення з політичних причин мнимої нагінки, навіть після релігійної свободи під час другої світової війни советським урядом. Незалежно від позірного замирення з ідеєю релігійної практики в Советським Союзі, на ділі немає другої країни в світі, де воюючий атеїзм був би так дуже плеканий, як в сьогоднішній Росії. Навіть ті західні спостерігачі, які схильні бачити релігійну свободу в тій країні, мусять тепер признати, що молодшу генерацію не бачиться в російських церквах, тих, які ще не знищено, або не закрито. Немає сумніву, що офіційний атеїстичний напрямок в освіті має незвичайно негативний вплив на советську молодь.

Позбавлена християнських принципів, советському способу життя бракує стабільності, бо воно спирається на матеріалістичну доктрину, на вимушену віру в непомильність комуністичної системи і диктатури та на советських принципах щодо освіти.

Цей висновок можна ілюструвати таким фактом. З часу большевицької революції до тридцятих років родину вважалось від'ємним і шкідливим фактором суспільства. Вся система шкільної праці була організована так, щоб позбавити дитину впливу родини. Є добре відомим фактом, що в двадцятих роках родичі не виховували дітей, але діти перевиховували родичів. В 1925-

1927 роках організовано спеціальні бригади підлітків у школах, завданням яких було обходити хати і перевіряти, чи ікони все ще висять на стінах. В 1930-1933, в час примусової колективізації, занотовано багато випадків, коли діти доносили на своїх батьків, як про це вже згадувано. Пані Менжинська, член т. зв. «Освітньої Комісії Советського Уряду» посунулася так далеко, що заявила, що «родичі є тільки випадковими власниками їхніх дітей». Тим часом, як у вступі до педагогічного твору Макаренка читаємо: «Родинне виховання мусить бути підпорядковане більш важливому завданню, творенню активних і свідомих будівничих соціалізму». І в наслідок відділення дітей від родини прийшло до масової злочинності між підлітками. Банди підлітків поповнили жорстокі злочини. Зимов 1935 року викрито в Москві банду підлітків приблизно з 100 осіб віком від 10 до 16 років, учнів московських народних та середніх шкіл, з яких багато були синами і дочками вищих советських урядників. Члени банди вбили і пограбували багато людей. Всі вони були позбавлені родинної опіки (російською мовою звались — «безпризорные»).

Внаслідок цього в половині тридцятих років советський уряд мусів зробити гостру зміну стосовно питання родини.

Згідно з новою рецептою, родині призначено важливу виховну роль. З цього часу родичів запрошено брати участь в діяльності шкіл і, хоч верховна контрола над цілістю освіти й надалі залишилася в силі, не було з боку уряду й партії спроби знищити авторитет родичів. Брак стабільності в советській освіті можна унаглядити тим, що за час сорокалітнього існування советського режиму правдоподібно жодний аспект советської системи не зазнав стільки змін, як освіта. Це сталося внаслідок відкинення основних елементів об'єктивного виховання, як також з причини бажання режиму організувати освітній апарат так, щоб можна його було якнайуспішніше вжити для комуністичної індоктринації. Й так, перш за все, прийшло до знищення старої системи. Не залишено й сліду давніх освітніх традицій. Після цього застосовано ряд засобів для переорганізування освіти на цілковито нових ідеологічних основах. Час експериментування завжди супроводився новими декретами й постійно змінними методами. Цей період триває й дотепер. Брак стабільності з одного боку, і постійне експериментування — з другого, унаслідок советській освітній системі великий фермент та інтенсивність, з якою совети завжди дивляться за новими, вдосконаленими способами здобуття повної контролі над молодшими генераціями в так змінному советському житті, повнім експериментування і невдач. Говорячи про освіту в Советському Союзі, ми мусимо торкнутися також іншого її аспекту. Англійське слово «едюкейшн» в російській мові має два різні значення: «виховання» й «освіта». Перше означає формування особовості й характеру людини, друге — набуття знання. Тому що перший аспект питання вже обговорено, звернемо нашу увагу на другий. На мою думку, в жодній іншій виховно-освітній системі обидва її аспекти так тісно не пов'язані, як в советській, хоч, звичайно, все можна підходити до них окремо. Формування особовості молодшої людини не мусить обов'язково залежати від набутого нею знання. Об'єктивне вивчення якоїнебудь ділянки людського знання не мусить мати вплив на основну точку погляду студента. Але советська навчальна система відмінна, змінна або залишає без уваги ті ділянки науки (в ширшому значенні), які цілковито, або частинно, можуть розбігатися з офіційною комуністичною доктриною. Ця система підкреслює і сприяє зокрема тим дисциплінам, які є корисними для держави і партії. Тож держава й партія дбайливо керують не тільки духовим формуванням молодших генерацій, але також набуттям і плеканням певних галузей знання.

В умовах советського режиму наука втратила найбільш підставові елементи: свободу й об'єктивність. Можна легко ознайомитися з становищем, спостерігаючи обставини, існуючі в советській Академії Наук, найважливішій і найбільш універсальній науковій інституції в Советському Союзі. Давня, так звана Імперіальна Академія Наук, заснована ще в 1724 році, в час, коли ще не було ані університетів, ані середніх шкіл в Росії, — була установою, в якій наукову працю започаткували такі західно-європейські вчені, як

наприклад, філософ Христіян Вольф, фізик Петра І-го Блюментрост, а після Айлер (великий математик), Крафт і Вайтбрехт. Вона на протязі 18-го і 19-го століть стала важливим центром наукової праці в ділянці гуманітарних, як рівнож стислих наук. Після 1917 року вона незвичайно поширилася, але рівночасно нею стала керувати партія, як і іншими советськими установами. Під советським режимом в цю академію введено один уніфікований і стандартизований погляд (філософічну матеріалістичну концепцію життя) та принцип повного об'єднання науки з комуністичною партійною лінією. Вона була навмисно інфільтрована партійцями, так, що коли в 1928 році академія мала в своїх рядах тільки двох дослідних асистентів-партійців, то в 1934-35 роках московський відділ академії мав уже 163-ох, а лєнінградський 132-ох комуністів.

В 1935 році академія, вживаючи офіційної термінології, повернула до марксистсько-лєнінської ідеології і в цей самий час стала покїрним інструментом советського уряду і комуністичної партії. Вчені, які одверто відкинули насильне підкорення офіційній партійній лінії та матеріалістичній філософії, були повбивані або заслані в Сибір. Між ними були такі вчені, як М. Д. Прїсєолков, С. Рєждєствєнський, Борєдїн, Д. Єзєров, С. Плєтонов і інші.

В тридцятих роках ця висока установа цілковито почала попадати під керування режиму. Вчені одержали накази плекати й використовувати такі питання, пов'язані з марксистсько-лєнінським вченням:

1) Проблеми основ матерії на підставі нових досягнєнь астрономії, фізики, хємічної фізики й хємії. На думку В. Волгіна, секретаря академії, ці проблеми повинні мати величєзне теоретичне і практичне значєння в цьогочасній рєволюції природничих наук.

2) Досліджєння усіх природних ресурсів СССР і земної кори, зокрема таких просторів, як Волга, Урал, Сибір, Казахстан і округа Лєнінград. Ці досліді повинні забезпечити советську промисловість новою сировиною.

3) Проблеми, пов'язані з розвитком нових джерел енергії, промисловою електрифікацією тощо.

4) Проблеми, пов'язані з «гігантичними проєкатами» каналів, залїзниць, вєлєтенських промислових заводів і т. п.

5) Проблеми хємічного розвитку в СССР, як, наприклад, досліджєння хємічної структури матерії; нова метода фізико-хємічного досліджєвання; швидкість хємічної реакції; синтеза органічних продуктів, металів, нафти, вугілля і ін. Все це мало б дати добру базу для розвитку советської металургії, хємічної та нафтової промисловости.

6) Проблеми, пов'язані із розвитком органічного світу, які за офіційними заявами, повинні б особливо спричинитись до розв'язки таких основних питань суспільної відбудови, як легка промисловість, агрономії і ін., і, врешті,

7) Так звані за советською офіційною термінологією суспільно-історичні проблеми. Зокрема запропоновано такі теми дослідів:

а) способи подолання залишків капіталїзму в господарстві, як рівнож у свідомості лєудей;

б) історичний процес розвитку різних суспільних інституцій і клєс;

в) історія перед-капіталїстичних суспільних та господарських укладів;

г) походжєння капіталїзму та гєнеза пролетарїату;

г) історія колонїальної експлуатації і гніту в давнішій російській імперії і на зовні її, в слов'янських країнах та на Сході;

д) спеціальне вивчєння історії й техніки.

В цих семи комплексах проблематики, які відбивають основні заїнтерєсування советської плянової науки, шість перших мають служити практичним потребам советської держави, як от: промисловість, господарство, агрономія і т. п., тоді як сьомий комплекс ясно говорить про викривлєння таких дисциплїн, як: історія, філософія, соціологія. Треба підкрєслити, що сьомий комплекс проблем, згідно з советською термінологією, охоплює так звані гуманістичні науки у протиставлєнні до попередніх шести комплексів, які належать до ділянки стислих наук і технології. Точніше кажучи, згідно з офіційною рецептою, гуманістичні науки в СССР мають за завдання повалити

традиційну й об'єктивну історичну думку, боротися проти ідеалістичної філософії, релігії і всіх напрямків людського думання, які суперечать советській матеріалістичній доктрині. Гуманітарні науки в СССР були знищені, а нові вчені, самі ж комуністи, або під комуністичним тиском, почали збивати до купи залишки цих наук, засмічуючи науку історії, філософії і соціології марксизмом і лєнінізмом.

Советська тоталітарна система діалектично-матеріалістичної доктрини стала всевладною силою, останнім і найвищим досягненням людської думки. Іншими словами, абсолютна правда була вже відкрита Марксом, Енгельсом і Лєніном (за сталінських часів включено сюди також його прізвище). Наука в сенсі гуманітарних дисциплін не потребує і не може далі розвиватись, а її завдання лежить тільки в постачанні аргументів для остаточних і цілковитих правд, уже відкритих. В цей спосіб відхилено й заборонено свободу думання та шукання за засобами й ідеями, що є основним елементом всякої наукової праці.

Наслідок цієї ситуації був такий, що ніхто, почавши від найбільшого вченого академії до звичайного вчителя, не наважується говорити чи писати про те, що не матерія, а дух започаткував життя і світ та що людина має душу.

Для пропагування і розповсюдження цих ідей запрягається література та всі форми мистецтва. Кожна ділянка науки в своїх власних рамках мусить обмежити себе до вибирання та жонглювання такими доказами, які потрібні для створення бази для теорій, що їх висуває комуністична партія.

Такі самі категоричні імперативи вполюється в уми всього населення з перших днів науки таким впливовим засобом, як освіта. Науку історії так далеко реорганізовано, що можна спитати, чи вона взагалі ще існує в СССР? Вона повністю втратила об'єктивний характер, бо їй приписано провідну й керуючу роллю в формулюванні політичної й марксистської концепцій та ідей. Їй приписано завдання висувати згрідливі обвинувачення й створити почуття огірчення проти демократичних країн, зокрема проти США. Основні обвинувачення, висунуті проти західних демократій, головно проти США, які (обвинувачення) становлять головний мотив советської історичної науки, можна підсумувати так: демократичні вчені є провідниками світової реакції; американська історіографія проповідує расизм і доктрину вищих і нижчих рас із американським народом, як вищою расою, яка продовжує розвиток передової культури. Американська наука проповідує ідеалізм, який є ворожий правдивій науці; американська археологія — це широкозакроєні досліді чужих країн, щоб у такий спосіб маскувати шпигунство і проникнути у відсталі країни з метою експлуатування населення. Майже такі самі обвинувачення висувається проти інших західних демократій (Англії, Швеції, Данії, Західної Німеччини й інших).

Для ілюстрації характеру советської історіографії вистачить навести наголовки статей, які появились в 1950-1951 роках у провідному історичному журналі, що його видає Академія Наук. Ось вони: «Американські католицькі обскурантисти в ролі істориків»; «Американські фальшивники військово-мілітарної історії США»; «Нове американське фальшування історії»; «Сучасна реакційна історіографія, інструмент американських паліїв війни»; «Імперіалістична політика США в Мехіко в 1913-1914»; «Як американські імперіялісти захопили Панаму»; «Роля США в рятуванні імперіальної Німеччини від повної поразки в 1918»; «Американські імперіалістичні співучасники фашистської інтервенції в Іспанії»; «Збірник документів, які демаскують приготування американської агресії в Кореї».

Темами історичних тез, яких боронено (при іспитах) в 1954 році, були:

- 1) «Колективізація сільського господарства і ліквідація куркуля як класи в центрально-чорноземних районах у роки від 1928 по 1932» — (П. Н. Шарова);
- 2) «Агресія європейських держав та США на Далекому Сході з 1882 по 1895 рік».

Із ділянки філософії:

- 1) «Марксизм-ленінізм про ролі народних мас у розвитку суспільства»;
- 2) «Основи марксистської етики і критицизм сучасних буржуазних етичних теорій»;
- 3) «Теорії емоціоналізму в світлі марксистсько-ленінської теорії рефлексії»;
- 4) «Боротьба старого із новим у розвитку суспільства», і т. д.;
- 5) В 1956 році: «Мораль советського суспільства і особливості його форми».

Таке політизування там, де треба вчити об'єктивної історії, помітне не тільки у вищих навчальних закладах, але також у загальних та нижчих класах середньої школи. В навчанні історії й географії таке політизування часом зставляє дітей давати такі відповіді, що їх занотовано:

Питання: «Яка політична і адміністративна структура США.»

Відповідь: «В США є президент і він складається з двох палат».

Питання: «Виясни націоналізацію промисловості».

Відповідь: «Це значить, що землевласники були позбавлені банків».

Питання: «Що знаєш про важку промисловість у Франції?».

Відповідь: «У Франції танки робляться із сталі».

І так головним мотивом советської науки історії є вироблення ворожого ставлення до демократичних країн, а рівночасно — ославлювання советських диктаторів, уряду і партії. Треба, однак, ствердити, що для здійснення завдань, що їх партія поставила перед наукою історії і перш за все перед одною її галуззю — археологією, — відпускається до диспозиції величезні матеріальні засоби.

Кожного року організується не менше п'ятидесяти археологічних експедицій, які ведуть свою працю по всьому СРСР. Кілька разів у рік відбуваються пленарні засідання Інституту Історії Матеріальної Культури Історичного Інституту Академії Наук, або спільні засідання із участю численних представників наукових інституцій союзних республік. Завдяки великим витратам і широкій скалі археологічних дослідів, саме археологія домоглась досягнень, значення яких у деяких випадках виходить далеко поза кордони СРСР. Але шкода, що інтерпретація таких знаменитих відкриттів є тенденційною та служить російським націоналістичним історичним концепціям, в яких міститься також ідея пан-славизму.

Загальне поняття історії СРСР — це велична будова, яка зображує історію людства у формі піраміди, на вершці якої височить СРСР. Така концепція надто схожа на нацистську історію німецького народу й відрізняється від неї тільки в тому, що тут СРСР заміняє пан-германізм.

Але і в літературі ситуація не є краща. Поважні вчені воліють займатися темами другорядного значення, в які ніяк не можна втиснути офіційну схему марксизму-ленінізму. Праці офіційних советських літераторів, які заступають приписану марксо-ленінську лінію, є, без сумніву, з літературної точки погляду зовсім безвартісні. Це й було причиною, чому В. Віноградов, відомий член академії, нарікав, звітуючи про наукову літературну продукцію за 1955 рік, що, за винятком давнього російського періоду (куди трудно втиснути пануючу советську доктрину), — не зростає. Російський вчений М. Слонін (який живе в США) пише в своєму огляді десятого тому монументальної історії російської літератури, виданої советською академією наук (М. Слонін: «Новое Русское Слово», 1955): «Більшість розділів цього величезного тому відбиває дух жахливої політичної епохи. Це пам'ятник нетолеранції, сектантського безглуздя і убожества. Ане знамените оформлення, ане марка академії наук не може прикрити факту, що історію поезії заступлено злובною спробою обманути читача. Літературні факти перед ним приховується, або змальовується у фальшивому світлі. Така поведінка з письменниками і їхніми творами може викликати в літературного критика тільки почуття обурення і відрази. Огляд російської літератури, означений авторитетом, методологічно невинуватий, теоретично викривлений і історично фальшивий».

Занепад гуманістичних наук відбився також на мовах — галузі знання, яка, звичайно, здавалось б, є далекою від всякої марксо-ленінської методології й ідеології. Лінгвісти успішно працюють, якщо йдеться про кількосте-

вий аспект справи. Випущено 10 об'ємистих мовних монографій, багато різного роду словників, монументальну граматику та діалектичні атласи російської мови. Кожного року появляється багато мовних розвідок та правописних підручників.

Усе ж таки, якостево ця лінгвістична продукція стоїть багато нижче попереднього стандарту з часів таких великих лінгвістів, як Соболевський, Шахматов і інші.

Політика й доктрина проникнули навіть у цю ділянку і є добре відомим фактом, що Сталіна проголошено найбільшим лінгвістом, тому, що він написав статтю, спрямовану проти ранішої офіційної теорії Марра.

Така загальна ситуація в гуманістичних науках у Советському Союзі. Оскільки гуманісти позбавлені свободи вислову їхніх особистих поглядів і примушені дотримуватись приписаної лінії, майже всі галузі гуманістичних наук, які подібно як і інші галузі знання, — не можуть толерувати примусу, — перебувають під советським режимом в повному занепаді: вчені деморалізовані, студентів виховується згідно з гротесковими поняттями, що мають за завдання прищепити в їхніх умах тверду віру в правильність советської політики і в комунізм, як найдосконаліший суспільний порядок у світі.

Проте, стислі і прикладні науки перебувають в СССР порівняно в розквітному стані, як це виявилось під час останніх досягнень в ділянці ракет і стрілен. Це є наслідком двох факторів: перш за все стислі чи природничі науки значно трудніше індоктринувати якоюнебудь ідеологією, і тому вони притягають великі уми, які на цьому відносно нейтральному полі можуть успішно працювати, не наражуючись на ризик бути оскарженими у відхиленні від марксо-ленінської лінії; подруге — советська держава поклала великий натиск на знання і технологію, будучи свідомою факту, що з допомогою наукових і технічних досягнень можна скріпити її комуністичну систему та реалізувати її далекосяглі пляни.

Стислі і природничі науки, звичайно, служать практичним завданням, а практичні завдання творять базу советської виховної ділянки, звану навчанням. Це спостерігаємо наглядно зокрема в советській середньошкільній системі. Експериментування з т. зв. політехнізацією середньої школи ведеться від довшого часу. Офіційно впроваджено її в програму в 1952-1953 роках. Советський офіціоз «Учительская газета» за 1. 11. 1952 р. визначає політехнізацію як «спосіб прищеплення учнів до практичних умінь та робіт, спільних для багатьох професій». Сюди належить, наприклад, «вміння зрозуміти форму й побудову предметів; накреслити їх на папері, вживати головні інструменти вимірів; користуватися логаритмічними й відсотковими таблицями; стосувати найважливіше приладдя, вживане в простій електро- й радіотехнічній роботі; здібність аналізувати й раціоналізувати процес праці та розвивати ініціативу і творчість в праці».

Найважливішою передумовою здійснення і застосування цього типу навчання вважалось заснування і обладнання хемічних і фізичних лябораторій і реорганізація педагогічних шкіл та інститутів (коледжів) з метою вможливлення вчителям підготуватися до здійснювання політехнічної програми.

Цей надмірний притиск на науково й технічно дослідний вишкіл у вищих школах навчання, інститутах і советській Академії Наук збігається з задумом утилізації всіх ділянок людського життя в СССР. Таку тенденцію наочно можна спостерігати зокрема в організаційній побудові і обсаді Академії Наук. Советська Академія Наук охоплює такі відділи:

- 1) Фізики і математики;
- 2) Хемії;
- 3) Технічних наук;
- 4) Геології й географії;
- 5) Біології;
- 6) Права й економії;
- 7) Історії і філософії;
- 8) Літератури й мови.

В 1953 році до звання академіка піднесено в перших п'ятьох відділах (стислі й природничі науки) 45 науковців, тоді як тільки шістьох науковців призначено академіками в двох (6—7) відділах гуманістичної науки і жодного у відділі літератури і мови.

Ці числа, без сумніву, відбивають стан советської науки і технології. І хоч унікальних досягнень, таких що завдячуємо Ньютонові, Айнштейнові, і іншим епохальним умам, не виказано, — советська наука пішла значно вперед з таких дисциплін, як: математика, хімія, фізика, ботаніка, гео-ботаніка, паразитологія, фізіологія рослин і звірів, цитологія (наука про клітини), морфологія і такі галузі біології, як меробіологія і палентологія.

Помітний прогрес цих дисциплін в ССРСР не може бути повністю приписаний советському режимові, як це здебільшого робиться на Заході. Багато важливих формул одверто, або потаємно, перепачковано із Заходу (добрий доказ цього дають атомні шпигуни). Деякі наукові досягнення є наслідком підставових дослідів, започаткованих і ведених ще перед советською революцією. Наприклад, теорія визначного фізіолога І. П. Павлова про духові рефлексии звірят і людини була, в основному, випрацьована перед 1917 роком і є пов'язана з працею фізіолога Сеченова.

Врешті наукові досягнення треба в першу чергу приписати самим науковцям, а не режимові. Але режим старається включити до успіхів окремих науковців свій власний політичний інтерес, щоб тим способом створити враження, що тільки комунізм може зорганізувати ідеальну освітню систему і в такий спосіб просувати вперед науковий розвиток всього людства.

Підсумовуючи усі згадані тут точки, ми мусимо визначити всю советську виховно-освітню систему (під цим ми розуміємо і виховання та формування індивідуума та набуття знання, вишколу), як таку, що організована для цілковитої і безумовної служби могутній тоталітарній державі — завданням її системи і її марксистської доктрині. Великий натиск покладено на формування й виховання молодших генерацій, які повинні стати авангардом советської комуністичної системи у їхніх власних країнах та у цілому світі.

Оскільки, згідно з принципом тоталітарної держави, всі ділянки суспільного життя, в тому й виховання й наука, мають індоктринізуватися і в наслідок цього уодностайнюватися на один зразок, — постало розходження між доктриною і життям, між втручанням тоталітарної держави і вільним розвитком індивідуальної людської істоти та її незалежною думкою. В наслідок цього драстичного розходження всі гуманітарні науки, такі вразливі на проникання комуністичної матеріалістичної доктрини, — опинилися в жалюгідному занепаді і вирожденні. Дисципліни стислих і технічних наук, відносно менш податливі на індоктринізацію, залишилися більш незалежними в їх розвитку. Підтримувані щедрим бюджетом і користуючись спеціальною опікою держави з уваги на їх успішність у просуванні комуністичних цілей, розвиваються з успіхом і навіть процвітають. Це привело до ситуації, в якій стислі науки і технологія швидко перегнали гуманістичні науки під кожним оглядом. Це становище можна бачити не тільки з усієї советської виховно-освітньої системи, але й з усього комуністичного світопогляду, згідно з яким матерія є життям, з якого прогнано духи. На закінчення варто згадати виховно-освітні проблеми демократичних країн. Як сказав президент Айзенгавер, не має тут іншого шляху крім «сприяти вишколові вчених і техніків, щоб дотримувати кроку советському освітньому просуванню». Не має іншого шляху, крім забезпечення достатніх фінансових засобів для освіти, дослідів і технічних шкіл, щоб мати можливість тримати крок з комуністичним світом, як це дораджує д-р М. Г. Росс. Безсумнівно, це дуже важливі фактори. Однак, дотримання кроку комуністичному світові вимагає більшого, ніж тільки наукового і технічного просування. В сьогоднішній Східній Європі робляться спроби витворити й виховати особливий тип людини, без об'єктивної історичної перспективи і, в наслідок цього, без історичної відповідальності, людини, необзнайомленої з поняттям абсолютних моральних вартостей і розуміння повної свободи одиниці, людини, напосної безтолерантністю і не-

навистю супроти західнього демократичного способу життя і ментальности. І немає сумніву, що цей тип людини не збереже спадщини західньої цивілізації, зокрема будучи повністю озброєним модерною зброєю технічних наук, так дуже плеканих комуністичним світом.

Щоб глянути у вічі цій небезпеці, не вистачає глядіти за протизаходами лише в технічній і фінансовій ділянках. На додаток цих важливих факторів треба ще й такого успішного інтелектуального й духового формування людини, щоб дати їй можливість відрізнати добро від зла; щоб тримати її зда- лека від релятивности моралі і від поняття, що освіта є тільки засобом за- безпечення і вигідного життя; щоб дати їй сильні і здорові заложення і нав- чити її цінити великі вартості, передані їй традицією і долею, як, наприклад, свобода одиниці і демократичний суспільний порядок, щоб людина, врешті, знала, чому вона повинна обороняти ці блага, на випадок потреби. Все це необхідно додати до комплексу заходів проти можливої небезпеки, яка може бути більша, ніж будь-кому здається.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. И. И. Лазаревич. Народное образование в СССР. (Начальная и средняя школа). Institute for the Study of USSR. Munich 1956.
2. Ю. Мишалов. О подготовке и условиях работы преподавателей советской школы. Institute for the Study of USSR. Munich 1955.
3. Вс. М. Гречко. Коммунистическое воспитание в СССР. Institute for the Study of the History and Institutions of USSR. Munich 1951.
4. В. Скородумов. Структура руководства советской школой. Institute for the Study of USSR. Munich 1955.
5. Д-р Е. Х. Занкевич. К истории советизации Российской Академии Наук. Institute for the Study of the USSR. Munich 1957.
6. The USSR today and tomorrow. Proceedings of the Conference of the Institute for the Study of the USSR. Munich, August 15-17, 1953.
7. Proceedings of the Conference of the Institute for the Study of the History and Culture of the USSR. New York, March 20-22, 1953.
8. М. Semchyshyn. The educational System in the Soviet Ukraine. Ukrainian Review, I. Munich 1955.
9. Ф. Ф. Королев. Советская школа в период социалистической индустриализации. Москва 1959.
10. Culture at the Service of Totalitarianism and Stalinist Principle, by Alexander P. Philipov. Proceedings of the Conference of the Institute for the Study of the USSR.
11. Ukrainian Review, I. Institute for the Study of the USSR. Munich 1955.
12. Ф. Пірідо. Україна під большевицькою окупацією. Institute for the Study of the USSR. Munich 1956.
13. І. Крилов. Система освіти в Україні (1917-1930). Institute for the Study of the USSR. Munich 1956.
14. Український збірник. Книга 7. Institute for the Study of the USSR. Munich 1956.
15. Український збірник. Книга 8 і 11. Institute for the Study... Munich 1957.
16. Український збірник. Книга 12. Institute for the Study of the USSR. Munich 1958.

Наукова праця О. Кандиби-Ольжича

Слушно твердив проф. В. Державин, що Олет Кандиба більше відомий серед українського громадянства як поет і громадсько-політичний діяч, зате менше, або дуже мало відомий, як учений-археолог. Одначе ця, найбільш скупо висвітлена ділянка його праці є не лише важлива сама собою, але є теж невід'ємним критерієм у пізнанні постаті О. Кандиби, як поета. Та на ґрунтовній аналізі наукових праць О. Кандиби не будемо зупинятися, бо глибоко-науковий їхній зміст представляє собою окрему тему і потребує точного й обширного фахового дослідження¹). Нашим завданням уважасмо подати опис наукової діяльності О. Кандиби, перегляд майже повної бібліографії його археологічних праць і на підставі цього подати образ частини триптиха О. Кандиби-Ольжича, як одної з головних основ його поетичної творчості²).

Після закінчення гімназії О. Кандиба почав студії в Українському Вільному Університеті і Карловому Університеті в Празі. Під час університетських студій слухав він викладів українських і чеських відомих науковців (головно археолога В. Щербаківського і антрополога Любора Нідерле), брав участь у наукових археологічних експедиціях і у науці археології обрав собі вузду ділянку — шнурову і мальовану кераміку неолітичної доби, що її детально вивчав і в якій став ученим-фахівцем.

Закінчивши студії та одержавши 20 жовтня 1930 р. диплом доктора філософії, молодий абсолювент Карлового Університету вже в тому ж році стає співпрацівником чеського наукового збірника «Obzor Praehistoricki», поміщуючи в його IX річнику (1930-31) дві праці під заголовком: «Kamenne nastroje neolitické malované keramiky v Haliči»³) і «Vyloupene latenske hroby v Kobylisich»⁴).

В 1931-му році д-ра Олега Кандибу, як здібного вченого, запрошують на працю завідувача археологічного відділу чеського національного музею в Празі. «На цій роботі, як згадує один з українських професорів, він здобув великий авторитет і чужинці його високо цінили»⁵). Під час праці в музеї д-р Олег Кандиба з доручення управи музею відбув ряд наукових археологічних подорожей по Чехо-Словаччині, Карпатській Україні та Галичині. В 1931 році став він співробітником іншого чеського наукового збірника «Pamatki Archeologicke», в якому почав поміщувати свої праці з циклю Кобиліс (відомих археологічних знахідок в місцевості Кобилісі біля Праги)⁶). В той час д-р О. Кандиба співпрацював з Археологічною Секцією (як її член) Наукового Товариства ім. Шевченка, публікуючи заходами Музею НТШ працю під назвою «Досліди на Галицькому Поділлі в рр. 1928- та 1929»⁷). В цій праці займається він головню дослідженням передісторичного становища відкриття, зробленого передусім д-ром Ю. Полянським.

^{*}) Доповідь прочитана в січні 1958 р. на сесії УВАН у Вінніпегу.

¹) Нам відомо, що проф. П. Кур'їнний ще в 40-вих роках запланував подати детальну аналізу наукової праці О. Кандиби, розпоряджаючи рідкісними матеріалами з архіву родини поета.

²) Kandyba O., «Kamenne nastroje neolitické malované keramiky v Haliči», *Zvlastni Otisk z Obzory Praehistorického*, Rocnik IX, 1930-31, st. 32-56.

³) — «Vyloupene latenske hroby v Kobylisich», *Zvlastni Otisk z Obzory Praehistorického*, Rocnik IX, 1930-31, st. 106-116.

⁴) Проф. Д., «Пам'яті археолога д-ра Олега Кандиби», *Самостійна Україна*. Рік I, ч. 5-6, червень-липень, 1948, ст. 6.

⁵) Kandyba O., «Unetické Hroby z Kobylis», *Zvlastni Otisk z Pamatek Archeologických*, P. A. II, Rocnik II, abr. 3, st. 46-47.

⁶) Кандиба О., *Досліди на Галицькому Поділлі в рр. 1928 та 1929*, (без місця видання). Музей НТШ (1931), 14 ст.

Присвячуючи себе дослідям неолітичної кераміки, д-р О. Кандиба ніколи не був кабинетним ученим і свої знання передавав широким колам населення. Для цього звертається він до українського видавництва «Новий Час» у Львові з пропозицією подавати на сторінках його щоденника фахові нариси з української передісторичної минувшини, на що видавництво охоче погоджується⁷⁾. Крім дописів з науки археології в українських часописах⁸⁾, появляються такі ж фахові науково-популярні нариси пера д-ра О. Кандиби і в низці чеських періодичних видань. З ряду тих нарисів відомі нам лише деякі, а саме: «Hrob pravekeho Lukostrelce v Kobylišich, Narod, který přišel v dobách 2000 let před Kristem do naše země ze Španelska»⁹⁾, «Na stope pravěkých lupiců»¹⁰⁾, «Památky po praobyvatelích»¹¹⁾ та «V zázří starého orientu»¹²⁾.

В той самий час молодий вчений нав'язав був тісні зв'язки також з іншими впливовими чеськими видавництвами, які дуже радо приймали його до співпраці¹³⁾. Одночасно д-р Олег Кандиба вивчав археологічні матеріали, особливо культуру неолітичної кераміки європейських музеїв — Риму, Берліну, Відня, Праги, Львова, Кракова й інших¹⁴⁾, звертаючи при тому головну увагу на культуру неоліту, яка відзначалась питомими прикметами на землях України¹⁵⁾.

1932 року приїхала з Сполучених Штатів Америки до Європи науково-археологічна експедиція з рамени археологічного музею Гарвардського Університету на чолі з д-ром Фуксом, що вславилася вже великою дослідницькою роботою на теренах Месопотамії, Єгипту, Франції і Середньої Європи. Цього разу завданням експедиції були досліді на Балканах — на теренах Югославії¹⁶⁾. І коли та експедиція звернулася за консультативною допомогою до Праги, празький університет відрекомендував їй «українського вченого д-ра О. Кандибу. І це довір'я чужинців д-р О. Кандиба виправдав повністю»¹⁷⁾.

В половині 1932 року Олег Кандиба виїжджає до Югославії, де разом із згаданою американською науковою експедицією проводить відомими археологічними розкопками в околиці Старчева¹⁸⁾. Про висліді цих розкопів публі-

⁷⁾ «Лист Редакції» щоденника «Новий час» до О. Кандиби, 26. VIII. 1931.

⁸⁾ Кандиба О., «Печері в Золотому Більчу», **Новий Час**, щоденник, Львів, 12 серпня, 1931. **Додаток ч. X.** Інші статті О. Кандиби в щоденнику «Новий Час» нам не доступні.

⁹⁾ Kandyba O., „Hrob pravekeho Lukostrelce v Kobylišich, Narod, který přišel v dobách 2000 let před Kristem do naší země ze Španelska“, **V.O.S.**, No. 2, 1931, st. 3.

¹⁰⁾ „Na stope pravěkých lupiců“, **Pestry Ilustrovaný Zpravodaj**, c. 97 (573), 1931, (—9).

¹¹⁾ „Památky po praobyvatelích“, **Věcni Ceske Slovo**, Ročník XIII, c. (333), Praha, 28. XI. 1931, st. (2).

¹²⁾ „V zázří starého orientu“, **Domov a Svet**, 22-29. III. 1931.

¹³⁾ Lyst Redaktora žurnalu „Pestry Tyden“ do O. Kandyby, 3. XI. 1931.

¹⁴⁾ Ред. стаття, «Пам'яті др. О. Ольжича», **Наш клич**, тижневик, Рік XX, ч. 24, Буенос Айрес, 1 липня, 1954, ст. 5, шп. I.

¹⁵⁾ Kandyba O., „Třepilské Památky ve Sbírkách Archeologického Ústavu Karlovy University“, **Zv. O. z Památek Archeologických**, P. A. II, R. II, abr. 3, st. 35—38.

¹⁶⁾ Ред. стаття, «Пам'яті др. О. Ольжича», **Наш Клич**, тижневик, Рік XXI, ч. 24, Буенос Айрес, 1 липня, 1954, ст. 5, шп. I.

¹⁷⁾ Проф. Д., «Пам'яті Археолога Д-ра Олега Кандиби», **Самостійна Україна**, Рік I, ч. 5-6, червень-липень, 1948, ст. 6.

¹⁸⁾ Обровски, Н. Н., «Сензационально археолошко открито у Старчеву», **Време**, (щоденник), 13. IX. 1932, ст. 3, шп. 4-5. Бажанський М. у статті «Ольжич у світлі літературного довідника», **Новий Шлях**, півтижневик, Рік XIX, ч. 65, Вінніпег, 21 серпня, 1948, ст. 4, шп. 8, твердить, що повилца стаття належить перу О. Кандиби. Це твердження слід уважати помилкою, або О. Кандиба помістив згадану статтю під прибраним прізвищем — Обровски Н. Никола.

кує він в югославській пресі ряд наукових репортажів і статей, які знаходять місце на сторінках передових часописів Београду. З його праць відомі нам: «Американська археологічна експедиція завершила є ов радове у Старчеву»¹⁹⁾ та «Радови на терену код Старчева»²⁰⁾.

В тому ж році появляються праці Олега Кандиби і в чеських періодичних виданнях, головню в журналі «Pestry Tyden» (що в ньому продовжує він друкувати статті з цикло культури Кобиліс)²¹⁾ та «Prazsky Illustrovany Zpravodaj» (в якому містить нариси про шнурову кераміку)²²⁾.

Відгомін наукової праці д-ра Олега Кандиби цих перших двох років був у тодішньому науковому світі навіть дуже прихильний. Це видно з того, що вже в 1932-му році стає він членом Європейського Відділу Музею Гарвардського Університету²³⁾ та Міжнародної Організації Археологів, беручи участь у Збірнику Праць її Першого Конгресу, що відбувся 1-6 серпня 1932 року в Лондоні²⁴⁾.

Відкриваються для праць д-ра Олега Кандиби і сторінки німецьких наукових і культурних журналів, на яких він уміщує ряд статей і нарисів з цикло археологічних дослідів в селищі Старчева в Югославії²⁵⁾.

Восени 1932 року почалися археологічні розкопки в печерах біля місцевості Доміка на Словащині²⁶⁾. В листопаді прибуває на місце цих розкопок д-р Олег Кандиба в ролі заступника і секретаря Американської Археологічної Школи та відповідника і секретаря Світової Археологічної Організації для проведення наукових дослідів. Словацька преса так відзначила його працю при розкопках в печерах Доміка: «Pre „Slovensky Vychod“ nacrtol Zastupca i Sekretar Americkej Archeologickej Školy dr. Kandyba»²⁷⁾. І далі: «Аку vyznam tato svetova organizacia priklada praca v Domici, možno videt z toho, že si vyziadala na cs; st. archeologickom ustave, ABY SA MOHOL TONOROČNYCH VYSKUMNYCH PRAC ZUČASNIT' AKO HOST' JEJ SEKRE TAR A ZASTUPCA»²⁸⁾.

¹⁹⁾ Кандиба, О., «Американська археологічна експедиція завершила є ов радове у Старчеву», *Политика*, Београд, 13. VIII. 1932.

²⁰⁾ —, «Радови на терену код Старчева», *Време*, (щоденник), Београд, 26 августа, 1932.

²¹⁾ —, «Gallove a svet anticky, (Praha—Kobylisy)», *Pestry Tyden*, VII, с. 3, Praha, 16. 1. 1932, ст. 4. Важанський М. в згаданій статті згадує, що О. Кандиба помістив в тому ж числі журналу *Pestry Tyden* нарис під назвою «Gallske pamatky».

²²⁾ —, «Z šera doby kamenne», *Prazsky Illustrovany Zpravodaj*, ч. 5 (583), 1932, ст. 10.

²³⁾ Державин, В.. «Олег Кандиба-Ольжич, як поет і науковий діяч», *Самостійна Україна*, Рік III, ч. 6-7, 1950, ст. 4-5.

²⁴⁾ Kandyba, O., «The Dniestro-Danubian Neolithic Region», *Proceedings of the First International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences*, London, August 1-6, 1932, Oxford University Press, (1932), p. 27, (конспект допов.).

²⁵⁾ —, «Amerikanische Ausgrabungen in Jugoslawien», *Kulturchronik*, 1932, S. 182-183.

²⁶⁾ (Редакційна стаття), «Podzemni svatyne pravekeho človeka v Domici», *Večerní Česke Slovo*, (щоденник), Praha, Ročník XIV, č. 294, 27 prosince, 1932, ст. 1, шп. 2-4. (Стаття відмічує участь О. Кандиби в розкопках).

²⁷⁾ (Редакційна стаття), «Nove vedecke vyskumy v jaskyni Domica ziskavaju Slovensku svetovu povest», *Slovensky Vychod*, (півтижневик), Košice, 27. XI. 1932, ст. 4, шп. 1-3.

²⁸⁾ (Редакційна стаття), «Nove vedecke vyskupy v jaskyni Domica ziskavaju Slovensku svetovu povest», *Slovensky Vychod*, (півтижневик), Košice, 27. XI. 1932, ст. 4, шп. 3-4. Всі підкреслення Редакції журналу.

Наукові нариси з розкопів в печерах Доміка вміщує Олег Кандиба під час своєї праці на теренах Словаччини в словацьких і чеських періодичних виданнях²⁹⁾.

На початку 1933 року виїздить він знову до Югославії, де продовжує досліді разом з американською археологічною експедицією в розкопах Старчева, а пізніше студіює неоліт в археологічних збірках Державного Музею в Београді. Ця його праця триває до кінця 1933 року³⁰⁾.

Початок 1934-го року застає д-ра Олега Кандибу в Італії, куди виїздить він у відрядження для вивчення матеріалів археологічних музеїв Риму. Працюючи там протягом року за своїм прямим завданням, він одночасно нав'язує тісні зв'язки з науковим і літературним світом Вічного Міста³¹⁾.

Чергові найближчі роки д-р Олег Кандиба проводить в музеях Берліну, Праги, Парижу, Львова, Кракова і інших³²⁾. Зі своїх дослідів у цих музеях він містить цілий ряд наукових нарисів в німецьких та американських наукових періодичних виданнях.

В 1936 році д-р Олег Кандиба стає постійним співробітником німецького наукового збірника «Archiv für Anthropologie», в якому появляється ряд його нарисів з ділянки біжучої спіралі в орнаментах кераміки з передісторичних часів в центральній Європі, включно з Україною³³⁾. Будучи членом Американського Археологічного Інституту, д-р Олег Кандиба починає в 1936 році тісно співпрацювати з його журналом «American Journal of Archaeology». Свої праці на сторінках цього журналу він присвячує тій самій проблемі — хвилясто-біжущій спіралі в орнаменті Дністро-Дунайської неолітичної череп'яної посуду³⁴⁾.

Поза широкою працею при різних археологічних розкопах, музейних дослідках, співробітництві в численних наукових виданнях, д-р Олег Кандиба наполегливо працює над монографією неолітичного селища біля українського села Шипенці на Буковині. Цей монументальний твір появився окремим виданням німецькою мовою 1937 року під назвою: «Schipenitz, Kunst und Geräte eines Neolithischen Dorfes, (mit 574 Abbildungen)»³⁵⁾, одержуючи назву «славнозвісної монографії» серед науково-археологічних кіл Європи³⁶⁾. Ця праця д-ра Олега Кандиби знайшла широкий відгомін головно серед німецьких археологів, які на сторінках німецької наукової преси дуже високо оцінили монографію українського вченого. Для кращого наświetлення тої оцінки наведемо уривки доступних нам рецензій на згадану працю д-ра Олега Кандиби, які появились в 1937 році, відразу після виходу на світ монографії: «Schipenitz»: «Der ausgezeichnete Kenner der ukrainischen Gruppe der bemalten jungstein-

²⁹⁾ Kandyba O., «Vedecke vyskupy v jaskyni Domica», — назву цієї праці подаємо на підставі твердження М. Бажанського, який в статті «Ольжич у світлі літературного довкілля», **Новий Шлях**, півтижневик, Рік XIX, ч. 65, Вінніпер, 21 серпня, 1948, ст. 4, шп. 8, подає, що згадана праця О. Кандиби появилася була в чеській мові.

³⁰⁾ Лист О. Кандиби з Београду до д-ра М. Антоновича.

³¹⁾ Проф. Д., «Пам'яті Археолога Д-ра Олега Кандиби», **Самостійна Україна**, Рік I, ч. 5-6, червень-липень, 1948, ст. 6.

³²⁾ Ми вже згадували на початку статті про те, що О. Кандиба вивчав археологічні знахідки в згаданих музеях. На цьому місці наводимо це знову, для подачі періоду часу, що в ньому О. Кандиба відвідував вищезазначені музеї.

³³⁾ Kandyba O., «Die fortlaufende Spirale in der bandkeramischen Ornamentik», **Sonderdruck aus «Archiv für Anthropologie»**, N. F., Bd. XXIII, Heft 4, (1936), S. 296-308.

³⁴⁾ —, «S-Spiral in the Decoration of the Dniestro-Danubian Neolithic Pottery», **American Journal of Archaeology**, The Archeological Institute of America, Vol. XL, No. 2, 1936, pp. 228-245.

³⁵⁾ —, **Schipenitz, Kunst und Geräte eines Neolithischen Dorfes. (mit 574 Abbildungen)**, Wien — Leipzig, Im Verlage von Anton Schroll & Co. in Wien und Heinrich Keller in Leipzig, 1937, 156 S.

³⁶⁾ Ред. стаття, «Пам'яті д-р О. Ольжича», **Наш Клич**, 1. 7. 54, ст. 5.

zeitlichen Tonware legt in diesem Buche eine kritische Gesamtveröffentlichung der Siedlungsfunde von Schipenitz vor, für die wir umso mehr dankbar sein müssen, als es sich um eine sorgsame, gewissenhafte und erschöpfende Aufnahme der in mehreren Sammlungen erliegenden Bestände unter Berücksichtigung aller vertretenen Formen und Verzierungsarten handelt»³⁷). Інший рецензент стверджує, що: «Verfasser hat sich der mühevollen Arbeit unterzogen, das zerstreute neolithische Material Stück für Stück aufzunehmen und in Bild und Wort darzustellen. Wir müssen ihm für diese Arbeit dankbar sein. Als Materialvorlage wird sein Buch einen bleibenden Wert behalten»³⁸).

Подібно до німецьких рецензентів, високо оцінювали згадану монографічну працю д-ра Олега Кандиби наукові кола інших держав західної Європи. Однак найменший відгомін знайшла монографія «Шіпенітц», як і ціла його наукова праця в науковому світі тодішньої української еміграції. На сторінках тодішніх українських наукових видань дуже рідко появлялися скупі замітки про таку широко розгорнену наукову діяльність д-ра Олега Кандиби. Найбільшою причиною того «змовчання» його наукових досягнень та широкого їх відгомону і популяризації серед наукових кіл західного світу слід вважати неприхильне ставлення поодиноких українських науковців, що перебували на еміграції, до д-ра Олега Кандиби, як українського націоналіста — члена Організації Українських Націоналістів. І хоч він належав до небагатьох українських науковців, що в той час репрезентували українську науку в світових наукових організаціях, музейних товариствах та високих школах чи на сторінках наукових видань західного світу, — прізвища д-ра О. Кандиби не знайдемо серед складу професорів, чи наукових працівників нешких високих шкіл та наукових інституцій, хоч про це він старався. Однак, його старання були безуспішні з тої простої причини, щоб він не вніс часом національних визвольницьких ідей, що ними жила ціла тодішня молода генерація українського народу. Згадуючи про це невідрадне явище серед вищих наукових кіл української еміграції в 30-х роках, насувається паралельний образ з історії української культури на переломі XIX і XX століть, коли великому попередникові д-ра Олега Кандиби — д-рові Іванові Франкові — з подібних причин відмовлено катедру на Львівському Університеті. І так, як Іван Франко, Олег Кандиба мусів шукати праці в «сусідів».

Щойно після смерті Олега Кандиби українські вчені, навіть не дослідивши як слід його наукової спадщини³⁹), прийшли до переконання, що наукова праця д-ра Олега Кандиби, а головню його «монографія в галузі неолітичної кераміки створила йому авторитет світового вченого»⁴⁰). Але ця оцінка настигла вже дещо запізно...

В 1936 році д-р Олег Кандиба одержує запрошення взяти працю спеціаліста культури неолітичної доби Середньої і Східної Європи в американській високій школі. А саме Гарвардський Університет в Америці запрошує його,

³⁷) Beninger, E., «Kandyba, Oleh: Schipenitz. Kunst und Geräte eines Neolithischen Dorfes (Bücher zur Ur- und Frühgeschichte, herausgegeben von Oswald Menghin, Bd. 5), Wien und Leipzig, A. Schrall u. Co. und H. Keller, 1937, 156 Seiten, mit 574 Abbildungen, RM 24-», **Literaturberichte, Aus den «Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien»**, Bd. 67, (1937), S. 365.

³⁸) Nestor, Ion, «Oleh Kandyba, Schipenitz: Kunst und Geräte eines Neolithischen Dorfes (Bücher zur Ur- und Frühgeschichte, herausgegeben von Oswald Menghin, Bd. 5), 156 Seiten mit 574 Abbildungen. A. Schrall, Wien, 1937. Preis 24 RM.», **Sonderdruck aus der Praehistorischen Zeitschrift**, XXVII, B., H. 3/4, 1937, S.285-289.

³⁹) Досьогодні немає солідної фахової оцінки наукової праці д-ра Олега Кандиби в українській науковій літературі.

⁴⁰) Проф. Д., «Пам'яті Археолога д-ра Олега Кандиби», **Самостійна Україна**, Рік I, ч. 5-6, Червень-липень, 1948, ст. 7.

«як відомого вченого і свого старого приятеля по Балканській експедиції, до себе на працю в університеті»⁴¹⁾.

Д-р Олег Кандиба приймає цю пропозицію, але обов'язки зв'язані з його політичною працею та полегодження різних формальностей в зв'язку з переїздом на американський континент, — дозволяють йому практично прийняти пропоновану працю щойно в 1938-му році.

Вістка про виїзд д-ра Олега Кандиби до Сполучених Штатів Америки і про пропоновану йому працю в Гарвардському Університеті насторожила, передусім, большевицьких чоловічих чинників, для яких він був уже відомий, як член проводу українського політичного руху. Тому старанням своїх «п'ятих колон» та офіційних представництв, головні в США, большевики старалися не допустити до переїзду д-ра Олега Кандиби до Америки. Це їм до деякої міри вдалося, бо з цієї причини довелося Олегові Кандибі побувати в «карантині» на острові Ellis Island біля Нью-Йорку⁴²⁾.

Після остаточного переїзду до Америки д-р Олег Кандиба відразу розпочав свою фахову роботу в «Пібоді музею» при Гарвардському Університеті. Рівночасно робить він заходи для організації «першого в історії» Українського Наукового Інституту в Америці⁴³⁾, створюючи підготовчий Ініціативний Комітет⁴⁴⁾. В праці Ініціативного Комітету і опісля заснованого Українського Наукового Інституту в Америці д-р Олег Кандиба бере на себе обов'язок редагувати «Збірник Українського Наукового Інституту в Америці»⁴⁵⁾. Членами УНІнституту стали українські вчені, що працювали по американських та канадійських високих школах, як рівнож на Європейському континенті⁴⁶⁾.

В процесі широкого розгорнення праці цієї першої наукової української установи на американській землі та в зібранні потрібних матеріалів для першого Збірника Інституту д-ра Олега Кандибу застать березневі події на Закарпатській Україні 1939 року. На доручення ПУН-у він перериває щойно розпочату наукову працю на терені Америки і переїздить до Ужгороду — тодішньої столиці Карпатської Української Республіки⁴⁷⁾. Щойно після нещасливого кінця самостійної державности на Закарпатті, перебувши мадярський полон, д-р Олег Кандиба повертається (в травні 1939 р.) до перерваного редагування Збірника Українського Наукового Інституту в Америці⁴⁸⁾. В третьому кварталі 1939 року в Празі закінчено друк першої книги цього Збірника, який, за плянами О. Кандиби, повинен був появлятися систематично періодичними виданнями⁴⁹⁾. Однак, далішні політичні події, що наспіли, спричинилися до чергового перервання його видання, яке триває до цього часу. Згадані події перешкодили в ширшому розповсюдженні самої першої книги цього наукового періодика і не допустили ні одного її примірника на континент Америки⁵⁰⁾.

Відома нам також лише одна рецензія на першу книгу Збірника, що появилася 1940 року в українському журналі «Пробосм», в Празі, яка відзна-

⁴¹⁾ Офіційне звання О. Кандиби в Гарвардському Університеті було: «Oleh Kandyba Ph. D., Research Associate in European Archeology, Peabody Museum of Harvard University, Cambridge, Mass. (U.S.A.)»

⁴²⁾ Лист проф. О. Грановського до автора статті та інформація Р. Маланчука.

⁴³⁾ (Редакційна стаття), «Пам'яті д-ра О. Ольжича», **Наш Клич**, тижневик, Р. XXI, ч. 24, Буенос Айрес, 1. 7. 1954, ст. 5.

⁴⁴⁾ Лист О. Кандиби до проф. Є. Онацького, 5. XII. 1938.

⁴⁵⁾ Лист О. Кандиби до проф. Є. Онацького, 10. V. 1939.

⁴⁶⁾ Там же.

⁴⁷⁾ (Редакційна стаття), «Пам'яті др. О. Ольжича», **Наш Клич**, тижневик, Рік XXI, ч. 24, Буенос Айрес, 1 липня, 1954, ст. 5, шп. 1.

⁴⁸⁾ Лист О. Кандиби до проф. Є. Онацького, 10. V. 1939.

⁴⁹⁾ Там же.

⁵⁰⁾ Лист проф. О. Грановського до автора статті.

чила, що «зміст Збірника не лише багатий, але й цікавий та різноманітний»⁵¹). Автор рецензії звернув особливу увагу на розгляд поодиноких праць Збірника, стверджуючи, що «цим першим томом своїх праць Інститут реалізує своє почесне завдання і реалізує його дуже успішно»⁵²).

З огляду на те, що це перше видання Українського Наукового Інституту в Америці розійшлося в дуже малій кількості і майже цілий його наклад у военній заверюсі пропав безслідно, вважаємо за доцільне згадати хоч про головніші його праці⁵³).

Д-р Олег Кандиба, як головний редактор Збірника, визначив виразний характер цього періодичного видання в його короткій передмові, в якій між іншим писав: «В час, коли українську науку вживається або викривляються по впадоби ворожих українській нації сил, суспільність мусить протиставити цьому наукове будівництво, що виходитиме тільки з національних потреб та завдань»⁵⁴). Виходячи з такого ствердження, дібраний зміст першої книги Збірника він уклав таким способом: Заголовною початковою статтею поміщено працю д-ра М. Андрусика «Українська історіографія», що складалася з двох частин і охоплювала майже цілість проблеми. Далі йшов нарис д-ра О. Гайманівського «Замітки до характеристики головних рис українського права доби Руської Правди»; черговою працею з ділянки права була монографічна праця проф. С. Наріжного «Судівництво й кари на Запоріжжі». До ідеологічно-політичного відділу належала праця з циклу Франкіяни М. Мухіна під назвою: «Іван Франко, як критик політичних поглядів М. Драгоманова». В ділянці передісторії та історії мистецтва поміщені були археологічні праці д-ра О. Кандиби, «Старша мальована кераміка в Галичині»⁵⁵), з обширним резюме німецькою мовою: «Die ältere neolithische gemalte Keramik in der Westukraine»⁵⁶). В історичному аспекті розроблена була розвідка д-ра Л. Краківської — «Західні впливи в українській архітектурі X-XIII ст.». З ділянки етнографії містив Збірник дві праці: д-ра Є. Онацького «Зуруччя» та інж. С. Кушніренка «Суспільно-господарський побут села Ізи в Карпатській Україні (за анкетною програмою проф. О. Мицюка)». З наук матеріального характеру були поміщені праці д-ра П. Герасименка, інж. М. Зайцева та інж. Н. Гнятюка. Розділом «Українська наука на еміграції», що його заповнював нарис проф. С. Наріжного «15 літ праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі», закінчувалась перша книга Збірника Українського Наукового Інституту в Америці.

При кінці 1940 року д-р Олег Кандиба редагував ще одно наукове видання, а саме: Історичний Збірник⁵⁷), але цю працю виконував він вже більш доривочно, бо майже весь свій час і енергію віддав тоді на послуги політичній діяльності й публіцистиці.

Наукова праця д-ра Олега Кандиби закінчилась фактично ще в 1939 році, з хвилиною його переїзду на землі Закарпатської України, де «він весь з го-

⁵¹) Штуль, О., «Збірник Українського Наукового Інституту в Америці, (Під загальною редакцією д-ра О. Кандиби. Праці Українського Інституту в Америці, I, Сент Пол, Минн. — Прага, 1939)», **Проблем**, ч. 7 (84), 1940, ст. 188.

⁵²) Там же.

⁵³) Зміст Збірника подаємо на підставі вищецитованої рецензії О. Штуля.

⁵⁴) Проф. Д. в статті «Пам'яті Археолога Д-ра Олега Кандиби» уважає, що передмову до першої книги Збірника написав О. Кандиба. Знову, О. Грановський в листі до автора статті твердить, що «вступна стаття» Збірника належить йому.

⁵⁵) Кандиба, О., «Старша мальована кераміка в Галичині», **Відбитка із Збірника УНІВА**. Ст. Пол — Прага, 1939, ст. (62-76).

⁵⁶) **Така ж відбитка**, ст. (77-79).

⁵⁷) Лист О. Кандиби до проф. Є. Онацького, 30 жовтня, 1940. Теж О. Грановський в листі до автора статті згадує, що «здається вийшло пару томів» Збірника.

ловою поринає в громадсько-політичну революційну працю, залишивши, як доля судила — назавжди свою наукову роботу і багато зібраних та неопрацьованих ще наукових матеріалів»⁵⁸).

Закінчуючи загальний огляд наукової діяльності д-ра Олега Кандиби, підкреслимо, що короткотривалою, але досить плідною працею здобував він ім'я не лише світового науковця-археолога в галузі неолітичної кераміки та середньоевропейського неоліту взагалі; всі успіхи його праці вказували на те, що він міг би стати епохальним світочем науки, одним з тих великих вчених, що їхня конструктивна синтеза на десятки років визначає розвиток світової думки. Але не судилось. Неповних десять років наукової та академічної праці д-ра Олега Кандиби були присвячені тому напрямкові наукового досліджу, з якого починаються студії солідного передісторика. Все таки численні спеціальні дослідження д-ра Олега Кандиби в галузі середньоевропейського і в цьому галицького і трипільського неоліту, друковані українською й чужими мовами, «створили йому авторитет світового фахівця» і були визнані в науково-археологічній пресі за зразкові⁵⁹). В зв'язку з тим науковий авторитет д-ра Олега Кандиби піднісся на таку височину, що висунув його на чільні й почесні академічні функції в західному світі. А це не лише підносило величезною мірою авторитет української археології та передісторії у світовій науці, але й уможливило д-рові Олегові Кандибі таку історично-важливу дію в царині української науки, як заснування першого Українського Наукового Інституту в Америці й публікацію його праць⁶⁰).

Однак завершити так інтенсивно розпочату наукову працю д-рові Олегові Кандибі не вдалося. Політичні події приневольили його відмовитись від неї і всебічно віддатись діяльності українського політичного руху. Всі плани дальших його здобутків в науці залишились нездійснені.

⁵⁸) Проф. Д., «Пам'яті Д-ра Олега Кандиби», *Самостійна Україна*, Рік I, ч. 5-6, червень-липень, 1948, ст. 7.

⁵⁹) Державин, В., «Олег Кандиба-Ольжич як поет і науковий діяч», *Самостійна Україна*, Рік III, ч. 6-7 (29-30), червень-липень, 1950, ст. 3-4.

⁶⁰) Там же, ст. 4-5.

ГРИГОРІЙ ОЩІПКО

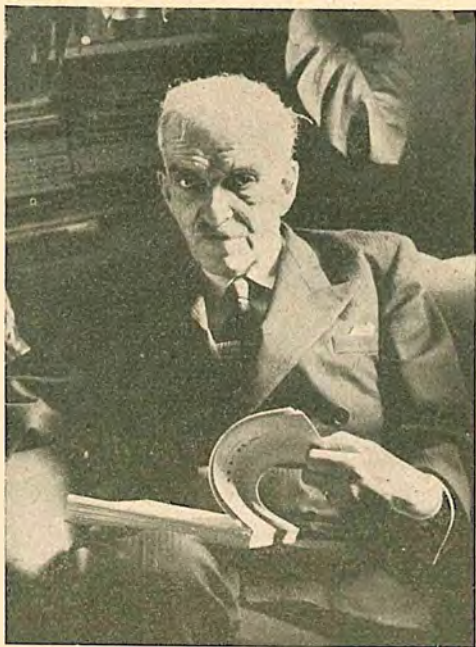
Він будував державу ділом, пером і словом

Ще не минуло року, як українська громада в Парижі з повною пошаною відзначила 70-тирічний ювілей професора Олександра Яковлевича Шульгина. При кінці листопада 1959 р. на святочному зібранні влаштованому НТШ, ряд прелегентів подали заслуги Ювілята та проаналізували його твори і працю, як історика, філософа, політично-громадського діяча. Десятки телеграм, привітань і побажань від наших і чужих, наукових і культурних установ висловлювали симпатії української еміграції для заслуженого і всіма любленого Професора.

Ніхто в той час і не думав, що вже через три місяці проф. Шульгин назавжди розстанеться з нами. 4 березня 1960 року він відійшов у вічність. Поховано його в Сарселі, осідку НТШ, дійсним членом якого був Покійний.

Важко в короткій згадці дати повний образ творчого життя проф. Шульгина. Це зробить НТШ випуском окремого тому записок, в якому будуть опубліковані доповіді, виголошені на згаданій ювілейній зустрічі та повна бібліографія його творів, життєпис і інші матеріали. Ми хотіли б лише спом'янути Покійного від студіюючої молоді, з якою він так багато працював, неодноразово був запрошений з своїми викладами на ВЛКУ, студійні дні і інші студентські імпрези.

В науковій діяльності проф. Шульгин був всебічний. Найбільше, однак, займався він історією всесвітньою і українською, та досліджуванням філософії історії. Як професор Українського Вільного Університету, написав він курс загальної історії новіших часів. З української історії написав кілька наукових розвідок. Праці з своїх історичних дослідів друкував французькою мовою. З головніших слід згадати «Джерела модерної національної ідеї і Ж. Ж. Руссо» (Женева, 1938), в якій розглядає проблеми національностей, що є «вогнищем культури». Остання більша його праця (230 сторінок) з історичних дослідів — це «Історія і життя», що появилася французькою мовою в Парижі 1957 р. в циклі філософичної бібліотеки. В тій праці автор займається питанням закономірності історії та історичними законами, приходячи до висновку, що в історичній науці немає повного детермінізму, а є лише релятив-

Олександр Яковлевич Шульгин
(* 30. 7. 1889 — † 4. 3. 1960)

ний, себто, «в історичному житті існує велика кількість повторних фактів — так само, як і в індивідуальних». Завдяки повторним фактам, які дають певну сталість, людина приходить до суспільної свідомості, а своїми поривами до вільної творчості і самовияву спричиняється до творення індивідуальних фактів. Очевидно, йдеться тут лише про більш особистості. В книжці з'ясовані ці питання з погляду різних західньо-європейських і українських науковців. Ця остання праця є завершенням його життєвих роздумувань над суттю історичних процесів.

Проф. Шульгин мав широкі зв'язки з французьким науковим світом. Він приятелював із відомим істориком, уже також покійним, Анрі Бером, з яким разом поділяв наукові погляди, а саме, що історичну роллю народів треба розглядати в зв'язку з їхнім історичним оточенням. Широковідомий був він також в колах науковців різних екзильних груп у Франції. За його ініціативою та співпрацею засновано в Парижі в 1952 році Міжнародню Вільну

Академію, в якій він до смерти займав пост віце-президента. В тій Академії гуртуються науковці з центральної і східної Європи. Проф. Шульгин був душею цієї установи і одним з її творців. Це велике організаційне досягнення Покійного. На його похорони прибули представники майже усіх національностей, заступлених в Академії. 30. 4. 1960 Академія влаштувала святочне засідання, присвячене сл. пам. О. Шульгина, на якому промовляли її президент проф. Марінеску (румун), проф. Кульчицький (українець), Ф. Гонті (угорець) і проф. Залескі (поляк). В святі взяло участь 70 осіб різних національностей.

Як науковець-історик, проф. Шульгин виявив себе на еміграції, в Парижі, де він прожив 40 років. Однак, свою кар'єру почав він ще в Україні, як політичний діяч і публіцист. Уродженець Полтавщини, цього п'ємонту нашого культурного відродження, проф. Шульгин в розквіті своєї молодості віддається праці над будівництвом української держави в 1917-20 рр. Будучи членом першого кабінету, він швидко стає міністром закордонних справ, мавши лише 28 років. В ці трудні часи молодого української республіки, в розтрі між Антантою і центральними державами, проф. Шульгин на своєму пості багато спричинився до налагодження дипломатичних стосунків УНР та до вияснення представникам Антанти причин, чому Україна вислала своїх делегатів на переговори до Берестя, бо ж ті представники з того приводу були невдоволені. З посту міністра проф. Шульгин уступив у час переговорів в Бересті, головню для підкреслення своєї орієнтації на Антанту. За гетьманського уряду він виконує обов'язки посла в Софії.

Після упадку УНР і окупації українських земель, проф. Шульгин обороняє інтереси України поза її кордонами на вигнанні. В 1919 р. він є членом делегації УНР на Мирну Конференцію в Парижі. З того часу осів він у столиці Франції на постійно, проживши тут 40 років. У ті часи, коли для попертя української справи потрібно було друкованого слова, Покійний випускає дві книжки французькою мовою: «Україна, Росія і потуги Антанти» (Берн, 1918) та «Проблеми України» (Париж, 1919). В березні 1921 року уряд УНР скасував делегацію і призначив надзвичайну місію у Франції, яку очолив проф. Шульгин. Він був одночасно представником до Ліги Націй. Як міністер закордонних справ в екзильному кабінеті Прокоповича, проф. Шульгин використовував усі дипломатичні можливості. З 1933 р. стає відомий його лист до президента Міжнародної Економічної і Грошової Конференції Макдональда, яка тоді відбувалась в Лондоні, а з 1934 р. лист до президента XV-тої сесії Ліги Націй, в яких він зобразив західній opinіi справу України. Треба також згадати, що від 1933 до 1938 року був він головою Товариства прихильників Ліги Націй, яке мало неофіційне визнання в дипломатичних колах Ліги.

Українській громаді проф. Шульгин відомий передусім як громадський діяч, бо в тій праці зустрічався він з широким загалом. Не було імпрези чи акції, в якій він не взяв би участі словом, порадою, присутністю. Багато праці вклав він у підготовку процесу в зв'язку з убивством С. Петлюри, на якому виступав як свідок. В 1927 р. з'явилась його книжка про атентат на С. Петлюру і інші вбивства під заг. «Україна і червоний кошмар». Нещодавно, лише два роки тому, довелось йому востаннє обороняти головного отамана в зв'язку з висвітленням фільму у французькій телевізії, що очорнював Симона Петлюру.

Під час останньої війни і після неї Покійний відсунувся зовсім від політичного життя і партій та займався виключно науковою і громадською працею. Від 1946 року був він незмінним головою українського академічного товариства в Парижі, яке займалось допомогою студентам та влаштовувало часті реферати, виконуючи ролю клубу інтелігенції. На лоні цього клубу чимало відбулось дискусій і обмін думок на літературні, мистецькі і взагалі громадські справи.

З 1948 р. проф. Шульгин працював також представником української національної групи, спочатку в IPO, а відтак в спеціальному уряді опіки над

емігрантами, залежного від міністерства закордонних справ. На цій службі Покійний здобув собі велику пошану нашого загалу, даючи свої поради в різних правних справах. Кожний, хто мав полатодити в нього якусь справу, скаже широ, що людяність і ввічливість були вродженими прикметами професора. Тому до всіх інших його рис додаймо ще одну — рису доброї людини.

Підписаний не раз заходив до бюро Професора і, як звичайно, після залягодження справи він переходив на громадські, а відтак наукові теми, роблячи висновки з щойно прочитаних книжок, які завжди лежали на його столі.

В серцях української еміграції в Парижі, Франції і поза нею, постать проф. О. Пульгіна залишить образ людини, яка жертвовно і віддано служила українській справі ділом, пером і словом.

Студентство — молодь

Дев'ята Міжнародня Конференція Студентів в Клостерсі

Організоване в станових організаціях студентство світу, як і політичний світ, поділений на два ворожі одне одному табори: на, умовно кажучи, вільне студентство, зорганізоване в Міжнародній Конференції Студентів, і на Міжнародний Союз Студентів, опанований комуністичними студентськими союзами. Цей двоподіл стався після короткотривалої співпраці «західньо» зорієнтованої студентської молоді із комуністично зорієнтованим студентством.

До 1950 р. існувала тільки одна міжнародня організація студентів під назвою Міжнародний Союз Студентів (МСС), що згуртовувала всі національні союзи світу і була створена в перші роки після другої світової війни. Однак, на пражському з'їзді цього ж року (1950) остаточно завершився розкол, що нуртував уже від певного часу і з одної міжнародньої організації постали дві: МСС, опанована комуністичними і прокомуністичними національними союзами, що затримали первісну назву — Міжнародний Союз Студентів, і некомуністична міжнародня організація студентів, що уконституювалася в грудні 1950 р. в Стокгольмі в Міжнародню Конференцію Студентів (МКС). Ця некомуністична організація покликала до дії ще постійний т. зв. Координаційний секретаріат (КОСЕК), завданням якого є проводити в життя всі рішення МКС і керувати діяльністю між конференціями. Осідок КОСЕК-у є Лейден (Нідерланди).

Міжнародний Союз Студентів (комуністичний) з осідком в Празі повністю опанований комуністичними студентами, хоч у ньому і не бракує «неутралістів», та займається практично пропагандою, інфільтруючи своїми впливами особливо афро-азійський студентський світ та студентство в південній Америці. «Ідеалами» МСС є «боротьба за мир», «боротьба проти колоніалізму, імперіалізму і тоталітаризму», «боротьба за мирне співіснування» і т. п. Цю фразеологію, однак, вживається теж і в МКС-КОСЕК-у.

Як курйоз у тому безладді студентського міжнароднього життя слід відмітити, що багато національних студентських союзів належать до обох цих організацій. Це — своєрідні «неутралісти» чи «льоляристи», для яких правда поділена, або вони ще не переконані в легальності МСС чи МКС-КОСЕК-у, як єдиного студентського представництва.

Міжнародній Студентський Союз (комуністичний) характеризує централізацію дії, яка носить чисто політичний характер. МСС є прямим інструментом комуністичної пропаганди і, подібно як Міжнародня Конфедерація Синдикатів, є керована Москвою (хоч закулісово).

Натомість Міжнародню Конференцію Студентів характеризує автономність національних союзів у їхній діяльності поза рамцями МКС-КОСЕК-у.

В ній перехрещуються різні ідеологічні і політичні напрямки від лівого до правого екстремізму. МКС засадничо відкидає всяку політичність, хоч на практиці всі конференції пронизані дебатами політичного порядку. Внутрішня структура тої некомуністичної міжнародної студентської організації є настільки вільна і неспаяна, що поважніше потрясіння може бути її кінцем. Політична і ідеологічна орієнтація МКС-КОСЕК-у коливається між «лівізмом» і «лібералізмом», що часто себе доповнюють, але ніколи себе не заперечують Ці «ліво-ліберальні» політичні й ідеологічні наверстування в цій організації є її основною чи, обережно кажучи, органічною прикметою. Цей стан, з одного боку можна пояснити «гарячим» бажанням національних союзів з МКС-КОСЕК-у поєднатися з МСС і тим привернути колишню «єдність» всього студентського світового руху, а з другого боку — національні студентські союзи (а їх в МКС-КОСЕК-у нараховується понад 70) є таки сильно пронизані «анти-імперіялістичним», «анти-колоніялістичним», «анти-...» духом та запаморочені всякими коекзистенційними гаслами, виступаючи часто з дивовижними обвинуваченнями своїх власних національних урядів.

СУПЕРЕЧНОСТІ МІЖ НЕКОМУНІСТИЧНОЮ І КОМУНІСТИЧНОЮ МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Проблема співпраці цих двох конкуренційних і оборюючих себе взаємно організацій виникла відразу ж по празькому розколі в 1950 р. Пропозиції в цьому напрямі переважно походили з Праги — від МСС. Метою тих комуністичних пропозицій було залучити в своє лоно ще більше національних союзів, які ще затримали «західню» орієнтацію. Ця тактика не була неуспішною: натеper комуністичний МСС згуртував приблизно 50% всіх національних студентських союзів! А коли ще проаналізувати пануючий дух в МКС-КОСЕК-у, то побудуємо з цілоти гірку субстанцію, з якої ростуть майбутні провідники народів. Це ствердження, правда, не є ще мірилом для історичного майбутнього світу, однак — нічого відрадного.

Така дійсність не могла не сприяти суперечностям між МСС і МКС-КОСЕК-ом, тим більше, що формальне розходження полягало у визначенні ролі світового студентського руху і у визначенні місця студента в суспільстві. МКС-КОСЕК керується засадою аполітичності в праці міжнародних студентських організацій і обмежує роллю студентського світового руху до чисто академічних і університетських проблем: до станових проблем. Цю засаду в практиці не дотримувано, бо на конференціях доводилось займати становище до політичних подій світу, в яких часто студенти грали провідну роллю (напр., події в Мадящині, в Кореї, в Японії, Кубі і т. д.). Відхилення від засади аполітичності (а цього не раз вимагало саме життя) захитували стійкість і позиції МКС-КОСЕК-у і давали нагоди комуністичній організації (МСС-ові) критикувати і підважувати авторитет МКС-КОСЕК-у.

МСС натомість, обстоює засаду багатогранної діяльності міжнародного студентського руху, наголошуючи роллю студента в соціальному і політичному житті. Студент є невід'ємною частиною соціального цілого і його першочергове завдання — боротися «за мир», проти «колоніялізму», проти «тоталітаризму», проти «імперіялізму», за «демократизацію» освітньої системи (розуміється, в «капіталістичних країнах») і т. п. У виданнях комуністичної МСС проголошується, що їхня організація сама для себе «вистачальна», але розкол студентського міжнародного руху є шкідливий, і це вже мали ствердити багато національних союзів, що не належать до них (йдеться зокрема про національні союзи латинської Америки і т. зв. «недорозвинених» країн Африки і Азії). Далі, об'єднання чи хоч би співпраця світового студентства в одній організації спричинилося б до скріплення «єдиного фронту» боротьби за «ідеали міжнародного студентства». Крім розходжень між МСС і МКС-КОСЕК-ом, є теж і такі галузі діяльності, які властиві обом організаціям, — кажуть вони. Отже, практична співпраця, як перший крок до єдності, мовляв, можлива. Як приклади «спільності» інтересів подається підтримка альжирських студентів в їх боротьбі за національну незалежність, підтримка кубинських студентів у їх обороні національної суверенності Куби (проти США), спільна акція

проти расової дискримінації (в США і Південно-африканському Союзі), спільний патронат світового студентського семінару чи конференції над демократизацією освіти, роззброєнням, миром і т. д.

Така матеріальна і психологічна підготовка призвела, врешті, до організації «конференції за круглим столом» в Базелі (Швейцарія) 17—19. 8. 1960, однак, комуністичні представники (МСС) на цю конференцію не з'явилися, мотивуючи свою відсутність тим, що КОСЕК організував цю зустріч «на вершинах» за своєю уподобою, не застосовавши засади паритетності і апартійності. «Вершинна» конференція в Базелі все ж відбулася, але з участю одної сторони (некомуністичної), яка висловила оптимістичну надію на таку ж конференцію на майбутнє. Об'єднання обох світових організацій студентства не здійснено. Обидві вони відбувають свої конференції і проводять діяльність окремо, але обидві діють (по своєму) в напрямку до об'єднання.

НАРАДИ КОНФЕРЕНЦІЇ В КЛОСТЕРСІ

Вкінці серпня і на початку вересня м. р. (21. 8. — 2. 9. 1960) в Клостерсі (Швейцарія) відбулася чергова 9-та Міжнародна Конференція Студентів (МКС-КОСЕК). Діловий порядок нарад Конференції був виповнений не тільки «чисто» студентськими проблемами — як це старанно практикувалося в

Делегація ЦЕСУС-у в Клостерсі. Від ліва І. Мигуль, Т. І. Кіс і Д. Федорика

минулому — але теж і «високо»-політичними справами. Вершком останнього комплексу питань було питання контакту МКС-КОСЕК-у з МСС по невдалій конференції «за круглим столом» і проблема єдності міжнародного студентського руху. До цих важливіших питань приєднано ще і проблему визначення ролі студента в суспільстві і державі, і ряд інших питань. Це практичне відступлення від засади аполітичності було зумовлене двома факторами: 1) намагання піти назустріч бажанню афро-азійським і південно-американським національним союзам, що своєю кількістю становлять більшість, і 2) спроба допускатися з програмами заложеними до програми комуністичної МСС.

Властива праця Конференції відбувалася по комісіях.

Виходячи з засад висунутих тими комісіями, можна вилонити три політичні концепції, що покриваються в основному з регіональними блоками. Перша концепція — концепція новопосталих країн-держав, яким історія поставила до розв'язання дві проблеми: 1) політичне і економічне визволення їхніх країн (отже, студентські організації включаються в змагання своєї нації!) і 2) консолідація вже визволених політично і економічно їхніх країн, після відзискання самостійності. Отож, ролі студентських організацій для них полягає в ангажуванні себе в процес політичного розвитку своїх націй.

Між цими двома концепціями знаходимо третю, що її висунули національні союзи Франції, Італії, Югославії, Німеччини, Люксембургу і інші. За тією концепцією, студентські організації, будучи інтегральною частиною нації, є своєрідним мірилом соціально-політичної опінії нового покоління інтелектуалістів. В соціально-політичному аспекті студентські національні організації творять немов би синдикат і звідси впливають, з своєї точки зору, на суспільство і політику.

Основна праця Конференції полягала в опрацюванні резолюцій, що є основними напрямними співпраці національних студентських союзів у рамках МКС-КОСЕК-у.

Між іншими конференція прийняла і резолюції політичного змісту. Їх засуджено всі форми «імперіялізму», «тоталітаризму», «колоніялізму», «диктатури» і т. д. Вартість цих резолюцій обезцінена двома факторами: 1) Конференція не визначила, що слід розуміти під термінами «імперіялізм», «колоніялізм» і т. д. 2) До «імперіялістичних», «колоніальних» і т. п. країн зараховано, крім Мадярщини і Східньої Німеччини, де стверджено переслідування студентів, — мало що не всі країни західньої орієнтації. Натомість не сказано ні слова про режим в СРСР і його сателітах, в Китаї, Кубі тощо. Причини прості: 1) не дразнити «ведмедів» (позиція англо-саксонів і деяких континентальних європейців), 2) абсолютистичні режими бачиться тільки в себе і близько себе (позиція «невтральності» і частинно південних американців), 3) для південних американців безпосередньо загрозою для їхньої незалежності є США, 4) підозріння у всіх тих «ізмах» і засудження за них базовано на звітах т. зв. Дослідчої Комісії. Ця Комісія складала свої звіти на підставі даних, отриманих від заторкнутих якимсь «ізмом» національних союзів, або на підставі офіційних даних окремих держав.

Серед більше як 100 резолюцій занотовано різні курйози. Напр., засуджуючи режим Франка, разом з тим засуджено і відвідини през. Айзенгавера в Іспанії. В резолюції про американський «імперіялізм» на Кубі ляментується про цукор, який США відмовились купувати в Кубі. Щоб завдати «нищівного удару» по «імперіялізмові» США, делегат Куби (з бородою аля Фідель Кастро, він же і ректор гаванського університету) збирав від делегатів Конференції навіть підписи для листа до Фіделя Кастро, в якому висловлюється солідарність з його режимом і засуджується «зрада» міністрів південно-американських держав на інтер-(пан)-американській Конференції в Сан-Жозе. Цей лист підписали майже всі південно-американські делегації, Югославія, Франція, Індія, північні африканці і навіть ... Канада!

Ніщо не говорить про те, що таку лінію треба було дотримувати під якимсь зовнішнім або внутрішнім тиском. Ні, це — просто такі «переконання» і така настанова більшості сучасного міжнародного студентства, хоч, як ми переконані, не всього студентства, бо справді не хочеться вірити, що це автентичний дух майбутньої еліти світу.

Українська делегація від ЦЕСУС-у в складі Т. І. Кіс, Д. Федорика і І. Мигуль, будучи обсерваторами на конференції, повернулися з неї з дивними почуттями, хоч з певним досвідом і зі своїм поглядом на сучасний студентський міжнародний рух. Власне, на таких конференціях ми повинні бути заступлені, бо наш епліз може бути корисним.

Т. І. Кіс

Восьмий Високошкільний Курс Українознавства ЦЕСУС-у

Новиною минулорічного традиційного високошкільного літнього курсу Українознавства, що відбувся знову в Німеччині 13-21 серпня 1960 року, було те, що він не відбувався, як досі, в будинку, а в лісі, під наметами, близько баварського села Кенігсдорфу. В курсах взяли участь студенти майже з усіх країн Європи. Програмою керував, з доручення Українського Вільного Університету, проф. д-р О. Кульчицький (Сарсель, Франція), а за технічно-господарську ділянку дбав, з доручення ЦЕСУС-у, І. Жегуць.

Програма курсів розпочалась була Службою Божою та інавгураційною промовою ректора УВУ проф. І. Мірчука. Головним предметом викладів і дискусій була тема — «Україна вчора і сьогодні». Доповідачами були: проф. д-р В. Янів («Українські визвольні змагання в історично-соціологічному аспекті»), ред. І. Кошелівець («Новітня українська підсоветська література»), проф. д-р Ю. Войко («Еволюційні процеси в українській літературі до революції»), проф. д-р О. Кульчицький («Українська людина вчора і сьогодні»), д-р Г. Васьків («Ідейні основи українського визвольного руху по першій світовій війні»), проф. д-р В. Орелецький («Політично-структурні форми української державності»), проф. П. Зайцев («Літературнознавча інтерпретація Шевченка вчора і сьогодні»), д-р В. Микитюк («Із українських народніх вірувань і звичаїв»), д-р П. Горбань («Західноєвропейські культурні течії в Україні 19 ст.»).

В широких дискусіях учасники курсів ставили додаткові запитання та висловлювали свої думки до окремих проблем і питань. Перебіг дискусії виявив, що хоч більшість студентів закінчили чужу середню школу і студіюють в чужих університетах, то все ж вони мають глибоку національну свідомість. На жаль, їхні знання з українознавства не дуже широкі. Вони вивчають Україну здебільшого шляхом самоосвіти.

На курсах були також студенти з Канади і США, чим організатори особливо раділи, бо це ще більше підкреслило той факт, що хоч українці розпорошені по великих просторах, їхній духовий зв'язок не тільки не розвивається, а навпаки — з кожним роком посилюється. Відрадною і новим явищем минулорічного курсу було й те, що доповідачами виступало багато молодих наших вчених.

Студійні Конференції СУСТА

Протягом цілого минулого року, та перших місяців цього року Управа Союзу Українських Студентських Товариств Америки організувала кілька студійних конференцій.

6 і 7 лютого 1960 р. така конференція відбулася в Дітройті. Вона складалася з двох частин: перша була присвячена загальній темі «Зовнішня діяльність українського студентства і міжнародній Студентській рух»; друга — темі «Стан освіти за доби гетьмана Івана Мазепи». В конференції взяло участь 120 осіб, переважно студенти з осередків: Дітройт, Чикаго, Енн Арбор, Клівленд, Ньюарк, Нью-Йорк і Сиракюзи.

18-го червня 1960 р. відбулася чергова конференція СУСТА, присвячена організаційним справам. На конференції обговорено тему — «СУСТА і ваша студентська громада». Конференцію підготувала і провела Управа СУСТА, а господарем була УСТ Ньюарку. Наради конференції відбувалися в Сітон Гол Університеті, Савт Орендж. В ній взяли участь понад 60 студентів з осередків: Чикаго, Сиракюзи, Нью-Йорк, Ньюарк, Балтімор і Вашингтон. Конференцією керувала президія в складі — Богдан Федасюк, Володимир Прибила і Юрій Галуциньський. Заступниками були: Л. Качмар і Н. Загородна.

10 і 11 вересня 1960 р. відбулася Конференція СУСТА в Клівленді, на якій обговорено тему: «Вплив Тараса Шевченка на українське національне відро-

дження». Конференція складалася з двох частин — студійної і організаційної. Першу частину конференції підготувало Українсько-Американське Студентське Товариство ім. Адама Коцка в Клівленді, другу — Управа СУСТА. Господарем було УАСТ ім. Адама Коцка. В конференції взяло участь коло 100 студентів і старших громадян. Студентство прибуло з таких осередків: Клівленд, Дітройт, Чикаго, Міннеаполіс, Сиракузи, Ньюарк, Нью-Йорк і Філадельфія.

8-го жовтня 1960 року в Говарді знову відбулася чергова конференція СУСТА. Цим разом це була п'ята з черги високошкільна конференція, темою нарад якої було: «Політично-правний статус України». Господарем Конференція була УСТ Вашингтону. Програма конференції складалася з святочної та студійної частини. Перша частина була присвячена п'ятидесятиріччю трагічної смерті Адама Коцка, а друга — згаданій вище темі. В конференції взяли участь понад 60 українських студентів і старших громадян з Клівленду, Ньюарку, Нью-Йорку, Філадельфії, Балтімору й Вашингтону.

18-19 лютого 1961 р. знову в Детройті, у Вейнському університеті відбулася ще одна студійна Конференція, що складалася з двох частин.

Студійна частина Конференції мала одну загальну тему: «Участь студентства в будівництві Української Держави 1917-1920 рр.».

Першого дня учасники мали нагоду прослухати такі доповіді: «Відношення нашого загалу до ФКУ» — Степан Хемич; «Політична ситуація на Сході Європи в часи будови Української Держави» — Ігор Іванницький; «Стан української державної самооборони під Крутами» — Зенон Голубець та «Ідея і значення Крут для нашого покоління» — Таня Матійців.

Другого дня Конференції виголошено такі доповіді:

К. Савчук — «Сучасна Україна і політика визволення»; Іван Вівчар — «Діяльність СУСТА на зовнішньому відтинку»; Б. Федорак — «Культурно-освітня діяльність СУСТА» та К. Савчук — «Студентство — частина українського суспільства в США».

В дискусії порушено багато проблем, зв'язаних з часами наших визвольних змагань. Рівнож багато місця присвячено сучасному українському студентству, що народилося або доростало на чужині. Дискутанти, переважно старші громадяни і старші студенти, обговорювали деякі негативи сучасного студентства, як от пасивізм, незацікавленість філософічною та соціальною проблематикою, відсутність зацікавлення нашою літературою, поезією тощо.

В рамках Конференції відбувся товариський вечір, який пройшов з гарним успіхом.

Конференцію слід вважати вдалою, за що належиться СУСТА, а головню господарям УСТ Дітройту, щире признання.

П'ятий З'їзд ТУСМ-у у Філадельфії

В днях 22 і 23 квітня ц. р. відбувся у Філадельфії V-ий З'їзд Товариства Української Студіюючої Молоді ім. Миколи Міхновського (ТУСМ). У нарадах взяли участь представники осередків Філадельфії, Дітройту, Нью Йорку, Клівленду, Бостону, Торонта і Монтреалю. Разом усіх умандатованих членів було 47. Зареєстрованих учасників З'їзду було поперх 120.

З'їздом проводила президія у складі: Микола Кравчук — голова, К. Савчук і М. Дяків — заступники, Я. Грабовенська і М. Мазурак — секретарі. Першого дня відбулися доповіді і дискусії над ними. Доповідачами були: А. Бедрий — «Націоналізм сьогодні і завтра», Орест Павлів з Торонта — «Державницький підхід до студійних питань», Микола Кравчук — «ТУСМ та його завдання на майбутнє» і Б. Кульчицький — «Ідеї М. Міхновського й українська студіююча молодь». Всі доповіді, разом з річевою дискусією спричинились до більшої кристалізації думок молодого покоління українського студентства.

На З'їзд напіли численні письмові привіти: від ЗЧ ОУН, АПАВН, СУСТА, ЦЕСУС-у, ГУ ЛВУ, Зарева, Обнови, ООЧСУ, СУМА та інші. Усні привіти здо-

жили д-р Р. Сухий від Провидіння, п-ні О. Лотоцька від Централі УККА і Союзу Українок Америки, Ор. Павлів від СУМ в Канаді і І. Кузів від СУСК.

В неділю відбулися звіти управи, проведено дискусії над звітами і зміни статуту. Новий статут передбачає місце в ТУСМ-і не тільки для дійсних студентів, але також і для старших, колишніх студентів і вищих річників гімназії. Учасники схвалили проект бюджету, низку резолюцій і обрали нову управу товариства. Згідно з доповненнями до статуту чергові з'їзди ТУСМ-у будуть відбуватися щороку, а не як раніше раз на два роки.

Нова управа складається з таких осіб: Володимир Будзяк — голова, Богдан Кульчицький — заступник і орг. реф., Ярослав Чехут — 2-ий заступник (Канада), Ігор Чума — 3-ій заступник, А. Бедрій — ідеологічний реф., Степанія Антоняк — секретар, Євген Гановський — реф. преси, В. Писарівський — реф. фін., Вол. Ванчицький, Ярослав Петрух і Петро Гой — члени. Контрольна Комісія: Микола Кравчук, Вас. Лагошняк, Нестор Левицький, Юрій Гончаренко і М. Грабовенська. Товариський Суд: К. Савчук, О. Блашків, М. Цяпа, О. Послушній і З. Бабюк.

У рамках З'їзду відбувся заходом Філядельфійського осередку ТУСМ-у в суботу вечором Вечір підпільної творчости. У програмі виступали: ред. Олег Лисяк (слово про підпільну творчість), Віра Левицька, Ярослав Пінот Рудакевич, Марія Лисяк з рецитаціями, читанням та співом, Володимир Юркевич (гра на бандурі) і Ярослава Баранецька (гра на фортепіані).

В неділю вечором влаштували організатори З'їзду Студентський концерт. В ньому взяли участь: студентський хор з Філядельфії під керівництвом Юрія Годованця, Оксана Рудакевич (гумор і сатира), Ждана Кравців (гра на фортепіані), Ірина Мельник і Марта Лучишин (танці). Проводив вечором Ігор Чума. У виконанні скечів взяли участь ще такі особи: Оксана Ванчицька, Дарія Филипович, Ігор Чума, Мстислав Петик, Ярема Рудакевич, Роман Швед, Уляна Нога, Марія Росола, Ніна Туренко, Володимир Ванчицький та інші.

В загальному, З'їзд ТУСМ-у треба кваліфікувати як один із ділових, вда-них і культурно проведених З'їздів. Позитивом є те, що в пленарних нарадах та працях комісій була велика кількість студентів молодшої генерації, а також те, що в нову управу увійшло багато молодих, надійних і активних студентів.

Інші студентські імпрези

ІДЕОЛОГІЧНИЙ КОНГРЕС В США

З ініціативи СУСТА та за співпрацею ТУСМУ, «Зарева» і СС ОДУМ 30-го квітня та 1-го травня 1960 р. в приміщеннях Пенсильвенського Університету у Філядельфії відбувся перший Український Студентський Ідеологічний Конгрес на загальну тему — «Україна між Сходом і Заходом». Підготовкою до Конгресу займався Організаційний Комітет під головуванням Теодосія Онуферка; господарем була Студентська громада Філядельфії. В почесній Президії Конгресу були представники різних політичних середовищ, організацій та установ. Привіти надійшли від усіх політичних груп і організацій, як також численних товариств і окремих громадських та політичних діячів. Доповідачами були: проф. д-р І. Мірчук (Прислав доповідь на тему «Україна між Сходом і Заходом»), Константин Савчук («Україна і Захід»), Ярослав Білинський («Демократія, колишні колоніальні народи в Україні»), Анна Процик («Заперечення чужих ідеологій, діючих в Україні в ХХ ст.»), д-р П. Мірчук («Ідеологічні заложення організованого українського націоналізму»), Микола Плавюк («Розвиток українського націоналізму»), Євген Федоренко («Україна під советською окупацією»), Анатолій Бедрій («Значення визвольної боротьби України»).

ЗУСТРІЧ ЧЛЕНІВ ТУСМ-у

Члени ТУСМ-у в США влаштували 6 і 7 серпня 1960 року зустріч на літній оселі СУМА в Елленвіл. У першій частині програми зустрічі, якою проводив голова клітини ТУСМ-у з Філядельфії інж. Богдан Кульчицький (сек-

ретаріювала Стефа Антоняк, також з Філядельфії), виголошено доповіді та проведено дискусію. Доповідачами були: мгр. Анатоль Ведрій («ТУСМ, його програма, завдання, організація») та інж. Юрій Гончаренко («Українська мо-лодь в громадсько-політичному житті»). На закінчення зустрічі обговорено внутрішньо-політичні справи та опрацьовано плян праці, що його запроєкту-вав мгр. А. Ведрій.

Між учасниками зустрічі були також гості: голова ЦК АБН Ярослав Стецько, голова Оселі СУМА інж. Микола Семанишин, голова СУСТА Кон-стантин Савчук, голова Союзу Українських Політичних В'язнів (а тепер та-кож ООЧСУ) мгр. Євген Лозинський, голова філядельфійського Товариства «Обнова» Олександр Лужницький та проф. Гарвардського коледжу д-р Ми-ксла Богатюк.

ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ ГРОМАДИ У ФІЛЯДЕЛЬФІЇ, США

В листопаді 1960 р. в приміщенні Філядельфійського Темпл університету відбулися Річні Загальні Збори тутешньої Студентської Громади.

Після заслухання звітів уступаючої Управи і Контрольної Комісії обрано нову Управу Громади в складі: Ігор Чума — голова, Христя Кульчицька — заст. голови, Марія Гарасимович — секретар, Марта Шиприкевич — фінан-совий референт, Мстислав Петик — організаційний референт, Оксана Мурій — пресовий референт, Роман Швед — імпрезовий референт, Патрікія Копо-байло — суспільний референт і Юрко Савчак — культурно-освітній рефе-рент. До Контрольної Комісії ввійшли: інж. Богдан Кульчицький — голова, Авра Середа і Еля Карпичин — члени. До складу Товариського Суду ввій-шли: В. Гасюк — голова, О. Лужницький і Р. Жилавий — члени.

На першому засіданні новообраної Управи вирішено підтримати ініціати-ву Товариства Української Студіюючої Молоді ім. Міхновського про створен-ня Центральної Студентської Ради на терені Філядельфії, до складу якої увійшли б: Студентська Громада, Товариство Українських Студентів Католи-ків «Обнова», Товариство Української Студіюючої Молоді ім. Міхновського і Українське Академічне Товариство «Зарево». Мета ЦСР — координувати співпрацю студентських товариств.

В січні 1961 р. при УСГ створено Студентський Хор під керівництвом мгр. Юрія Годованця. Над організацією хору працювали члени ТУСМ-у і члени ТУСК-у «Обнова». Цей хор виступав уже на кількох академіях.

П'ЯТИЙ КОНГРЕС УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА КАНАДИ

24 і 25-го грудня 1960 р. в Торонті відбувся 5-ий Конгрес Українського Студентства Канади. Конгрес відкрив голова СУСК-у Лев Винницький, а до Президії вибрано: Я. Ватюка, Я. Кота та В. Вальківа. Звіт уступаючої управи подав голова Л. Винницький. Додаткові інформативні звіти виголосив Є. Хар-ко з Оттави, В. Лисий з Вінніпеґу та А. Григорович з Гамільтону. В конгресі брали участь 32 умандатовані делегати. В звітах виказано, що українське студентство зорганізоване в товариствах і клубах в таких осередках: Монт-реал (6 товариств — 140 студентів), Оттава (1 товариство — 34 студенти), То-ронто (1 — 167), Гамільтон (1 — 12), Лондон (1 — 15), Вінніпег (5 — 150), Саска-тун (4 — 169), Едмонтон (2 — 226), Ванкувер (2 — 69). Нову Управу СУСК-у очолив Р. Осадчук.

СПРАВЛЕННЯ ПОМИЛОК

В поезії «Місія» Р. Володимира («Фенікс» ч. 9) трапились наступні помилки: В 4-му рядку першого вірша надруковано «не рухаєм», має бути: «не руха-єм». Так же помилково надруковано в 1-му рядку третього вірша «Його ас-пект й проповідуєм», а має бути: «Його й аспекти, проповідуєм...»

В статті д-ра О. Горбача «Генеза української мови, та її становище серед інших слов'янських» трапились наступні помилки:

стор. 5, рядок 21 згори: надрук. територією, має бути: теорією

стор. 6, рядок 14 згори: надрук. марксистському має бути: марристському

стор. 8, рядок 34 згори: надрук. складнозвучних голосних, має бути: складо-визвучних приголосних

Видавничий Фонд ТУСМ-у

Дітройт — Коляда 1959 р. 10 дол.: В. Наганів; по 1 дол.: Б. Колосюк, В. Плюта, Яр. Малиновський, І. Чайковський, А. Радзикович, Ю. Дедейко, Ю. Собко, М. Ніньовський, Т. Грицай, М. Булаковські, З. Крамарчук, Д. Федорко, М. Фе-дишин, П. Сапа, Євген Перейма, А. Кульчицький, В. Петріна; по 0.50 дол.: М. Кахній, В. Яровий, Г. Старостенко, М. Опришко, Ю. Соболяк.

Монтреаль — Коляда 1960 р. По 5 дол.: Ярослав Чехут, Д-р Микола Ку-харишин; по 3 дол.: Зенон Снилик, П. Климчук, Я. і М. Чолій; по 2 дол.: Петро Гаврилюк, Яр. Косарсоцький, Нестор Левицький; по 1 дол.: О. Куш-нір, М. Андрухів, П. Дубас, В. Бри-нявський, Яр. Савка, Гуцал, В. Валь-ків, М. Сисак, Гр. Данилків, О. Су-домляк, В. Грицин, М. Макаревич, А. Гафтар, Булик.

Гроші зібрані на З'їзді СУМА в Нью-Йорку в листопаді 1960 р. По 2 дол.: М. Семанишин, Я. Гуменюк, В. Костик, І. Кобаса, Я. Гавур, М. Шмі-гель, інж. Левицький, Іван Павлик, Осер. СУМА Вофало, Ярослав Пет-рух, Володимир Корчинський; по 1 дол.: Б. Мар..., М. Кравчук, Г. Га-вришків, Г. Гуцал, М. Бачара, А. Шу-бак, Петро Вох, І. Остахук, Ігор Т..., Зірка Войтинська, М. Кармелюк, І. Назар, М. Заверуха, П. Шагай, Т. Ко-сандяк, І. Макар, І. Плісак, Г. Цеб-рій, І. Дигай, В. Л., Т. Мельник, М. Волощук, П. Ткач, М. Білецький, Д. Сулима, Г. Курилів, С. Спетрицький, Г. Головка, П. Венгрин, В. Футей, В. Кметь, Т. Цішкевич, Р. Глушко, О. Щур, Й. Дудар, Ф. Коваль, П. Яков-чина, Д. Рудий, Г. Гайдучок, Ем. Гна-тів, М. Чепак, М. Леник, Л. Футала.

З М І С Т 10-го зошита

	Стор.
Світлий дороговказ	2
СТУДІЇ	3 — 30
О. Горбач: Генеза української мови та її становище серед інших слов'янських	3
Р. Якемчук: Європейське Об'єднання	18
ПРОБЛЕМИ	31 — 40
К. Савчук: Сучасна Україна і політика визволення	31
А. Лібацький: Простір і час в Айнштайновій теорії релятивності	38
ЛІТЕРАТУРА — МИСТЕЦТВО	41 — 50
О. Лубська: Йому світанки	41
Перегортаючи теми	41
В. Вовк: Борозна	41
Великий танок	41
Доля	41
«Chorinho»	41
Р. Кухар: На підходах до вершин	42
Р. Володимир: Будні	50
КУЛЬТУРНО-НАУКОВІ ОГЛЯДИ	51 — 73
К. Біда: Освіта в Советському Союзі	51
Д. Штогрин: Наукова праця О. Кандиби-Ольжича	63
Г. Ощипко: Він будував державу ділом, пером і словом	70
СТУДЕНТСТВО — МОЛОДЬ	73 — 79
Т. І. Кіс: Дев'ята Міжнародня Конференція Студентів в Клостерсі	73
Восьмий високошкільний курс Українознавства ЦЕСУС-у	77
Студійні Конференції СУСТА	77
П'ятий З'їзд ТУСМ-у у Філадельфії	78
Інші студентські імпрези	79